Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 1

Verpasseerd ouderschap

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 2

Drie vier vijf zes zeven jaar
Zonder keuze laat me maar
Met je hele maatschappij sta je erbij en kijkt ernaar
Naar de onmacht van een kind
Dat door een moeder wordt bemind
En dat met liefde wordt gegijzeld

'Medea', Joop Visser

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 3

Verpasseerd ouderschap

Loyaliteitsmisbruik en ouderverstotingssyndroom

Joep Zander (red.)
Rob van Altena
Ghislain Duchâteau
Hubert van Gijseghem
Wim Orbons
Peter Prinsen
Emiel Smulders
Guy Swennen
Wim Theunissen
Erik van der Waal
Anonymus

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 4

© 2009, Rob van Altena, Ghislain Duchâteau, Hubert van Gijseghem, Wim Orbons, Peter Prinsen, Emiel Smulders, Guy Swennen, Wim Theunissen, Erik van der Waal, Joep Zander, Anonymus

Redactie: Joep Zander
Tekstcorrectie: Truus Barendse
Illustratie omslag: **Pas**se-vite Joep Zander
Opmaak: Marian van Helden
Uitgever: Rela Publishing postbus 432 7400 AK Deventer
Druk: Bariet
Met dank aan de medefinanciers van dit project

ISBN 978-90-808631-3-2

NUR: 775, 822, 854, 875

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm, op enige wijze, zonder schrifteljke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 6

Salomon in de boot
Inleiding

Joep Zander

Dit boek beoogt onder andere de leemte te vullen die was ontstaan door het uitverkocht raken van het boek 'Ouderverstotingssyndroom in de Nederlandse context'. Maar het is veel méér dan een herdruk geworden. Oorspronkelijke teksten zijn herzien en er is vooral een hoop (tweederde) geheel nieuw materiaal toegevoegd. Een klein deel, ook het begin, van mijn inleiding is overgenomen van deze voorganger.

> *'Als dat onderwerp (vader) – ook zijdelings aan de orde komt, verstart K als het ware en haar ogen worden minder helder, dof. K kan niets anders dan zwijgen. Doorvragend zegt zij er niet over te kunnen praten, dat het haar bang maakt. Zij slaat dus dicht ... (concluderend) ... Forceer ook geen contact met vader. Liefde laat zich nu eenmaal niet dwingen Zolang K zelf nog geen weloverwogen keus kan maken raad ik gedwongen contacten met haar vader af. Ik denk dat dit voor beiden averechts zal werken'.*

Niet alleen als een kind weigert naar de andere ouder te gaan, zelfs als een kind zo verstandig is de mond dicht te houden in de hoop zo aan een onmogelijke keuze te ontkomen, wordt de voor de hand liggende behoefte van het kind door gedragsdeskundigen geperverteerd onder het mom van 'het belang van het kind'.

Een gedragsdeskundige van de kinderbescherming zei het met dezelfde woorden in een radio-uitzending in een discussie met mij: 'Liefde kun je niet afdwingen'.

In bovengenoemde voorbeelden werd dus aangenomen dat een gebrek aan liefde de oorzaak zou zijn van een groot deel van al die verbroken vader-kindrelaties. Kinderen worden in hun uitingen zo 'serieus' genomen dat ze zelfs het vertrouwen en de verantwoordelijkheid wordt gegeven om tussen hun ouders te kiezen.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 8

Bijna lijnrecht tegenover die gedachtengang staat het gedachtengoed van wijlen Richard A. Gardner in zijn boek Parental Alienation Syndrome (PAS). Over kinderen die een van hun ouders verstoten moeten we ons, zo is zijn redenering, juist eerder zorgen maken. Het is immers niet normaal dat kinderen niet van hun liefde voor hun ouders blijk zouden kunnen geven. Deze situatie duidt meer op een klem van haat (waarachter verborgen liefde).

Het is een wezensvreemde ervaring te moeten zien hoe je kinderen tot vijanden worden gemaakt. Dat tíjdelijk, in de puberteit, je kind tegen je revolteert, kan een wezenlijk deel zijn van het opvoedingsproces. Maar dat vijandschap van je kind redeloos tot een patroon verwordt waar je je leven lang aan kunt vast zitten, mag pervers heten.

In de uitvoerige bespreking die Rob van Altena over Gardner's ideeën schreef, worden op een kritische wijze de stellingen van Gardner belicht. Met argumenten en voorbeelden berlicht hij Gardner's ideeën binnen de Westeuropese context. Hiermee wordt ook het door Gardner uitgedragen relatieve optimisme over ons rechtssysteem naar het rijk der fabelen verwezen. Op het Europese continent is het gras niet groener dan in de States.

Bij de beschrijving van het ouderverstotingssyndroom mocht een beschouwing over het Nederlandse familie- en jeugdrecht dan ook niet ontbreken. Peter Prinsen heeft dit element voor zijn rekening genomen. In zijn stuk begeeft hij zich met alle scherpte op het merkwaardige snijvlak van recht en psychologie. Een snijvlak dat de broedplaats is voor het verschijnsel ouderverstotingssyndroom. In de discussies over opname van het ouderverstotingssyndroom in de standaardcategorisatie van psychische ziektes (DSM5) dreigt het pathogene aandeel van het juridische systeem nogal eens uit het zicht te verdwijnen. Er bestaat een neiging de oorzaak van de ziekte los te koppelen van de pathogenese en de diagnose. De koppeling tussen deze twee is door Gardner met kracht gesteld. Het artikel van Peter Prinsen is in feite een pleidooi om dat verband onder ogen te blijven zien.

Prinsen bespreekt het concept 'integriteit van het ouderschap'. Ik denk dat voor veel ouders hun eigen ouderlijke heelheid belangrijker is dan de heelheid van hun eigen lichaam. Ze zouden desnoods hun leven willen geven voor hun kinderen.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 9

Peter Prinsen analyseert het eerste Nederlandse vonnis waarin het ouderverstotingssyndroom als argument is geaccepteerd. Zijn sombere voorspelling over de verdere afwikkeling is, naar mij inmiddels is gebleken, bewaarheid. Ondanks de uitdrukkelijke constatering van de rechter dat de kinderen in kwestie onder psychische druk staan van de moeder om niet naar de vader te gaan en de benoeming van het probleem tot ouderverstotingssyndroom is het contact tussen de vader en zijn kinderen verder verziekt. De moeder gebruikte de ingeschakelde hulpverlening van jeugdzorg, die op verzoek van de vader via een OTS was afgedwongen, om een extra wapen naar de vader te hebben. De voogdij-instelling liet zich misbruiken om afzeggingbriefjes over de omgang zonder commentaar aan de vader door te sturen en verdedigde dat een kind toch zijn eigen keuze moet kunnen maken: ‘het kind is mijn opdrachtgever en daar moet ik naar luisteren...’. Navrant was dat die keuze in het geval van dat kind juist wél was om het contact met de vader te intensiveren. De jeugdzorger, of wat er dan althans met die term werd benoemd, liet het echter aankomen op het moment dat de jongen het verzet tegen de moeder dan uiteindelijk toch maar opgaf en zijn sterke aanvechting om naar zijn vader te gaan ging bedwingen. Het, achteraf gebleken, gelijk van Peter Prinsen zegt ook iets over de kwaliteit van zijn analyse en is dus de moeite van het lezen extra waard.

Professor Hubert van Gijseghem geeft een overzicht van de discussie rond de invoering van het oudervertotingssyndroom in de officiële categorisatie van psychische afwijkingen. Een goede omschrijving van de ziekte – moet het wel een syndroom heten – is van belang voor het verkrijgen van de erkenning door DSM5. Hoewel de omschrijving van de ziekteoorzaak wellicht niet van doorslaggevend belang voor de diagnose zou hoeven te zijn, is hij mijns inziens zeker van groot belang voor de preventie. Preventie lijkt me altijd het meest urgente belang. Het is goed als ouderverstotingssyndroom kan worden gediagnosticeerd, belangrijker is dat het kan worden herkend, en nog belangrijker dat het ooit niet meer zal worden aangetroffen.

Als dan het ouderverstotingssyndroom voor een belangrijk deel zijn oorzaak vindt in zieke juridische structuren en belangen, zou het dan niet beter zijn als we ons van die structuren zouden afwenden en zaken in sociaal verband zélf oplossen. Meerdere malen heb ik met anderen verzucht dat burgers eigenlijk zouden moeten weigeren subject te worden

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 10

van een (familie-)rechtssysteem dat hen alleen maar tegen elkaar uitspeelt. Maar ja....

Erik van der Waal zet dit dilemma om in een oplossingsvoorstel. Als de staat uit is op separatie van kinderen en ouders, kunnen we dan daartegenover het helende vermogen van familie- en vrienden-netwerk in het geweer brengen, in plaats van een rechtsgang. Zelf heb ik er goede ervaringen mee om het familie- en vrienden-netwerk al direct bij de geboorte/verwekking van een kind in te zetten om als getuige aanwezig te zijn bij het vastleggen van de afspraken rond een kind. Hier kan een mooi en zinvol ritueel aan worden gekoppeld. In geval van problemen kan hier later op teruggevallen worden, zowel op het netwerk als op de afspraken.

Ook Wim Theunissen vindt dat Vrouwe Justitia met haar weegschaal er beter aan zou doen terugtrekkende bewegingen te maken. Theunissen plaatst een kader waarbinnen de Nederlandse jeugdhulpverlening met het verschijnsel om zou kunnen gaan, en relateert het ouderverstotingssyndroom aan het wegkrasfenomeen. Een veilige hechting voor een kind is niet gebaat bij het in de waagschaal stellen van de zo belangrijke ouderkindrelatie.

De Nederlandse overheid gooit haar volle gewicht in de weegschaal om problemen te verdonkeremanen, de cijfers te vervalsen en de kinderen daarmee het bos in te sturen. Dat schreven we tien jaar geleden reeds. Na een lange strijd is het gelukt de regering de ogen te openen voor de omvang van het probleem oudervervreemding. Maar nu lijkt hetzelfde te spelen met het in kaart brengen van de prevalentie van ouderverstoting. Hierover schrijf ik zelf met Wim Orbons in het sterk aangepaste stuk over cijfers en onderzoeken.

Minister Rouvoet probeerde in de Tweede Kamer de besluitvorming over de wetgeving te beïnvloeden door te refereren aan onderzoeken die nauwelijks te traceren zijn en uiteindelijk weinig blijken voor te stellen als onderbouwing voor zijn verhaal. Weer worden door de overheid wetenschappers omgekocht en het veld ingestuurd om de burger te bedotten. Die bedriegerij wordt gesteund door een volstrekt gebrek aan openbaarheid. Niet alleen een gebrek aan openbaarheid met betrekking tot rechterlijke uitspraken die in absurde strijd is met de Rechten van de Mens[1],

1 Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens artikel 6-1.

maar ook gebrek aan openbaarheid over belangenverstrengeling van wetenschappers, ambtenaren en rechters.

Ook als er het nodige verandert, zullen de door ouderverstoting getraumatiseerde generaties ons nog decennia lang veel zorgen baren. Om die traumatisering enigszins in beeld te brengen is ook in dit boek weer een verhaal opgenomen van een vrouw die terugblikt op haar positie als verziekt kind. Ook komen weer een programmerende en een verstoten ouder aan het woord. Deze keer hebben we maar eens een verstoten moeder als voorbeeld genomen. Weliswaar zijn moeders, in samenwerking met de staat, nog in het merendeel de daders, maar het leek ons goed er op deze manier de aandacht op te vestigen dat ook sommige moeders verstoten worden.

Het anonieme, inmiddels volwassen geworden, kind-slachtoffer koste het veel moeite om een verhaal op papier te krijgen. Regelmatig wordt ons gevraagd waarom het probleem niet meer onder de aandacht komt. Welnu, het heeft met dit soort zaken te maken. Programmerende ouders die hun mond willen openen over hetgeen ze aangericht hebben zijn nóg zeldzamer. We zijn teruggevallen op een samenvatting van een verhaal uit een eerder boek[2]. We zijn de mensen die hun verhaal wél wilden doen zeer dankbaar.

Het lezen van het voorgaande boek 'Ouderverstotingssyndroom in de Nederlandse context' heeft, hoop ik, velen geïnspireerd om betere oplossingen te vinden voor dreigende situaties waar kinderen in de knel dreigden te raken. Het heeft ook voormalige kindslachtoffers geïnspireerd het contact met hun vader te hervatten. Het verhaal van een van hen (én hun moeder, én hun vader) vormt de kern van het boek Moeder-Kind-Vader, een drieluik over ouderverstoting, dat in 2004 uitkwam.

Dat het ouderverstotingssyndroom vooral vaders betreft is overigens een punt van speciale aandacht. Richard Gardner merkte een aantal malen op dat in de States de problematiek van ouderverstoting hoe langer hoe meer een genderneutraal karakter krijgt doordat hoe langer hoe meer vaders

2 Zander, Joep en Smulders Emiel; Moeder-Kind-Vader, een drieluik over ouderverstoting, 2006.

gezag krijgen en daarmee in de positie van programmerende ouder terecht kunnen komen. Een ontwikkeling waar hij gezien zijn ideeën niet blij mee zal zijn. Want hoe vadervriendelijk het ook is om het probleem van ouderverstoting aan te pakken, Gardner bleef in zijn boek pleiten voor een voorkeursbehandeling van moeders bij de gezagstoewijzing. Toen ik hem aan de vooravond van zijn Nederlandse lezing in 1999 in de Grote kerk in Breda daarnaar vroeg, relativeerde hij dat in wel hoge mate. Het zou meer gaan om een voorkeursbehandeling van de primair zorgende ouder. Slechts als een kind net uit de baarmoeder komt gaat het wel een beetje ver om de vader direct alleen met het gezag te belasten. Het begrip zorgende ouder lijkt mij achterhaald in het licht van een overvloed aan studies die het gelijke belang van beide ouders belichten. Het gebruik van deze term voor de ouder die kost wat kost het kind naar zich toegetrokken heeft dient wat mij betreft overigens direct te worden afgeschaft.

De als remedie voor de extreme variant van het syndroom bepleite gevangenisstraf voor de programmerende ouder zou volgens Gardner eerst op een vader kunnen worden toegepast, omdat dit veel minder (sentimentele) weerstand oproept dan in geval van een moeder. En als eenmaal de kogel (vader) door de kerk is, zouden wellicht ook programmerende moeders achter de tralies kunnen komen. Een wonderlijk doorkijkje op de ingeslepen vaderschapsdiscriminatie.

‘Grootmoeders blik’ noemde Gardner de morele kijk op wat de beste verzorgende ouder is voor het kind. Hoe gemoedelijk en warm dat ook voor bijna ieder van ons klinkt, Grootvader wordt er door Gardner buiten gehouden en ook dat is (Groot)vaderdiscriminatie.

Mogen wij met alle eerbied tegenover deze veronderstelde grootmoederoptiek een grootvader inbrengen die al decennia geleden, lang voor het uitkomen van Gardners hoofdwerken, als het ware avant la lettre, vrij precies het ouderverstotingssyndroom omschreef in een rede in de Eerste Kamer waarin hij een aantal vragen stelde aan staatssecretaris Kosto. We doelen hier op Professor Hoefnagels. Inderdaad ook letterlijk grootvader, maar hier dan geduid als degene die de grootvaderswijsheid van het salomonsoordeel verwerkte in zijn opvattingen over de paradoxale toewijzing. We waren zeer verheugd dat we hem konden interviewen. Nog meer waren wij verheugd dat hij de moed had om iets van zijn persoonlijke betrokkenheid toe te lichten. Moed is hier nodig omdat de meeste man-

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 13

nen die dit soort zaken meemaken er hun mond over houden in de angst dat dat tegen ze zal worden gebruikt.

Het is een feit dat in kwesties die samenhangen met scheidingen en kinderen bijna iedereen betrokken is. Wel is er een groot aantal betrokkenen die dóén of ze er persoonlijk niets mee te maken hebben, en er ondertussen een maatschappelijke en politieke praktijk op nahouden die vooral de ontkenning van hun eigen geschiedenis dient. Als je zélf wat hebt meegemaakt is er reden om voorzichtig te zijn met bruuske algemene uitspraken erover. Als je niets hebt meegemaakt is het moeilijk tot inzicht te komen. Als je dóét of je niets hebt meegemaakt is het onmogelijk om tot inzicht te komen.

Sanne Bosmans schreef in 2004 een inleiding over het ouderverstotingssyndroom op pedagogieknet[3] waarin ze Rob van Altena en ondergetekende enigszins poogde te diskwalificeren voor het kunnen schrijven van het eerste boek over het ouderverstotingssyndroom. We zouden persoonlijk te betrokken zijn bij de problematiek. Naar háár eigen betrokkenheid mogen wij slechts gissen. Die van enkelen van ons kunt u achter in dit boek, op internet of in het boek Gemist vaderschap[4] lezen. Wij zijn er trots op dat wij ervaren problemen omzetten in oplossingen.

Het gebruik van de gezegdes als 'Waar rook is is vuur' leidt tot veel misverstanden. Het kind ontdoen van een van de twee ouders is een manier om de geest van het kind te splijten. De ouder-kind-band is ondeelbaar en géén eigendomsverhouding. Salomonswijsheid is om het kind níet doormidden te splijten en níet tot eigendom te verlagen. Kinderbeschermers nemen Salomon in de boot door juist de toewijzing aan één ouder salomonswijsheid te noemen en door het belang van het kind te verwarren met hun eigen belang. Juist het meewerken aan de nodeloze verbreking van een ouder-kind-band is een weerslag van eigendomsdenken en dat is wat Salomon trachtte te bestrijden. De strijd om voor hun kind op te komen wordt onder leiding van deze rechtsstaat geperverteerd tot een strijd óm het kind.

Hoewel elders in dit boek herhaaldelijk gevolgen van het ouderverstotingssyndroom voor kinderen worden benoemd, geef ik hieronder nog

3 Bosmans, Sanne; Ouderverstoting: een omstreden syndroom. www.pedagogiek.net 2004.
4 Zander, Joep en Smulders, Emiel; Gemist Vaderschap, 2006.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 14

een keer in het kort een opsomming van mogelijke gevolgen zoals die, ook uit recente studies, is verzameld door Esma Kaplan[5].

- geneigdheid tot depressieve gevoelens
- teruggetrokken gedrag
- somatische klachten en agressiviteit
- onnauwkeurig en onlogisch redeneren en onderdrukken emoties, bij kinderen die vervreemd zijn van hun vader
- gebrekkige oplossingsvaardigheden
- neiging tot narcisme, bij kinderen die vervreemd zijn van hun moeder
- lage zelfwaardering; vooral bij kinderen die de ouder verstoten van de eigen sekse (internalisatie van de haat)
- gebrekkig (zelf)vertrouwen
- drugs- en/of alcoholmisbruik
- verstoting door eigen kinderen en (echt)scheiding
- problemen met een partner van het verstoten geslacht
- problemen met identiteit
- geen kinderen willen uit angst voor afwijzing
- gebrek aan succeservaringen
- boosheid over de verloren tijd met de verstoten ouder

In de inleiding van de voorganger van dit boek merkten we nog op dat de rechtbank Arnhem een prachtig beeld van het Salomonsoordeel tegen de zin van de betrokken kunstenaar op een vijf meter hoge sokkel had staan. Inmiddels heeft de rechtbank dat beeld weer in het zicht en in het hart geplaatst. Dat laatste hopen we althans. In het boek Gemist Vaderschap ben ik uitvoeriger op die, wellicht door ons schrijfwerk bevorderde, herplaatsing van dit beeld van André Schaller ingegaan.

Peter Hoefnagels is in Nederland ook de grote initiator van scheidingsbemiddeling, die ook voor Gardner hoog in het vaandel stond. En scheidingsbemiddeling gróéit in Nederland. Het zal vaak beter zijn dan de procedures op tegenspraak, die Gardner als belangrijke oorzaak achter het ouderverstotingssyndroom schetst. Desalniettemin is enig wantrouwen op zijn plaats. Mijn ervaring is dat scheidingsbemiddeling vaak oplossingen geeft voor problemen die al niet zo erg waren en vaak schijnoploss-

5 Kaplan, Esma; Ouderverstoting in Nederland, 2008.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 15

ingen geeft voor problemen die zwaar liggen. Nog steeds is het makkelijk om onder de afspraken die in bemiddeling werden gemaakt uit te komen. Wat ontbreekt is het primaat van de ouderlijke overeenkomst.

In 1901 is de wet mogelijk gaan maken dat eenhoofdig gezag wordt uitgesproken, in 1998 werd die mogelijkheid in principe ongewenst verklaard. Daartussen lag, zoals Hoefnagels het noemde, de eeuw van de ongeschreven misdaad, omgangsfrustratie. Nadien hebben de rechtspraak en maatschappelijke praktijk zich nog niet aan de wet aangepast. Integendeel, ze hebben weer de ruimte genomen om ouders te verdelen in hoofd- en nevenverblijf. Tijdens het schrijven van dit boek werd deze dwarse praktijk van de magistratuur zelfs opnieuw tot wet verheven. Ik heb gepoogd om het probleem ouderverstoting en in ruimere zin de kwestie van de loyaliteiten van het kind en zijn al dan niet oprechte belangenbehartigers in een historisch kader te schetsten. De inzichten lopen nogal eens uit elkaar en zijn ook zelf onderhevig aan de posities van waaruit ze werden geschetst.

In dit boek gaan diverse artikelen in op recente ontwikkelingen ten aanzien van het ouderverstotingssyndroom. Een van de belangrijkste ontwikkelingen is, dat het begrip inmiddels deel uitmaakt van de Nederlandse jurisprudentie. Peter Prinsen gaat daar in zijn artikel uitvoerig op in. We hebben in de afgelopen jaren in Nederland en in de ons omringende landen een toename gezien van het aantal wetenschappelijke publicaties over ouderverstotingssyndroom. In dit boek hebben we op diverse plaatsen er naar verwezen. En ook in de populaire literatuur zien we dat mensen het begrip, dat wij in 1999 in het Nederlandse taalgebied introduceerden, hebben geadapteerd.

Politiek blijft Nederland wat achter. België haalt Nederland op het gebied van familierecht aan alle kanten in. In het stuk dat de Belgische senator Guy Swennen met Ghislain Duchâteau schreef kunt u lezen welke wetsaanpassingen gelijkwaardig ouderschap dichterbij hebben gebracht. Veel congressen over het syndroom en de daarbij behorende maatschappelijke aandacht zullen daaraan hebben bijgedragen. En men zit daar nóg niet stil. Een lange lijst van actiepunten is door Swennen in stelling gebracht. De markantste is de strafbaarstelling van ouderverstoting. In het boek Moeder-Kind-Vader, een drieluik over ouderverstoting, ben ik al uitgebreid ingegaan op de strafbaarheid van loyaliteitsmisbruik.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 16

'Indoctrinatie kan een vorm van kindermishandeling zijn: wanneer een kind op geen enkele manier de vrijheid krijgt om een eigen oordeel over iets te vormen. Dat kan bijvoorbeeld het geval zijn na een scheiding: wanneer een ouder tegenover het kind een volledig negatief beeld schetst van de andere ouder, zonder dat het kind de gelegenheid krijgt om zich daar zelf een beeld van te vormen,'

zo formuleerde het Landelijk Expertisecentrum Kindermishandeling dat. En daarmee zit het expertisecentrum in lijn met een gangbare definitie van een algemeen erkende vorm van kindermishandeling.

Niet dat ze er wat aan doen overigens. Ook de Raad voor de Kinderbescherming is niet bijster actief om een gedegen aanpak van het syndroom te bevorderen. Zo zag ik een de media frequenterende gedragsdeskundige van de kinderbescherming beweren dat als een moeder maar zégt dat het kind een foto van haar vader moet ophangen, ze goed bezig is. Dit terwijl een gangbare praktijk in ernstige gevallen van ouderverstoting juist is om iets sociaal wenselijks te doen, maar ondertussen een negatieve houding te blijven uitstralen. Zo blijven ze bijdragen aan het verPASseren van ouderschap. Maar het is zeker een goed teken dat de Raad voor de Kinderbescherming ook van dit boek op voorhand voor elke vestiging een exemplaar heeft besteld. Op onwetendheid kan men zich dan in ieder geval niet meer beroepen.

Nederlandse woorden voor en bij het begrip Parental Alienation Syndrome

Joep Zander

Definitie Ouderverstotingssyndroom
Het ouderverstotingssyndroom (PAS) is een afwijking van kinderen, die zich bijna uitsluitend voordoet in de context van conflicten rond ouderlijk gezag. Primair kenmerk is de campagne van denigreren van een goede liefhebbende ouder, een campagne waar geen rechtvaardiging voor is. Het is het resultaat van de combinatie van de indoctrinatie van een programmerende (hersenspoelende) ouder en de eigen bijdragen van het kind aan de verkettering van de ouder die het doelwit is. Als er echte mishandeling door de verstoten ouder plaatsvindt, kan de vijandschap van het kind terecht zijn, waardoor een categorisering onder ouderverstotingssyndroom niet van toepassing is.[1]

Toen we voor het boek *Ouderverstoting in de Nederlandse context* zochten naar een passende vertaling van het begrip *Parental Alienation Syndrome* kozen we als schrijvers voor *Ouderverstotingssyndroom*. Dat deden we niet voor niets. Veel mensen zijn echter intuïtief geneigd te denken dat alienation met *vervreemding* vertaald had moeten worden.

Vervreemding is echter een passievere term dan *alienation*. In de meeste gevallen vervreemden mensen van elkaar zonder ruzie, boze opzet of een wilsbesluit. Het is kortom geen gericht proces, het gebeurt de hele tijd: kennissen of familieleden zoeken elkaar niet meer op, groeien uit elkaar, vervreemden van elkaar.

En dat is net het tegendeel van wat Gardner hier bedoelt. Hij hamert er juist op[2] dat hij het Parental Alienation Syndrome definieert als een actief proces, zelfs in dubbele zin: actief vanuit het kind maar in het kind weer opgeroepen door actieve invloeden van buitenaf.

1 Gardner, Richard A; Parental Alienation Syndrome, 1998.
2 Gardner, Richard A; Parental Alienation Syndrome, 1998 blz. 73-74.

Alienation veronderstelt een actieve daad. En dat is met het woord vervreemding niet goed uit te drukken. Vervreemding is meer de aanduiding van een situatie, een status, dan een afzetten tegen. Het Nederlandse begrip vervreemding past dan ook beter bij het Engelse woord *estrangement*. Dit Engelse begrip is overigens ook in gebrúik om oudervervreemding in meer algemene betekenis te duiden.

Alleen al daarom moeten we ook in het Nederlands het onderscheid maken. Waar we in dit boek het begrip *vervreemding* gebruiken, bedoelen we dan ook in het algemeen een staat van relatie tussen ouder en kind aan te duiden: geen contact met elkaar, geen relatie, geen zorg, geen opvoeding.

Het begrip *ouderverstoting* gebruiken we voor de actieve daad van verwerping waar het kind toe gekomen is, die past in de definitie van Gardner. Vervreemding is vaak een voorportaal van verstoting. Het kind heeft zich het afstand nemen van een ouder eigen gemaakt. Verstoting kan ook een terechte oorzaak hebben, zoals uit de definitie van Gardner blijkt. Daarom onderscheidt het begrip ouderverstotingssyndroom zich door het woord syndroom. Het woord *syndroom* duidt op een afwijking. Het is dus niet de gezonde verstoting van een mishandelende of misbruikende ouder. Nee, het is eerder het tegenovergestelde. Het is de verstoting die optreedt naar de ouder die nu juist níet bezig was het kind geestelijk te mishandelen. Blijkbaar betekent alienation in Gardners denken: 'verstoting als een uiterste vorm van vervreemding'.

De ziekelijke verstoting door het kind wordt voorafgegaan, en mede veroorzaakt, door een verstoting (van de andere ouder) door de *programmerende* ouder. Dikwijls zou je zelfs kunnen stellen dat de programmerende ouder een deel van de negatieve kanten van haar eigen persoonlijkheid verstoot (er geen verantwoordelijkheid voor neemt) en projecteert op de andere ouder. Die *primaire verstoting* kán dus soms (deels) verklaard worden uit een *parentale stoornis* (zie Peter Prinsen blz. 77). Overigens is er een brede waaier van intrapsychische duidingen beschikbaar. In deze betekenissen kan er volgens sommigen dus gesproken worden van een primaire verstoting die een *secundaire verstoting* (met het kind als actor) tot gevolg heeft. Deze voorbeeldwerking in het verstotingsgedrag kan dan worden geduid als een van de mechanismes achter het ontstaan van het ouderverstotingssyndroom.

Ed Spruijt noemt in zijn publicaties het proces tussen de ouders, dat vooraf gaat aan ouderverstoting, *partnerverstoting*. Daarmee plaatst hij de

ouders in hun rol als ex-partner. Hoewel partnerverstoting de inzet kan zijn van ouderverstoting gaat het daar nu juist niet om. De crux is dat een ouder de andere niet waardeert in zijn rol als vader/moeder van het kind. De situatie lijkt een beetje op de manier waarop 10 jaar geleden nog regelmatig rechtbanken in vonnissen de ouders benoemden als ex-partners. Dus niet 'de vader zegt dat......' Maar 'de man zegt dat........' daarmee drukten ze ouders in een rol die ze zelf dikwijls niet kozen waardoor de rechtbank dan tot slot kon opmerken dat de ouders hun partnerconflicten over het hoofd van het kind uitvechten. Het enig bewijs werd geleverd door hun eigen onbewezen interpretatie. Overigens deden ook toen gedragsdeskundigen daar al aan mee.[3]

De onredelijke verstoting door het kind is een afwijking en wordt, zoals gesteld, veroorzaakt door geestelijke mishandeling van de kant van de programmerende ouder. Deze vorm van geestelijke mishandeling noemen we in dit boek vaak *loyaliteitsmisbruik*. Het kind dat slachtoffer is van loyaliteitsmisbruik voelt zich gedwongen loyaal te blijven aan de misbruikende ouder ten koste van de loyaliteit aan de ouder waar het kind ook een band mee heeft. Als zich door *loyaliteitsmisbruik* een ouderverstotingssyndroom heeft ontwikkeld, wordt de kern van de psyche van het kind geraakt. Deze omschrijving komt overeen met een van de definities van Parental Alienation, een begrip dat in het Engels dus niet eenduidig wordt gebruikt.

Het begrip *loyaliteit* is in deze context te herleiden tot Ivan Boszormeny Nagy. Volgens zijn theorie bestaat er een existentiële band tussen kind en ouders. Het kind bestaat dankzij beide ouders en daardoor kan het kind niet anders dan loyaal zijn aan hen beiden. Het is dus een bindend fenomeen. Deze onverbrekelijke primaire, verticale loyaliteit ontstaat bij de geboorte. Wel kan ze worden ontkend. Secundaire loyaliteit ontstaat als ouders het kind verzorgen en opvoeden, en is een verdieping van de primaire loyaliteit. Deze secundaire loyaliteit kan in tegenstelling tot de primaire verticale loyaliteit wel worden verbroken, en daar spreken we in dit boek over.

De door ons al eerder ingevoerde term loyaliteitsmisbruik slaat op een verbreking in deze zin. Ze is dus niet alleen een ontkenning van de primaire loyaliteitsband, maar ook van de verworven loyaliteit. Deze verbre-

3 Zander, Joep; Rechtspreken, buikspreken, linkspreken, kromspreken, uitspreken en tegenspreken in het boek 'Kwaliteit van rechtspraak op de weegschaal', 1997.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 20

king gebeurt met gebruik, misbruik, van de loyaliteit van het kind aan de programmerende ouder.

In Nederland is het begrippenapparaat van Nagy vooral bekend geworden door het werk van Else-Marie van den Eerenbeemt. Zij keerde zich tegen de activistische bestrijding van loyaliteitsmisbruik[4]. De facto corroboreert[5] ze mijns inziens daardoor, net als de staat en de rechterlijke macht, met het circus dat het probleem van loyaliteitsmisbruik in stand houdt.

Sommigen, ook in dit boek, gebruiken seksespecifieke begrippen als 'vaderverstoting', moederverstoting etc. Soms wordt de keuze voor vaderverstoting ingegeven door de constatering dat vaderverstoting meer voorkomt, of kenmerkend is voor een context van een maatschappelijk systeem van vaderhaat. Dan krijgt het die gekozen seksepartijdigheid die je ook ziet bij het woord bijstandsmoeder (bijstandsvader?). Hoewel het waar is dat vaderhaat een maatschappelijke conditie is, willen we uitdrukkelijk duidelijk maken dat er ook moeders zijn die ten onrechte verstoten worden door misbruik van vaders kant. Ik merkte in de inleiding al op dat ook Gardner het begrip in een seksespecifieke context plaatste.

Het is duidelijk dat er flink strijd is rond het begrippengebruik bij ouderverstoting. Deze strijd speelt zich met name af in het Engelse taalgebied. Soms gaat het daarbij om verschillende semantische inzichten, vaak om inhoudelijke verschillen. Echt verwarrend wordt het, waar deze twee soorten onderscheiden door elkaar lopen. En dat is helaas maar al te vaak het geval. Om het niet te ingewikkeld te maken voor de Nederlandse lezer zal ik daar nu niet te ver op ingaan. Voor de inhoudelijke controverses verwijs ik naar het artikel van Hubert Van Gijseghem op bladzijde 47. Van belang is om te proberen in Nederland een eenduidige woordinvulling in stand te houden. Dat is tot nu toe ook redelijk gelukt.

4 In 1996 was Van den Eerenbeemt aangeschoven als deskundige in het programma Ik mis je zo, waarin diverse vaders juist op grond van hun activisme met behulp van haar inbreng werden gekleineerd.

5 Corroboreren betekent bevestigen en versterken. Zie ook het artikel van Peter Prinsen, blz. 76.

Voor mijn vader, nu in mijn hart
Ervaring van een kind

(anoniem, bij redactie bekend)

Mijn zoon van 9 vroeg of broertjes en zusjes altijd dezelfde achternaam hebben. Ja zei ik, en voelde me plots ongemakkelijk. Want hoe leg je zo'n jong ventje uit dat dat níet vanzelfsprekend is. Waarom heb ik zélf 2 zussen met een ándere achternaam dan die van mij.
Wij hebben mijn vader laten stikken toen mijn moeder hem, na 18 jaar huwelijk, van de ene op de andere dag verliet. Zij kreeg het voor elkaar dat we alle 7 aan haar werden toegewezen terwijl mijn vader dit heel anders had gewild. Het werd een traumatische scheiding en haar arrogante manier van handelen maakte dat mijn vader bij de kinderrechter niet meer meetelde. Ook bewerkstelligde zij dat we als een blok achter mijn moeder stonden. Het is een te lang en pijnlijk verhaal.

Jóú, onze vader, hebben we zwart gemaakt terwijl we onze moeder verhéérlijkten. Zij zat als een koningin op haar troon en wij spraken haar naar de mond. Ze wees jou af, en ik was bang dat ze op dezelfde manier óns zou afwijzen. Wij droegen mijn moeder op handen, het mocht haar aan niets ontbreken. Jij was gewoon een looser. Jou negeren was haar grootste troef geweest tijdens haar huwelijk, soms dagen, soms weken of zelfs maanden... Dat vermogen om te negeren richtte ze ook op ons, haar kinderen. Vreselijk. Wij déden wat zij deed, zéiden wat zij zei en vónden wat zij vond. Kortom, een ongelooflijk ongezond leefklimaat waarin wij als kinderen slechts gelukkig waren als onze moeder dat ook was. Met jou hielden we geen van allen rekening, dat tolereerde ze niet. Op een gegeven moment benoemde ik jou bij anderen tot lul en schreef ik mijn beste vriendinnetje een brief over jou met de letterlijke kwalificaties die mijn moeder had uitgevonden. Mijn moeder kreeg het zelfs voor elkaar dat 2 van mijn zussen officieel haar achternaam aannamen. Hoe moet ik dit mijn zoontje uitleggen? Ik heb 3 jaar geleden, op mijn 40ste, definitief gebroken met mijn moeder. Ze leeft nog, maar niet meer in mijn hart. Van

jou heb ik 2 jaar geleden afscheid moeten nemen, maar ik draag je in mijn hart.

Je bent gestorven met al je kinderen om je heen. Zelfs je oudste dochter met die andere achternaam heb je na 25 jaar ouderverstoting nog een jaar mogen leren kennen. Je was hier dankbaar voor en ik bewonderde je vergevingsgezindheid. Begrijpen deed je het nooit. Dat zei je nog wel eens; dat je niet begreep waarom wij je indertijd allemaal in de steek lieten. Ik begrijp het nu ook niet, maar ik was toen 13 en was makkelijk te indoctrineren en ik was ... bang. Bang voor mijn eigen moeder en haar gevoelens die we geen pijn wilden doen. Wij zaten in haar web vastgekleefd, het was verstikkend.

Nu herhaalt de geschiedenis zich en doe ook ík aan ouderverstoting. Ik wil helemaal vrijwillig mijn moeder niet meer zien. Ik ben een volwassen vrouw en maak nu mijn eigen keuze. Maar een kind kán en mág je nooit laten kiezen voor zijn vader of moeder. Dat is psychische kindermishandeling. De breuk met mijn moeder neemt met zich mee dat ik niemand meer wil zien van 'thuis'. Het is te emotioneel allemaal en ik kies nu voor mezelf. Ons gezin, de kinderen die ik in warmte en rust wil laten opgroeien in een harmonieus gezin, met een vader en moeder die erg veel van elkaar houden.

Sorry pap, ik mis je verschrikkelijk en betreur nog elke dag de jaren dat ik jou niet de kans heb gegeven van elkaar te mogen genieten als vader&dochter. Als ik nu mijn kinderen zie met hun vader dan kan ik niet begrijpen dat we jou zoveel hebben afgenomen, en ja, ik schaam me hier voor maar we waren nog zo jong....

Jouw liefhebbende dochter.

Het ouderverstotingssyndroom (PAS) Uitgebreide bespreking van het boek 'Parental Alienation Syndrome' van R.A. Gardner

Rob van Altena

Een kind dat zonder reden een van zijn ouders verstoot: dat doet zich nogal eens voor na een scheiding. Het kind wil met de ouder waar het niet bij woont dan letterlijk nooit meer iets te maken hebben. Dit is een omvangrijk verschijnsel: in Nederland verliezen minstens 25%[1] van de scheidingskinderen op den duur alle contact met de ouder bij wie zij niet wonen (bijna altijd de vader) en vaak gaat het daarbij om een verstotingssyndroom.

Ouderverstoting is in 1984 voor het eerst als syndroom benoemd en beschreven door Richard A. Gardner, hoogleraar in de toegepaste kinderpsychiatrie aan de Columbia Universiteit van New York, gasthoogleraar in Sint-Petersburg, Leuven enz. en schrijver van ongeveer 35 boeken over kinderen in echtscheiding, waarvan sommige ook in het Nederlands vertaald zijn.

Als standaardwerk over het verstotingsverschijnsel geldt 'The Parental Alienation Syndrome'[2] waaruit in dit artikel uitvoerig geciteerd wordt. Voorts is er de laatste vijfentwintig jaar in Amerika en Duitsland over dit gegeven een stroom van andere boeken en vakartikelen op gang gekomen[3].

Volgens prof. Gardner is PAS een stoornis omdat 'geen enkel kind door zijn genen geprogrammeerd is om een ouder af te wijzen die van dat kind houdt'. De stoornis bestaat uit hysterie, in ernstige gevallen uit paranoia.

---

1 Dit getal is gebaseerd op het onderzoek van Griffiths en Hekmen uit 1987. Voor een uitgebreidere toelichting zie blz. 127.
2 Gardner, Richard A; (1998), The Parental Alienation Syndrome, A Guide for Mental Health Professionals, 2de druk. Cresskill, New Jersey, U.S.A. ISBN 0-933812-24-s. Daarop als aanvulling door de schrijver: Addendum I, juni 1999.
3 Op internet onder rgardner.com/refs/pas.html Voor Nederland: papa.nl.nu/pas.html.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 24

Bovendien handelt een kind dat zonder reden een ouder verstoot, consequent tegen zijn belang in en ook dat wijst niet op geestelijke gezondheid. Gardner benadrukt dat PAS niets te maken heeft met die kinderen die om een gegronde reden (b.v. ernstige mishandeling of verwaarlozing) een ouder verstoten. In die gevallen is verstoting immers een normale reactie, zij wordt pas een stoornis als zij niet gegrond is en tegen het eigen belang indruist.

Sommige van Gardners collega's staan terughoudend tegenover het begrip PAS of willen het geen syndroom noemen, maar deze geleerdenstrijd draait nogal om definities en lijkt van minder belang dan het omvangrijke verstotingsverschijnsel zelf. Die verstoting ontstaat volgens Gardner wanneer de verzorgende ouder in het kind haatgevoelens tegen de andere ouder inbrengt, die vervolgens een eigen leven gaan leiden. Om dit alleen als 'hersenspoelen' aan te duiden, vindt Gardner te eenzijdig en passief: kenmerkend is juist dat de door de sociale omgeving opgeroepen krachten daarna in het kind een zelfstandige dynamiek ontwikkelen.

Acht duidelijke symptomen zouden het syndroom herkenbaar maken: minachtingscampagne tegen de niet-verzorgende ouder, zwakke of onzinnige redenen daarvoor, geen ambivalente gevoelens (de ene ouder is louter goed, de andere louter slecht), een nageprate 'geheel eigen mening', reflexmatige steun aan de zorgouder in het ouderconflict, afwezigheid van schuldgevoelens, letterlijk citeren van onbegrepen woorden en uitbreiding van de vijandschap tot de familie van de gehate ouder.

In Nederland is de verstoten ouder in verwijzing 90% van de gevallen de vader en in 10% de moeder (zie blz. 131). In Amerika was dat ooit ook zo. De psycholoog I.D. Turkat gebruikte in plaats van PAS zelfs de aanduiding Malicious mother syndrome[4]. Gardner hanteerde in plaats van de neutrale termen 'verstoten ouder' of 'vervreemde ouder' af en toe ook ter vereenvoudiging het woord 'vader' en in Nederland is de term 'Parental Alienation Syndrome' (PAS) wel vereenvoudigd weergegeven met 'vaderverstotingssyndroom'. Maar volgens sommigen zou zich in Amerika een kentering voltrekken: het percentage moeders onder de verstoten PAS-ouders zou zelfs de 50% benaderen. Ook Gardner zelf heeft over deze

4 Turkat, I.D; Divorce related malicious mother syndrome, Journal of Family Violence, 1995 10(3) blz. 253-264.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 25

kentering gesproken, mogelijk om opportunistische redenen. In Nederland is van deze kentering (nog) niets te merken.

Het PAS-kind

Bij een geval van PAS heeft het kind zijn ouderpaar als het ware doorkliefd in een 'geliefd' en een 'gehaat' deel, aanduidingen die door Gardner bewust tussen aanhalingstekens worden gezet: 'De gehate ouder wordt alleen ogenschijnlijk gehaat, er is nog veel liefde aanwezig. En de geliefde ouder wordt soms meer gevreesd dan geliefd.'

Er bestaat met deze ouder echter een sterkere gevoelsbinding dan met de gehate ouder. Een kind heeft een binding met allebei de ouders maar de sterkste binding zou veelal bestaan met die ouder door wie het als baby en als kleuter het meest verzorgd werd. Die binding zou het kind willen bewaren en zodra het kind denkt dat die binding door de scheiding bedreigd wordt, zou het daarom tegen de andere ouder een afwijzingscampagne beginnen. De wapens die het daarbij inzet, zijn vaak kinderlijk en simplistisch. Helaas zijn er moeders die vaak ook van de onzinnigste klachten van het kind met welbehagen kennis nemen. Erger nog: ook advocaten en zelfs rechters laten zich soms door zulke klachten meeslepen in plaats van zich af te vragen of dat nu redenen zijn om een vader nooit meer te willen ontmoeten.

Het verstotingssyndroom gaat zich, volgens Gardner, ontwikkelen zodra het kind beseft dat er een strijd om gezag en zorg aan het ontbranden is. Om in die strijd een rol te spelen, begint het zijn eigen scenario van geringschatting en uitsluiting op te stellen. Na enige tijd kan het kind ervan bezeten raken de 'gehate' ouder te kleineren, te beschuldigen en uit te stoten. Dat alles zonder aanleiding of om aanleidingen die in geen enkele verhouding staan tot een levenslange afwijzing. De gevolgen zijn rampzalig voor de verstoten ouder en voor het kind zelf. Zij uiten zich in gedrags-, prestatie- en ontwikkelingsstoornissen die het verdere leven kunnen overschaduwen. Een kind met PAS programmeren is geestelijke kindermishandeling en volgens Gardner zelfs ingrijpender dan lichamelijke mishandeling of seksueel misbruik. 'Veel mensen die als kind mishandeld werden, konden over hun pijn en vernederingen heengroeien en dat geldt ook bij seksmisbruik al grijpen de gevolgen daarvan dieper in. Maar wie een kind met een PAS programmeert, verbreekt de band tussen

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 26

dat kind en de andere ouder voor het leven'. Jongens hebben echter een vader nodig als rolvoorbeeld en meisjes een vader voor hun beeldvorming van de man. En op dezelfde manier hebben meisjes een moeder nodig als rolvoorbeeld en jongens een moeder voor hun beeldvorming van de vrouw. Kinderen van beide geslachten hebben ouders van beide geslachten nodig om te leren hoe zij in hun leven met mensen van beide geslachten moeten omgaan. Bovendien krijgen PAS-kinderen problemen met het inschatten van de werkelijkheid. Zij zijn ertoe geprogrammeerd dingen voor waar aan te nemen die totaal niet met hun eigen waarnemingen overeenstemmen. Dat leidt tot verwarring, onzekerheid, gebrek aan zelfvertrouwen, wantrouwen jegens mensen die iets anders zeggen dan de programmeerster en in ernstige gevallen tot een breuk met de werkelijkheid.

Beschadigde werkelijkheidszin is een van de kenmerken van een psychose. Veel genoemd in verband met PAS-kinderen worden paranoïde waanvoorstellingen en die kunnen jaren zo niet het hele leven aanhouden. Soms wordt hun zelfs ronduit psychopatisch gedrag aangeleerd: openlijk vijandelijkheid betuigen en zich van het gevolg daarvan voor het mikpunt niets aantrekken. Dat alles neemt echter niet weg dat een PAS-kind, al kan het er openlijk op snoeven dat het de andere ouder verstoten heeft, diep in zijn hart toch vaak een groot verlies ervaart. Een eens geliefd en gewaardeerd mens is uit zijn leven verwijderd. Dat kan gevoelens van depressie oproepen zonder de vrijheid die te kunnen uiten. Wat zich dan weer voortzet in aanpassingsmoeilijkheden op school en in de verstandhouding met anderen.

'Ook de verstoten ouder is ondertussen slachtoffer: vaak wordt hij op een uitgesproken sadistische manier geschoffeerd, geminacht, beschimpt en belasterd en door zijn eigen kinderen behandeld en gehaat alsof hij geen gevoel zou hebben. Nu is bezeten haat vaak maar een dunne verhulling van diepe liefde. Echte verwerping is neutraliteit, weinig of niet meer aan iemand denken. Het tegendeel van liefde is niet haat maar onverschilligheid. Hier neemt liefde echter de vorm van haat aan omdat kinderen zich tegenover hun moeder schuldig zouden voelen als zij openlijk liefde voor hun vader zouden bekennen.

Daarnaast kunnen bij de vorming van PAS ook nog oorzaken meespelen als identificatie met de agressieve ouder, overneming (inductie) van haar

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 27

gevoelens, eenzijdige idealisering en de kans vrijuit woede te kunnen luchten die onder normale omstandigheden onderdrukt of in banen geleid wordt. Identificatie met een agressor is een verschijnsel dat zich kan voordoen wanneer een zwakkere tegenover een overrompelende en dreigende partij machteloos staat. Hij/zij kan de toestand dan proberen te beheersen door de kenmerken van de sterke over te nemen. Als een razende moeder voor de ogen van het kind constant de vader staat te honen, dan kan het kind aan haar kant gaan staan omdat het bang is die uitbarstingen anders zelf over zich heen te krijgen. Een omgekeerd geval was dat van een jongen die er herhaaldelijk bij was dat zijn vader zijn moeder gemeen sloeg. Om zich daar zelf tegen af te schermen verklaarde hij zijn moeder te haten en veel van zijn vader te houden: liefdesverklaringen die wel meer met angst dan met genegenheid te maken hadden. Het passief overnemen (inductie) van gevoelens is het best te vergelijken met het verschijnsel dat een trillende stemvork ook een andere stemvork in de buurt spontaan doet meetrillen. Zo kunnen ook menselijke gevoelens vaak heel snel door een ander worden overgenomen. Kinderen die bij een ouder wonen die van woede vervuld is en hysterische uitbarstingen van razernij vertoont, kunnen al gauw met haar gaan meetrillen.'

Een duidelijk symptoom van PAS is als men een kind schijnbaar 'geheel zelfstandig' een mening laat zeggen die uit de ouder zelf voortkomt. Bedoeld wordt b.v. die situatie waarin een ouder er bij het kind op blijft hameren dat het helemaal zelf beslissen mag of het naar de andere ouder toe wil. Het kind, dat maar al te goed aanvoelt hoe de programmerende ouder hier eigenlijk over denkt, zegt dan met nadruk dat het uit zichzelf niet wil. Gardner maakte in zijn praktijk moeders mee die tegen hun kind woorden gebruikten als: 'Als je niet naar hem toe wilt, dan sta ik helemaal achter je. Al moeten we ervoor naar de rechter, we staan op je mening. Ik laat hem niet met je sollen. Jij hebt het recht om niet te willen en je kan op mij rekenen dat ik daar ook voor opkom'.

'Hoe luidruchtiger en vastberadener deze moeders worden, des te meer verharden de kinderen in hun weigering: niet uit een primair verlangen hun vader niet meer te zien, maar om niet tegen de moeder in te gaan. Tegen elke poging van de vader om bij de kinderen betrokken te blijven, wordt door moeder en kinderen een muur opgetrokken. Ondertussen kan men zich maar al te goed de reactie van de moeder voorstellen als dezelfde kinderen niet naar school of naar de tandarts zouden willen of niet

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 28

ingeënt zouden willen worden. Er is beslist maar één soort weigering waarvoor de moeder de barricaden opgaat en dat is de weigering om de vader op te zoeken.'

Als men ziet om wat voor redenen kinderen de andere ouder of diens familie nooit van hun leven meer willen ontmoeten, dan wordt het maar al te duidelijk dat zulke kinderen wel geestelijk moeten scheefgroeien. 'Hij zei altijd zo hard dat ik mijn tanden moest poetsen'; 'Zij zei: 'niet in de rede vallen'; 'Oma verwent me: ze geeft me teveel speelgoed'; 'Ik moet rustig zitten onder het eten'. 'Ik mag pas televisie kijken als mijn huiswerk af is'; 'Als ik piano gespeeld heb, klapt hij niet zo hard in zijn handen als mijn moeder'; 'Ik moet meehelpen mijn bed op te maken'; 'Ik moest op mijn zusje letten terwijl hij de afwas deed'; 'De fiets bij mijn moeder is veel beter'; (een kind van zes:) 'Hij behandelt me als een kind'. Enz. enz.

De programmerende ouder

Hoewel Gardner juist de eigen inbreng van het kind het kenmerk vindt van een PAS-syndroom, laat hij geen twijfel bestaan aan de overheersende rol van de programmerende ouder. 'Het woord hersenspoelen wordt niet als een vakterm beschouwd en in strikt wetenschappelijke publikaties niet erg aanvaard maar ik zie het toch wel degelijk als een nuttig woord omdat het heel direct aangeeft dat iemand via een welbewust proces het denken van een ander probeert te veranderen.' Van dit hersenspoelen of programmeren geeft de schrijver dan een bladzijden lange catalogus van voorbeelden waarvan wij er hier maar enkele kunnen overnemen: Er zijn moeders die zodra hun man vertrokken is, door het huis heen razen en alles vernielen wat nog maar aan zijn bestaan zou kunnen herinneren. Dat geeft de kinderen het gevoel dat hun vader zo'n verachtelijk en minderwaardig individu is, dat al wat van hem is blijven liggen het huis als het ware bevuilt en dat elk bewijs dat hij ooit bestaan heeft, moet worden uitgewist, zelfs met inbegrip van b.v. foto's van leuke gebeurtenissen. Het gebeuren heeft iets van wat er in bepaalde autoritaire staten plaatsvond, waar mensen opeens van de aardbodem verdwenen en elk restant van hun bezittingen in beslag genomen en vernietigd werd.

Algemeen is de manoeuvre om de vader voor te schrijven dat hij bij het afhalen van de kinderen in zijn auto moet blijven zitten en zijn aankomst

maar kenbaar moet maken door te toeteren: aan de voordeur komen is er niet bij en aanbellen al helemaal niet. Letterlijk iedere andere sterveling die toevallig langskomt, mag gewoon op de deurbel drukken maar de vader als enige niet. Ook het antwoordapparaat is een machtig wapen: het staat altijd aan, ook als moeder en kinderen thuis zijn. Als de telefoon gaat, luistert moeder eerst wie er opbelt voordat zij al of niet opneemt. Voor de vader wordt in elk geval niet opgenomen en zo krijgen de kinderen praktijkles hem maar te laten praten en geen antwoord te geven. Deze gewoonte is zo algemeen dat sommige vaders (het gaat hier over Amerika) de moeder via een gerechtelijk bevel lieten verplichten om als zij thuis was het antwoordapparaat uit te schakelen en de telefoon op te nemen, zodat de vader met zijn kinderen kon bellen. 'In veel gevallen kon dat bevel helaas ongestraft genegeerd worden, zoals dat met vonnissen tegen PAS-moeders trouwens vaker het geval is.' Maar zodra het om de bezoektijden gaat, houden deze moeders zich juist weer uiterst stipt aan de vonnissen: 'Als je een minuut te vroeg aan de deur komt, bel ik de politie!' of 'Als je een minuut te laat komt, krijg je ze niet mee!' Ook door sabotage van het bezoek kan een wrede moeder doeltreffend haar gram halen: de vader klopt of belt aan de deur maar niemand komt hem opendoen, al zijn moeder en kinderen wel degelijk thuis. Een volgende keer zijn zij echt niet thuis: vóór de afgesproken bezoektijd gewoon zonder bericht weggegaan. Hoe grotere afstand de bezoekvader moet afleggen, des te krachtiger dat wapen is. 'Ik heb een aantal zaken meegemaakt waarin vaders voor een bezoekrecht naar de andere kant van Amerika reisden, alleen om te ondervinden dat hun kinderen niet op de afgesproken plaats en tijd aanwezig waren. Helaas ondernemen rechtbanken meestal niet veel tegen dit soort wreedheid en dat is van belang voor de vorming van het vaderverstotingssyndroom omdat kinderen zo de boodschap meekrijgen dat een bezoek van de vader onbelangrijk is en ook dat niemand zich er iets van aantrekt als hij gemeen behandeld wordt.'

Hebben alleen vrouwen onvoorwaardelijk recht op een liefdevolle, intieme band met hun kinderen?[5] 'Bij schoolvoorstellingen zetten moeders de kinderen onder druk door te zeggen dat zij (de moeders) niet meegaan als de vader komt. Dat geeft het kind het gevoel dat de vader een soort ordeverstoorder is die louter door zijn aanwezigheid alles zal bederven. Naar

5 Burgess, A; Het vaderinstinct. Vertaling van Fatherhood Reclaimed, 1997.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 30

mijn ervaring zijn echter juist dit soort moeders eerder geneigd tot demonstratief gedrag dan hun gehate exgenoten: een mooi voorbeeld van hoe het projectiemechanisme bij deze vrouwen werkt.'

'Wat veel tot het verstotingssyndroom bijdraagt is om elke contactpoging van de gehate ouder als 'lastig vallen' te bestempelen. De vervreemde vader blijft immers vaak blijk geven van belangstelling door op te bellen, te proberen de kinderen te zien, cadeautjes te sturen enz., en wanneer dat door de moeder steeds als 'lastig vallen' wordt gebrandmerkt, gaan ook de kinderen het op den duur zo zien. Als de vader voor de kinderen opbelt, geeft zo'n moeder antwoorden in de trant van: "Ze zijn bezig", "Ze gaan net eten", "Ze zitten net te eten", "Ze zijn nog niet met hun eten klaar", "Ze kijken net televisie", "Ze zitten net hun huiswerk te maken", "Ze spelen met andere kinderen", "Ze gaan net naar bed", enz. De vader schijnt nooit op het goede ogenblik te bellen: wat de kinderen ook doen, ze mogen nooit door hem gestoord worden. Elke bezigheid, hoe onbeduidend of willekeurig ook, is belangrijker dan de vader.'

Dan zijn er de blijf-van-mijn-lijf huizen. 'In zulke huizen kan men over het algemeen drie soorten moeders met kinderen vinden:
1. moeders en kinderen die echt mishandeld zijn,
2. niet-mishandelde moeders en kinderen waarvan de moeder de (soms paranoïde) waanvoorstelling heeft dat zij en de kinderen mishandeld zijn, terwijl daar absoluut geen aanwijzingen voor bestaan en
3. niet-mishandelde moeders en kinderen waarvan de moeder het vluchthuis bewust en weloverwogen als een PAS-manoeuvre gebruikt. Louter omdat zij naar een blijf-van-mijn-lijf huis gaan, raken de kinderen er immers van doordrongen dat zij thuis onveilig waren. Helaas zijn sommige hoofden van deze huizen echt paranoïde en zien zij geen verschil tussen de drie groepen vrouwen die er binnenkomen.'

In Nederlandse blijf-van-mijn-lijf huizen hoeven zij dat verschil trouwens niet te zien: die zijn er expliciet niet alleen voor mishandelde vrouwen maar voor alle vrouwen 'met een uitzichtloze relatie'.

'Series moeders heb ik gesproken die hun kinderen naar een psychiater hadden gebracht zonder dat de vader daar zelfs maar iets van wist. Naar mijn ervaring gaan heel wat therapeuten daar helaas in mee, waardoor zij zonder dat blijkbaar te beseffen het verstotingssyndroom in de hand wer-

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 31

ken. Het medisch beroepsgeheim bestendigt hier de stoornis. Verantwoordelijke en verstandige therapeuten werken zo niet.'

'Een echt liefdevolle ouder begrijpt heel goed hoe belangrijk ook de niet-zorgouder voor de kinderen is en de minachtingscampagne waarin deze moeders de kinderen meeslepen, is dan ook niet in het belang van het kind, ja een blijk van hun tekortschieten als ouder. Wanneer zulke moeders de juridische veldslag om het gezag 'winnen', bereiken zij niet alleen dat gezag maar uiteindelijk ook een totale vervreemding van hun kinderen van de gehate exgenoot. Dat deze zegepraal de kinderen geestelijk kan vernielen, is wat zij diep in hun hart misschien wel willen. En zij voelen dat zij dat door onophoudelijk vechten, programmeren en vervreemden ook kunnen bereiken.'

Ook de vaders die kinderen van hun moeders vervreemden, kunnen er trouwens wat van. Toen een moeder haar zoontjes naar hun schoolrapporten vroeg, zeiden die dat zij 'veel te groot waren dan dat hun moeder nog voor hen op de ouderavonden hoefde te komen' en dat zij zich trouwens 'moest schamen om over kinderen van onze leeftijd nog op school navraag te doen'. De jongetjes waren zeven en negen jaar oud. Een andere vader zei de kinderen dat hun moeder hen aan hem had 'verkocht' en liet als bewijs daarvan zijn alimentatiekwitanties zien. Toen de moeder de kinderen opbelde, wilden die niets meer van haar weten: 'je bent onze moeder niet meer, je hebt ons aan vader verkocht!'

Programmerende ouders beschikken over zo'n indrukwekkend repertoire van manoeuvres dat het Gardner niet gelukt is dat in groepen onder te verdelen. 'Dat zegt wel wat over de creativiteit van de mensen die al deze kunstgrepen verzinnen. En hoe schandelijk die ook zijn, vernuft kan men hun niet ontzeggen. Mijn lijst van hun manoeuvres zal dan ook nog wel blijven aangroeien. Zoals bekend worden de meeste uitvindingen gedaan in oorlogstijd en dit vechten om kinderen is oorlog. Waarin, net als in een echte oorlog, de voortbrengselen van het vernuft vooral vernietiging dienen.'

De verstoten ouder

Tegenover de programmerende ouder staat haar of zijn mikpunt: de verstoten ouder. Voor hem geldt dat hij het altijd fout doet. Als hij aandringt om de kinderen te ontmoeten, wordt hij door de programmerende ouder en niet veel later ook door de kinderen beschuldigd van 'lastig vallen'. En als hij

welbewust afstand neemt en niets doet in de hoop dat de kinderen zo tot bezinning zullen komen dan 'laat hij ze in de steek', ook weer een kreet die door de kinderen in hun verstotingscampagne kan worden opgenomen.

'Snelle maatregelen worden door de rechtbank alleen opgelegd als een ouder door de andere van geweld en vooral van seksueel misbruik wordt beschuldigd. Andere zaken kunnen soms eindeloos lang blijven liggen, waardoor de programmerende ouder ongehinderd door kan gaan de kinderen met het PAS op te zadelen. Therapeuten hebben in hun opleiding geleerd zich passief en begrijpend tegenover hun patiënten op te stellen. Daarom kan de afgewezen ouder bij goedwillende maar onnadenkende therapeuten nogal eens raad verwachten in de trant van: "Niet te veel doen. Als de kinderen ouder worden, zullen zij begrijpen hoe zij gehersenspoeld zijn en dan draaien zij bij." Maar in werkelijkheid werkt de tijd juist in het voordeel van de programmerende ouder en zou de verstoten ouder dus de tegengestelde raad moeten krijgen. Johnston[6] heeft PAS-kinderen gevolgd tot hun jonge volwassenheid en vond dat de meesten van hen ook toen nog niets met de verstoten ouder te maken wilden hebben en aan hun houding van minachting en verwerping vasthielden. De gedachte dat kinderen als zij ouder worden vanzelf tot ander inzicht komen, kan onmogelijk voortkomen uit ervaring. Hoe langer het programmeren doorgaat, des te zwakker wordt namelijk de band met de verworpen ouder en des te onwaarschijnlijker een herstel van de omgang. En waar omgang maanden of jarenlang was stilgezet, is de verstandhouding niet meer te herstellen. Helaas vallen PAS-slachtoffers maar al te vaak in handen van zulke therapeuten en volgen zij lijdzaam hun slechte raad op met als gevolg dat zij hun kinderen voorgoed kwijtraken.'

'Programmerende ouders zitten hun ex ook via de school dwars. Zij vragen de schooladministratie hem geen informatie over de kinderen te geven, ja zelfs van ouderavonden, schooluitvoeringen e.d. uit te sluiten. Of de kinderen krijgen te horen dat als hij op de schoolavond komt, de moeder niet met hen meegaat. Tegenover de kinderen is dat weliswaar wreed maar programmeerders vallen, ondanks hun liefdesbetuigingen aan de kinderen, niet op door gevoeligheid voor wat die kinderen in werkelijkheid nodig hebben.'

6 Johnston J.R; Children of divorce who refuse visitation. In Nonresidential Parenting: New Vistas in Family Living, redactie C.E. Depner en J.H. Bray, 1993

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 33

'Vaders worden bang dat er aan de waslijst van andere klachten ook nog een beschuldiging van seksueel misbruik zal worden toegevoegd. Dat hangt vooral in de lucht als de uitstotingsmanoeuvres nog niet helemaal gelukt zijn. Voorzichtige vaders gaan dan angstvallig die omstandigheden vermijden waaraan zo'n beschuldiging kan worden verbonden: met name de badkamer en de slaapkamer. Zij zullen hun dochtertje niet meer zelf wassen of op de wc doen maar zoiets, hoe onnatuurlijk dat ook is, liever aan hun vriendin, zuster, moeder of een andere vrouw overlaten. Nog erger is het dat naïeve vaders dit soort gevaren niet zien aankomen en daar dan soms verschrikkelijk voor moeten boeten.'

'In onze tijd is het erg in de mode om slachtoffer te zijn en sommige mensen kunnen daar zelfs een ziekelijke voldoening aan ontlenen. Werkers in de gezondheidszorg zijn vertrouwd met het verschijnsel van de 'beroepsslachtoffers'. Helaas heeft dat er toe geleid dat men ook de door hun eigen PAS-kinderen verstoten ouders soms is gaan zien als mensen die op de een of andere manier hun slachtofferschap over zichzelf afgeroepen zouden hebben. Naar mijn ervaring is dat echter niet zo. Ik heb nu 15 jaar met PAS-gevallen te maken gehad en ben er nog niet één tegengekomen waarin de verstoten ouder zijn slachtofferzijn zelf in de hand gewerkt of bevorderd zou hebben.'

Opmerkelijk is ook het grote verschil tussen de soort ouders die door hun kinderen om gegronde redenen (mishandeling of verwaarlozing) worden afgewezen en de door PAS-kinderen verstoten ouders. Ouders die hun kinderen slaan zijn typisch opvliegende mensen en dat blijkt ook op ander gebied. Zij hebben 'een laag kookpunt' en kunnen het bij voorbeeld ook vaak niet te lang bij dezelfde werkgever uithouden. Voor verstoten PAS-ouders geldt volgens Gardner zo ongeveer het tegendeel: het zouden veelal mensen met zelfbeheersing zijn, zowel in het gezin als daarbuiten, mensen die vooruit kunnen denken en een regelmatig beroepsleven geleid hebben.

Een sterke psychische stoornis

Hoewel het ouderverstotingssyndroom geen geestesziekte is, beschouwt Gardner het wel als een sterke psychische stoornis en als een voorbeeld van het zogenoemde 'folie-à-deux', een verschijnsel waarbij de ene partij zijn/haar psychische afwijking op de andere overbrengt, zodat zij die dan

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 34

allebei hebben. Andere Amerikaanse psychiaters delen het PAS dan weer in bij het Münchhausen syndrome by proxy (door overdracht), een stoornis die voor het eerst zo genoemd is door J. Money in 1986. naar de bekende fantastische vertellingen van baron von Münchhausen. Het syndroom bestaat daaruit dat een ouder totaal verzonnen verhalen, vaak over ingebeelde ziekten, overal voor waar gaat rondvertellen en dat gestoorde gedrag op haar kind weet over te brengen. Ook valse incestbeschuldigingen worden (voor het eerst in 1989 door D.C. Rand) tot dit Münchhausensyndroom gerekend. Gardner houdt er echter aan vast dat het ouderverstotingssyndroom iets zelfstandigs is omdat daarin volgens hem veel meer sprake is van een, zij het door programmering op gang gebracht, actief handelen door het kind zelf.

Gardner onderscheidt drie gradaties van het verstotingssyndroom: de ernstige, matige en lichte gevallen. Bij de ernstige gevallen zijn de moeders volkomen fanatiek en soms paranoïde. Kenmerkend voor paranoia is het op een ander projecteren van ongunstige eigenschappen en gedachten die men in zichzelf niet erkennen wil, een bekend voorbeeld hiervan is de valse beschuldiging van seksueel misbruik. Kenmerkend is ook wreedheid. Met de kinderen is een folie-à-deux binding ontstaan: zij delen de paranoïde wanen van de moeder en kunnen in totale paniek op de vlucht slaan als zij de vader (moeten) ontmoeten. Bij de matige gevallen zou het niet zozeer om gestoorde vrouwen gaan maar om vrouwen die razend zijn omdat zij door hun man verlaten werden. De binding met de kinderen is gezond te noemen. Vóór de scheiding waren zij vaak goede opvoedsters (in tegenstelling tot de moeders van de ernstige gevallen, die als opvoedsters tekort schoten). Als kinderen uit zichzelf met een incestbeschuldiging komen aanzetten dan kunnen deze moeders toegeven dat die vals is. Kinderen van deze matige gevallen maken weliswaar hun vader zwart, maar kunnen die houding nog wel veranderen wanneer zij weer regelmatig met de vader in aanraking komen. Hun afweerhouding komt daaruit voort, dat zij de gezonde binding met hun moeder willen verdedigen. Ook bij de lichte gevallen van vaderverstoting hebben de kinderen een gezonde binding met de moeder. Hier gaat het meestal om moeders die in de eerste kinderjaren erg goed voor de kinderen gezorgd hebben en nu de kinderen tegen de vader programmeren om als het ware hun eigen positie veilig te stellen.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 35

Westers procesrecht

Het is van belang om stil te staan bij het civiele procesrecht in de westerse landen. Gardner beschouwt het zelfs als de hoofdschuldige van de mensonterende strijd om de kinderen. Dit procesrecht kan worden omschreven als een conflictsysteem met een hang naar een 'winner takes all' uitkomst. In Aziatische landen zijn daarentegen begrippen als bemiddeling en verzoening veel sterker in de samenleving verankerd. Als twee Japanners een geschil hebben dan gaan zij vaak eerst samen naar een door hen allebei hooggeachte oudere om die om bemiddeling te vragen: wie dat niet zou doen wordt zelfs als een asociale ruziemaker beschouwd. Komt men er zo niet uit dan kan men zich wenden tot buurthuizen voor geschillenbemiddeling, en pas als ook daar geen oplossing gevonden wordt, dan zal men naar een advocaat stappen. Dat is een van de redenen waarom er in Japan maar een advocaat op de 7.500 inwoners is en in de Verenigde Staten een op de 275 (dat komt neer op bijna 1 miljoen advocaten!). Nederland zit daar met een advocaat op de 1.600 inwoners tussenin. Het systeem van tegen elkaar in procederen scherpt vijandelijkheid aan en drukt de partijen wapens in de hand waarvan zij uit zichzelf geen weet hadden. Het draagt zo sterk bij tot een escalatie van wraakneming, zodat de procesvoering zelf grotere geestelijke schade kan toebrengen dan het kapotte huwelijk, dat door het proces eigenlijk alleen maar ontbonden had moeten worden.

Civiele procesvoering bewaart nog trekken van de middeleeuwse wet dat bepaalde geschillen namens de partijen in een tweegevecht werden beslecht door beroepsworstelaars. 'Naar mijn mening staan wij in sommige opzichten niet echt zover van die middeleeuwse rechtsgewoonte af. Veel echtscheidingsprocessen zijn een 'bloedig tweegevecht'. Levens zijn er letterlijk door verwoest, mensen zijn er al hun middelen bij kwijtgeraakt of geestelijk onherstelbaar door beschadigd.' De beroepsworstelaars van onze tijd zijn de advocaten. Aan hun pleidooien zou tot omstreeks 1850 mede de eis zijn gesteld de waarheid te zoeken en het recht te dienen, terwijl daarna de nadruk geheel is verschoven naar het belang van de cliënt. Dat men voor dat belang ook recht mag praten wat krom is, ja de rechtbank mag voorliegen, wordt blijkbaar als normaal ervaren[7]. 'Het gevolg,'

7 Sprong, mr. G; Leugens om bestwil, Amsterdam. 1997.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 36

schrijft Gardner nogal cru maar onomwonden, 'is dat naar mijn mening studenten in rechtsfaculteiten worden opgeleid tot leugenaar.'

Een ander verhelderend punt is de geschiedenis van het toewijzen van de kinderen na scheiding[8]. Volgens de Code Civil (van 1804 af in veel landen van Europa ingevoerd) bleven kinderen na echtscheiding, die toen praktisch nog niet voorkwam. automatisch bij de vader: dat vloeide voort uit diens rechtspositie als gezinshoofd. Maar al vrij gauw daarna ging het schuldbeginsel overwegen en zo gold b.v. in Nederland sinds het Burgerlijk Wetboek van 1838 als hoofdregel, dat de kinderen bij die ouder kwamen die aan de scheiding onschuldig was, waarbij de rechtspraak moeders op dat punt vaak wat strenger schijnt te hebben beoordeeld dan vaders. Kleine kinderen bleven bij de moeder totdat zij, wat opgegroeid, eventueel naar de vader gingen als die de onschuldige partij was verklaard. Van ongeveer 1900 af begon internationaal de opvatting door te breken dat moeders door hun zachtaardigheid wezenlijk beter geschikt zouden zijn om kinderen op te voeden: een vooronderstelling die in Engelstalige landen nog steeds wordt aangeduid met de vakterm 'tender years presumption'. Nederland liep hierin nogal voorop: al sinds 1901 gold er de regel dat het kind na echtscheiding onder eenhoofdig gezag stond van de ouder die ook de dagelijkse zorg mocht geven en dat was steeds vaker de moeder. In Engeland gold hetzelfde sinds 1925. Aanvankelijk werd daarbij aan moeders nog wel de eis gesteld de kinderen een goed moreel voorbeeld te geven, waardoor b.v. een vrouw die haar man bedrogen had of veel uithuizig was, vaak niet voor gezag en zorg in aanmerking kwam. Maar die eisen werden steeds meer afgezwakt. Ook in België is het voorrangsrecht van de onschuldige ouder in 1965 vervallen. Praktisch elke moeder die bereid en beschikbaar was, kreeg voortaan bij voorrang de kinderen.

De advocatuur

Sinds de jaren zestig begon het aantal scheidingen bovendien de pan uit te rijzen en brak er een tijd aan die, althans voor de advocatuur, wel als de gouden eeuw van de echtscheidingsprocessen kan worden aangemerkt. 'En hoewel sommige advocaten beseffen wat voor een verschrikkelijk

8 Zie hiervoor ook Joep Zander, blz. 139.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 37

geestelijk trauma er uit lange echtscheidingsprocessen kan voortkomen, beseffen andere dat niet. Zij willen een zaakje winnen.'

Dat geldt ook voor Nederland. Niet zelden begint de advocaat ermee zijn cliënt(e) op het hart te drukken niet meer met de (ex)genoot te praten, ook niet voor regelingen over de kinderen: 'Daar heeft u nu juist uw advocaat voor.' Vervolgens gaat men aan de slag om de exgenoot lukraak te betichten van al wat maar bedacht of opgeblazen kan worden. 'Ik noem dit de terriërs onder de advocaten. Helaas een aardig groot deel van de beroepsgroep. Alleen dreigbrieven, teruggefaxte brieven van mijn advocaat beklad met dreigende opmerkingen: dat was zijn wijze van communiceren. Ook zorgde hij ervoor dat onze moeizaam tot stand gekomen afspraak over het co-ouderschap (de kinderen zouden per 14 dagen er vijf bij mij komen) weer teruggedraaid werd.' De vader die dat meemaakt[9] gaat dan op zoek naar een advocaat om zich hiertegen te verweren maar komt van de regen in de drup: 'Deze vrouwelijke advocaat was toch wel duidelijk iemand van de generatie na de mijne en jong genoeg om vanuit huidige opvattingen te kunnen reageren op mijn situatie. Maar zij had totaal geen begrip voor mijn positie en die van de vader in het algemeen: 'Vermindering van eigen inkomen om mogelijkheden te creëren zich meer met de kinderen bezig te houden, staat gelijk aan alimentatieontduiking. Je ex-vrouw kan beter voor je kinderen zorgen, dus vergeet die kinderen maar.'

Het Maastrichtse advocatenkantoor W. en F. liet op zijn briefpapier de tekst uittikken dat een meisje van elf met haar vader (die nergens van beschuldigd werd) geen omgang meer wilde; het Zwolse advocatenkantoor B. en G.. maande een grootmoeder per brief om weg te blijven van de derde verjaardag van een kleinkind waar zij in de voorafgaande scheidingsfase geruime tijd thuis voor gezorgd had, ja het kindje ook geen verjaardagskaart te sturen. Enz. enz.

Een Amerikaanse advocaat schrijft in zijn memoires: 'Als ik mijn kantoor uitkom op weg naar het gerechtsgebouw, dan weet ik dat daar een zaak wacht waarin geen plaats is voor vergelijk of verzoening of het goede afwegen tegen het slechte. Het wordt een zaak van erop of eronder, van vechten met klauwen en tanden. En daar geniet ik van.'[10].

9 Wiel, P. van de; De gescheiden man. 1998.
10 Glieberman, H.A; Confessions of a Divorce Lawyer. Chicago, 1975. Geciteerd door Gardner blz. 33.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 38

Een rambo-advocaat, zullen we maar zeggen. Gelukkig zijn er ook nog andere: 'Zowaar als er fatsoen en rechtvaardigheid is, zowaar kunnen de opstellers van onze grondwet nooit bedoeld hebben dat bij een echtscheiding de beklagenswaardige ouders en hun kinderen in een gerechtelijk strijdperk worden geworpen om daar met hun advocaten als helpers elkaar met woorden te verscheuren en neer te houwen in een door gemoedsbeweging beheerst vechten waar nooit een eind aan komt. Wij zijn menselijk genoeg geweest om hanengevechten, hondengevechten en stierengevechten te verbieden, waarom zoeken wij dan niet naar een manier om deze barbaarse echtscheidingsgevechten te beëindigen?'[11]

Sinds ongeveer 1975 begon de vooronderstelling dat de moeder door haar zachtaardigheid nu eenmaal de beste ouder is, in Amerika terrein te verliezen. Er kwam een nieuw beginsel op: in onze maatschappij met haar totale gelijke kansen waarin ook vrouwen desgewenst straaljagerpiloot, hartchirurg of echtscheidingsadvocaat kunnen worden, moeten vrouw en man ook als moeder en vader gelijke kansen hebben ('the sex blind rulings'). Toch houden sommige Amerikaanse rechters nog aan het moedervoorrecht vast en in Europa is dat zelfs onomstreden. In de Verenigde Staten geldt na 1980 in de meeste staten bij voorrang het gezamenlijk gezag en een gelijk recht op de dagelijkse zorg. Alleen in sommige Noordoostelijke staten is dat, vooral door het veto van de gouverneurs, nooit van kracht geworden.

Therapeuten

Medische deskundigen kunnen bij processen over de kinderen een belangrijke rol spelen. Hun enige goede informatiebron is volgens Gardner echter een gesprek met beide ouders en de kinderen gelijktijdig. Als dat niet mogelijk is omdat een van de partijen het niet wil, valt er niets te bereiken. Alleen uit dat gesprek kan namelijk blijken met welke ouder de kinderen de sterkste geestelijke binding hebben. En die moet worden vastgesteld aan de hand van wat Gardner zo mooi 'grootmoeders maatstaven' noemt: dat wat grootmoeder tekenen van goed ouderschap zou vinden als haar geest in de woning kon rondwaren en aan de deskundige verslag uitbrengen. De meeste grootmoeders hadden weliswaar geen doc-

11 Berger, S.J; 1985. Geciteerd door Gardner blz. 35.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 39

toraal in de kinderpsychologie en geen benul van de uitgekiende metingen waar wij ons tegenwoordig op laten voorstaan, maar zij letten wel goed op die ouderhandelingen waaruit het gevoel spreekt en die het vlechtwerk van de ouder-kind binding uitmaken: wie maakt de kinderen 's morgens wakker, zet ze het ontbijt voor, brengt ze naar school, zit 's middags met ze aan tafel, helpt ze bij het huiswerk en stopt ze 's avonds in bed; wie is bereid zich wat voor de kinderen te ontzeggen, offers voor hen te brengen. Zo kan de deskundige vaststellen welke ouder-kind binding in de kleuterjaren tot stand is gekomen. Dat is niet alleen van belang in verband met het later gevormde verstotingssyndroom, maar ook om vast te stellen wie van de ouders de dagelijkse zorg moet krijgen.

Bij duidelijke gevallen van een verstotingssyndroom bepleit Gardner een gerechtelijk bevel tot psychiatrische behandeling van het gehele gezin. Zonder dat bevel zal het nooit tot een behandeling komen en individuele therapie leidt nergens toe. 'Dit is niet het soort therapie dat verricht kan worden door een therapeut die er passief bij zit terwijl patiënten hun verzinsels afdraaien, maar door iemand die eventueel niet te benauwd is een dwarsliggende patiënt ermee te dreigen de rechter in te schakelen. Sommige lezers zullen wel onthutst zijn dat ik in verband met een patiënt het woord dreigen gebruik maar zonder die mogelijkheid zal therapie van PAS-gezinnen geen resultaat opleveren'.

Volgens Gardner vereisen de drie gradaties van het verstotingssyndroom elk een andere aanpak. In ernstige PAS-gevallen moeten de kinderen vóór alles aan de dagelijkse zorg van de moeder worden onttrokken en bij de vader komen wonen, in de eerste tijd zelfs zonder enig contact met de moeder. Veel moeders in deze groep zijn uitgesproken paranoïde. Tussen moeder en kinderen bestaat een ongezonde binding en die zal ook door therapie niet verdwijnen zolang de kinderen bij hun moeder wonen en daar zijn blootgesteld aan een spervuur van afkammerij en andere openlijke en heimelijke beïnvloeding die het syndroom in stand houdt. De geprogrammeerde kinderen moeten gedeprogrammeerd worden, zoals dat ook gebeurt met kinderen die lang in een sekte hebben gezeten. Een wat verder terug liggend voorbeeld is dat van de Amerikaanse soldaten die in Korea krijgsgevangen waren gemaakt, daar gehersenspoeld werden tot haat tegen hun vaderland en na hun terugkeer weer 'teruggespoeld' moesten worden.

Als de kinderen bij de vader geplaatst worden, zal hun vijandelijkheid

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 40

tegenover hem stapsgewijze verminderen. Die plaatsing is hun enige hoop om de band met hem te herstellen en beschermd te zijn tegen het door inductie overnemen van de geestelijke stoornis van de moeder. Zonder dit omdraaien van de zorg zal hun band met de slachtofferouder onherroepelijk verloren gaan en zullen zij voorspelbaar eenzelfde stoornis als de moeder ontwikkelen.

'Helaas zijn veel rechters en gezondheidswerkers niet ontvankelijk voor deze aanbeveling om (vooral wanneer paranoia aanwezig is) de kinderen aan de programmerende ouder te onttrekken. Dat heeft wel te maken met het diepgewortelde gevoel dat kinderen nu eenmaal niet bij de moeder weggehaald moeten worden, hoe gestoord die ook is.'

Toch zijn er ook rechters die over dat vooroordeel heen stappen. Zoals dat gebeurde in een geruchtmakende zaak in Antwerpen (de zaak notaris X), waarin de vader na scheiding als omgangsrecht de twee jonge kinderen nog 's zondags overdag ten huize van zijn ouders mocht ontmoeten en de paranoide moeder dan 's maandags met het oudste jongetje (12) naar de politie trok waar het verklaarde dat hij en zijn broertje de vorige dag door de vader misbruikt en mishandeld waren. Nadat bewezen was dat de moeder het kind de valse beschuldigingen in de mond had gelegd, heeft het hof van beroep de zorg omgedraaid en de kinderen eerst als overgangsmaatregel aan de ouders van de vader, later aan de vader zelf toegewezen[12]. Uit latere mededelingen in de pers van de inmiddels adolescente jongens lijkt naar voren te komen dat die overgang naar de vader niet tot bijzondere moeilijkheden heeft geleid. Het contact met de moeder is bewaard gebleven. Opgemerkt kan worden dat het hof van beroep hier een zwaar PAS-geval heeft voorkomen: de jongetjes verstootten hun vader nog net niet maar de haatvorming was al in volle gang.

Bij meer gematigde PAS-gevallen acht Gardner het mogelijk de kinderen bij de moeder te laten om van daaruit aan herstel van de omgang met de vader te werken. Als de moeder blijft tegenwerken dan zou men haar kunnen dreigen met omkering van de zorg of met gevangenisstraf. De schrijver zegt erbij dat hij daarentegen in de praktijk wel vaders achter de tralies heeft zien verdwijnen als zij niet aan hun (financiële) verplichtingen

12 Koeck, P; Notaris X. Leuven, 1990.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 41

Behandelingsschema bij een ouderverstotingssyndroom

	Zwak	Matig	Sterk
rechtbank	geen verandering gezagouder	**plan A**: (meestal) 1. geen verandering van gezagsouder 2. aanwijzing van een PAS-therapeut 3. sancties: a. boete b. huisarrest c. gevangenis **plan B:** (soms nodig) 1. vonnis: verandering van gezagouder 2. heel beperkt contact met de 'geliefde' ouder, zo nodig onder toezicht, tegen indoctrinatie	1. (meestal) verandering van gezagouder 2. voorgeschreven uitwisselpunt
therapie	meestal niet nodig	**plan A:** (meestal) rechtbank wijst PAS-therapeut **plan B:** (soms nodig) uitwisseling onder regelmatig toezicht	uitwisseling onder regelmatig toezicht van therapeut

voldeden maar geen moeders als die niet aan hun (omgangs)verplichtingen voldeden. De therapeut die met deze situatie aan de slag gaat, moet een neutrale, door de rechtbank aangewezen, deskundige zijn. Zijn behandelkamer kan dan tegelijk als het 'uitwisselpunt' dienen waar de kinderen voor de omgang van de ene naar de andere ouder gaan. Moeilijke moeders in deze categorie lijden nogal eens aan neiging tot overbescherming. Als zij naar een verre bestemming willen verhuizen om de kinderen aan de vader te onttrekken, moet de rechtbank hun verbieden de kinderen mee te nemen.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 42

Bij zwakke gevallen van het verstotingssyndroom is therapie meestal niet eens nodig. Gardner denkt dat veelal alleen maar de moeder gerustgesteld moet worden dat de vader de dagelijkse zorg niet krijgt en zijzelf dus wel. Als zij zich maar veilig voelt om te mogen zorgen, zou zij de omgang met de vader niet meer beletten.

Veel vaders komen al procederend geestelijk en financieel totaal aan de grond te zitten. Rechtbanken willen het gezag niet van de moeder aan de vader overdragen en ook geen andere harde maatregelen tegen moeders nemen. Uitdagend negeren moeders hun omgangsverplichtingen in de zekerheid dat de rechtbank daar toch niet tegen zal optreden.

Nog eens vaders

Wat kan Gardner de verstoten vaders voor raad geven?

'Sommige vaders verliezen de moed en lijden zoveel verdriet door de verstoting dat zij erover denken zich maar voorgoed van hun kinderen terug te trekken. Vaak wordt hun (soms zelfs door goedwillende therapeuten) aangeraden de wens van hun kinderen die hen niet meer willen zien, te 'eerbiedigen' omdat die kinderen toch uiteindelijk uit zichzelf weer naar hen toe zullen komen. Zo'n raad is niet doordacht: de raadgever is er niet mee vertrouwd hoe de geestelijke band tussen vader en kind in het geniep verzwakt en zelfs gesloopt kan worden. Mijn algemene raad aan zulke vaders is om redelijke contactpogingen te blijven volhouden, ervan uitgaande dat er ondanks vijandelijkheid van de kinderen nog steeds resten van de vroegere binding doorwerken. Ik probeer de vaders een middenweg te helpen vinden tussen opdringen en opgeven. Ik raad ze aan om per post en via kennissen wat van zich te laten horen bij verjaardagen, diploma-uitreikingen, intrede in de kerkelijke gemeente enz. Ook al worden hun brieven (voor of na lezing) vernietigd en de telefoon op de haak gegooid, ik raad ze aan te blijven schrijven. Nogmaals: vooral niet zo vaak dat het als lastig overkomt. Vaders moeten zich de vroegere band met hun kind blijven herinneren en hopen dat liefde uiteindelijk angst zal overwinnen. Omdat wij geen vervolgstudies over de zo volwassen geworden kinderen hebben, weet ik niet hoe dikwijls deze raad van nut is geweest. Ik vermoed maar in een beperkt aantal gevallen, al mag ook dat er een therapeut nooit van weerhouden zo'n raad te geven.'

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 43

Therapie

'Maar bij deze pessimistische noot wil ik het niet laten. Ik ben in wezen optimistisch over de mogelijkheid om kinderen met een ernstig verstotingssyndroom in gezinsverband therapeutisch te behandelen, als de therapeut er de rechtbank tenminste van kan overtuigen dat het om zo'n syndroom gaat en hij daarna de rechtsmacht als stok achter de deur kan inzetten. Wanneer justitie en psychiatrie op dit punt samenwerken dan kan hier succes behaald worden, terwijl elk afzonderlijk bijna tot mislukken gedoemd zijn. De therapeut heeft nu eenmaal niet de macht van de rechtbank en de rechtbank niet de kennis van de therapeut.' Gardner geeft dan (blz. 341-351) een tien bladzijden lang voorbeeld van de uiterst moeizame therapeutische behandeling van Gloria en Ned en hun kinderen, waarin Gloria de zaak in het begin op alle manieren saboteert en de therapeut zachtmoedigheden als 'Stomme idioot, je verpest mijn kinderen' naar het hoofd slingert. Maar uiteindelijk weet deze met moed en volharding de kinderen toch weer tot een redelijk normale omgang met de vader te brengen. Al verzucht hij wel: 'Sommige lezers hebben bij dit behandelingsvoorbeeld vast gedacht dat er binnen of buiten de psychiatrie waarachtig wel een prettiger manier is om aan de kost te komen. En dat vind ik zelf ook. Het is onsmakelijk en af en toe vernederend. Maar voor ernstige verstotingsgevallen is het de enige behandeling die ik ken. En in alle beroepen moet soms vuil werk gedaan worden. Door dit te verdragen kan het leven van jonge mensen worden beveiligd, kan verhinderd worden dat een kind blijvend vervreemdt van een ouder: zijn kostbaarste bezit.'

Dat alles is wel afhankelijk van de medewerking van de rechterlijke macht. 'Ik ken geen beter voorbeeld van de waarde van de samenwerking van psychiatrie en recht dan de behandeling van het verstotingssyndroom'.

Nog eens rechters en advocaten

Maar in de praktijk valt dat niet altijd mee: 'Een klacht die ik over veel rechters heb, is de traagheid van de uitspraken. Vaak komt dat omdat een rechtbank overbelast is of een advocaat de zaak vertraagt, maar ik heb ook te veel zaken meegemaakt waarin de uitstelmanoeuvres van de rechters zelf uitgingen. Veel rechters zijn besluiteloos en vinden steeds weer redenen om het vonnis voor zich uit te schuiven.'

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 44

Als het grootste struikelblok ziet Gardner delen van de advocatuur: ‘Advocaten rekken de procesvoering: sommigen voor gewin, anderen omdat zij weten dat de tijd in het voordeel van hun cliënte werkt, vooral wanneer zij het is die de kinderen programmeert. De drang om het met alle macht voor de cliënte op te nemen is groter dan de bereidheid in te zien dat dit schadelijk is voor haar kinderen.’

Het probleem zit dan ook diep: ‘Die advocaten die de in dit boek beschreven euveldaden begaan, moeten wel persoonlijkheidsgebreken vertonen. Zij schieten sterk tekort in hun ontvankelijkheid voor anderen en sluiten zich af voor de geestelijke schade die zij cliënten, zowel hun eigen als die van andere advocaten, toebrengen. In uiterste gevallen worden zulk soort mensen psychopaten genoemd. Psychopatische typen kunnen erg overtuigend en beminnelijk overkomen: zij zijn vaak meesters in misleiding. Na jarenlang beroepshalve andere partijen misleid te hebben, beseffen veel advocaten niet meer wat zij zichzelf en hun cliënten aandoen. De waarheid verbergen en weglaten is een deel van hun persoon en hun levensstijl geworden.’

‘Liegen kan op twee manieren: door onwaarheid te spreken en door waarheid weg te laten. Een handelaar die een stuk glas te koop aanbiedt en zegt dat het een diamant is, spreekt onwaarheid. Een zwangere vrouw die voor haar man verzwijgt dat hij niet de vader is van het kind dat zij verwacht, laat de waarheid weg. Maar in beide gevallen gaat het om bedrog. De regels van het strijdproces moedigen liegen door weglating aan. Zij leiden ook tot absurde inconsequenties. Dezelfde advocaat die een arts voor het gerecht daagt als die in zijn werk gegevens heeft achtergehouden (omdat ze voor een patiënt schadelijk kunnen zijn), zal in zijn eigen werk en voor datzelfde gerecht als vanzelfsprekend gegevens achterhouden (omdat ze voor zijn cliënt schadelijk kunnen zijn). Het strijdproces moedigt het achterhouden van gegevens aan en het argument dat de andere partij daar dan wel mee op de proppen zal komen, klopt niet omdat de andere partij misschien wel niet weet dat zulke informatie bestaat. Op grond van mijn ervaring in echtscheidingsprocessen zou ik zeggen dat ik 80-90% van alle cliënten zonder aarzeling voor de rechtbanken heb horen liegen. Daarnaast leidt de procedure ook nog tot muggenzifterij, tijdverspilling, vertraging en ondervragingen die het boven water komen van gegevens eer belemmeren dan bevorderen.’

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 45

Om beter de waarheid vast te stellen stelt Gardner voor, om de partijen over hun verklaringen rechtstreeks met elkaar in gesprek te brengen en dus niet alleen via de advocaten of de rechter. Een gunstige zaak acht Gardner de echtscheidingsbemiddeling. Maar hoewel deze ook in Amerika al een jaar of twintig bloeit, zijn er nog steeds geen algemene normen voor de opleiding. Universiteiten tonen er weinig belangstelling voor.

Grondonderzoek

Wat Amerika betreft, zoekt Gardner de voedingsbodem van het PAS in de echtscheidingswetgeving van de jongste decennia: 'Vaak heb ik de laatste jaren het gevoel gehad dat wij in Amerika de vroegere voorrang van de moeder beter niet overboord hadden kunnen zetten. De nieuwe gelijkheid heeft veel leed berokkend. Vooral het gelijke recht van vader en moeder op de zorg en het grote enthousiasme voor het gedeelde gezag. Het vechten om het gezag is sinds het midden van de jaren '70 dramatisch toegenomen, en dat is ongetwijfeld het gevolg van die twee ontwikkelingen'.

'Naar mijn mening houden de rechtbanken niet genoeg rekening met de krachtige invloed van de prilste levensjaren en van de binding met de ouder die toen het meest voor het kind zorgde. Dat was meestal de moeder. Wanneer die binding bedreigd wordt door een rechter die vader en moeder precies gelijkstelt of door een opgelegd gezamenlijk gezag, dan zullen moeder en kind zich daar met alle kracht tegen verweren. De moeder hersenspoelt het kind en daarnaast ontwikkelt het kind, om de binding te handhaven, zijn eigen scenario'.

De schrijver stelt dan voor om de volkomen rechtsgelijkheid (in Amerika) van vader en moeder in gezag en zorg weer af te schaffen, zonder echter terug te keren naar het oude voorrangsrecht van de moeder. Toewijzing van zorg en gezag zou moeten gebeuren op grond van drie maatstaven:

1. Voorrang voor die ouder (moeder of vader) met wie het kind de sterkste gezonde geestelijke band heeft.
2. Die band zal het waarschijnlijk hebben met die ouder (moeder of vader) die er in de eerste levensjaren het meest voor gezorgd heeft.
3. Maar hoe meer tijd er ligt tussen die eerste jaren en het ogenblik van de gezagstoewijzing, des te groter is de kans dat latere invloeden de overhand krijgen.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 46

'De toewijzing aan die ouder die in de eerste jaren het meest voor het kind gezorgd heeft, zal tot gevolg hebben dat veel moeders automatisch zorg en gezag krijgen en dat zou het getwist om het gezag zoals wij dat nu in Amerika kennen, sterk verminderen.'

Dat laatste lijkt een wensdroom. Want komt PAS wel echt voort uit een afweerslag van moeders die zich in hun oude zorgvoorrecht bedreigd voelen? En hoe zou dat te rijmen zijn met Gardners eigen jongste schattingen dat in Amerika nu al bijna de helft van de PAS-kinderen niet door de moeders maar door de vaders geprogrammeerd worden?

En waarom zou ook een goed drie-punten-plan niet net zo hard tot verbitterde vechtscheidingen kunnen leiden? Want die drie punten gaan sterk in de richting van de manier waarop idealiter in Europa na scheiding de zorg wordt toegewezen. Toch is in Europa de voorrang van de moeder op de kinderen in de praktijk nooit betwist, terwijl het gezamenlijk gezag in Nederland nog maar bestaat sinds 1998 (in België sinds 1995) en dan nog vaak alleen als ook de moeder het wil. Toch verbreekt ook hier zowat de helft van de scheidingskinderen binnen een paar jaar het contact met de vader hoe goed die hen ook behandeld, soms ook voor hen gezorgd heeft. Op te merken valt nog dat de afweerslag van kinderen tegen de vader feller wordt naarmate deze langer het huis uit is en de binding met de moeder dus juist minder bedreigd wordt. Vaderverstoting hoeft dus niet te maken te hebben met zich bedreigd voelen in een binding als wel met de haatstemming die, niet zelden feministisch geïnspireerd, door de moeder in het kind op gang wordt gebracht. Het kind past zich aan een algemene mentaliteit in onze samenleving aan, waar 'niemand zich er nu eenmaal veel van aantrekt als een vader gemeen behandeld wordt.'

Niettemin verdient The Parental Alienation Syndrome alle lof om zijn grandioze beschrijving van het verstotingsverschijnsel, precieze formuleringen, ruime blik en grote leesbaarheid. Het boek draagt als ondertitel 'Gids voor werkers in de geestelijke gezondheidszorg en juristen' en het is te hopen dat die het ook grondig zullen lezen. Ouderverstoting wordt hier, bij ons weten voor het eerst, systematisch gezien en omschreven als vooral een gezondheidsprobleem. Syndroom, stoornis, scheefgroei, of alleen maar ziekelijk? Een ding is zeker: vanuit de geestelijke volksgezondheid zou er wel meer tegen gedaan kunnen worden. Met rechtsmacht als onmisbare hulp voor de moeilijkste gevallen.

Belangrijkste controverses over ouderverstoting

Prof. dr. Hubert Van Gijseghem

Inleiding

Het begrip 'ouderverstoting' wekt hevige woede bij de pressie- of belangengroepen, en doet bij sommige beroepsbeoefenaren een controverse oplaaien. Eén en ander blijkt uit de op het internet gevoerde polemieken, die meestal de neerslag vormen van ideologische standpunten dan wel van één of andere levensgeschiedenis. In elk geval staan twee scholen tegenover elkaar: de 'pro's' en de 'contra's'. De eerste groep telt kennelijk zowel aan- als tegenhangers van Gardner (De uitdrukking 'ouderverstotingssyndroom' hebben we immers aan hem te danken, hoewel het verschijnsel reeds lang vóórdat hij erover schreef werd beschreven). Wat er ook van zij, uit een onderzoek van de wetenschappelijke literatuur en de manifesten over de kwestie kan grosso modo de volgende problematiek worden gedistilleerd.

Het is geenszins de bedoeling in dezen de polemiek aan te zwengelen, maar hoogstens elke vraag te toetsen aan de beschikbare literatuur en aan een staal van onze eigen forensisch-psychologische expertises. Wij hebben ons daarbij ook enigszins gesteund op onze klinische indrukken, hoe weinig betrouwbaar die ook mogen zijn binnen het wetenschappelijk paradigma.

1. Bestaat het verschijnsel?

Dat ouderverstoting in de eenvoudigste betekenis van die uitdrukking bestaat, valt moeilijk te ontkennen: kinderen keren zich resoluut van een ouder af, beschimpen hem of weigeren hem te bezoeken. In dat geval betreft het inderdaad een verstoting in de ruime zin van het woord, en van dat verschijnsel zijn getuigenissen te vinden bij de oudste beschavingen.

Er mag worden uitgegaan van diverse categorieën van verstoting, met name naargelang de oorzaak ervan. Zij kan worden verklaard door inci-

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 48

denten tussen het kind en de betrokken ouder (verwaarlozing dan wel lichamelijk, seksueel of psychologisch misbruik), door diens afwezigheid of door de povere relatie tussen ouder en kind.

Vanzelfsprekend staat deze categorie van verstoting niet ter discussie. Ze is trouwens niet opgenomen bij de recentste conceptuele omschrijvingen. Nochtans draagt die vorm van ouderverstoting nogal wat bij tot de heersende verwarring terzake: de tegenstanders van dat begrip schuiven vaak de opvatting naar voren dat de verstoting gerechtvaardigd is louter doordat het kind ertoe overgaat.

Een tweede categorie heeft betrekking op de ongerechtvaardigde verstoting: de afkeer bij, dan wel de beschimping en verwerping door, het kind zijn niet terug te voeren op ongepaste gedragingen van de betrokken ouder, of blijken helemaal niet in verhouding te staan tot de frequente lichte aanvaringen die kenmerkend zijn voor een ouder-kindrelatie. Bestaat de ongerechtvaardigde ouderverstoting wel? Weinig clinici of forensisch-psychologische experts twijfelen daaraan; heel anders ligt het bij het publiek en bij bepaalde pressie- of belangengroepen.

De schoen wringt in gevallen waarin wordt gepoogd de redenen voor een ongerechtvaardigde verstoting vast te stellen. Zelfs de verdedigers van dat concept zijn het niet eens met de stelling dat er één enkel soort oorzakelijk verband bestaat, en bovendien leiden sommige hypotheses hierover tot veel meer controverses dan andere.

Diverse betrokkenen die terzake beroepsmatig en/of paraprofessioneel werkzaam zijn, neigen ertoe het begrip zelf louter op gezag van deze etiologische hypothese te verwerpen. Zo zal bijvoorbeeld worden gezegd: als de verstoting alleen betrekking heeft op de invloed van een vermeend vervreemdende ouder, dan is het begrip onaanvaardbaar.

Laten we momenteel aannemen dat ongerechtvaardigde verstoting wel degelijk bestaat, maar dat ze op verschillende manieren kan ontstaan. Anders gesteld: er is geen grond voor de opvatting dat een dergelijke verstoting altijd te verklaren valt door één enkele hypothese betreffende de ziektegeschiedenis ervan.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 49

2. *Valt het verschijnsel buiten de normen, of moet het worden beschouwd als een stoornis?*

Is het mogelijk dat een normaal kind een ouder verwerpt, al helemaal als die verwerping ongerechtvaardigd is? Vooropgesteld dat we te maken hebben met harmonieuze gezinsomstandigheden, zou het antwoord op die vraag over het algemeen ontkennend zijn. In de wetenschap dat ouderverstoting zich in verreweg de meeste gevallen ontwikkelt ná de scheiding van het betrokken paar, moet naar de norm worden verwezen als het gaat om de potentiële reacties van kinderen. In de empirische literatuur over de gevolgen van scheiding of echtscheiding, is – en dit lang voordat het begrip ouderverstoting ingang vond – nooit een dergelijk verschijnsel gerapporteerd als een van de gebruikelijke reacties. Wel integendeel: veeleer heeft men het over een aandoening die ernstige aandacht verdient. Sinds de empirische studies van Wallerstein en zijn collega's wordt telkens opnieuw vastgesteld dat bij een echtscheiding betrokken kinderen hun beide ouders willen behouden, dat ze zo veel mogelijk tijd met elk van hen wensen door te brengen, ja zelfs dat ze dromen van hun hereniging.[1] Een nauwkeurige studie terzake geeft aan dat 84% van de kinderen duidelijk te kennen geeft een hereniging van hun ouders te wensen.[2] De norm schijnt dus aan te geven dat het voor een kind een natuurlijk verlangen is zijn beide ouders te behouden, tenminste wanneer ze geschikt zijn.

Het feit dat iemand zijn ouder verwerpt zou dan ook te bestempelen zijn als een buiten de norm vallend verschijnsel, te weten een stoornis die vroeg of laat een naam dient te krijgen aangezien er in de vroegere studies niets over terug te vinden is.

3. *Welke naam moet de stoornis krijgen, gelet op het gegeven dat ze niet aan bod is gekomen in de nomenclatuur van ziekten?*

Maken de officiële classificaties feitelijk wel gewag van het verschijnsel? Verscheidene tegenstanders voeren aan dat begrippen als aanpassings-

1 Wallerstein J. en Kelly, K; Surviving the break-up: How children and parents cope with divorce, 1980.
2 Warshak, R; The impact of divorce in father-custody and mother-custody homes: the child's perspective. In: L. Kurdek (Ed.), Children and divorce, 1983.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 50

stoornissen ingevolge de breuk tussen de ouders, scheidingsangst of andere in de DSM IV opgenomen disfuncties, impliciet ook het verschijnsel ouderverstoting omvatten.

Laten we, om nog dieper op het vraagstuk in te gaan, preciseren dat de controverse draait om de door Gardner voorgestelde term 'syndroom' (Parental Alienation Syndrome), die theoretisch slaat op een geheel van vaak optredende tekenen of symptomen. Een dergelijk gelijktijdig vóórkomen van symptomen suggereert op zijn beurt een specifieke ziektegeschiedenis. Hoewel de term een goede benadering geeft, doet hij in onderhavig geval een knelpunt rijzen. In eerste instantie wekt de medische connotatie ervan bij de voorvechters van het gerechtelijk bestel de indruk dat het bedoelde verschijnsel als diagnose al een eenduidige plaats heeft verworven; zulks komt bijna neer op een foute voorstelling van zaken.

In tweede instantie omvat het door Gardner naar voren geschoven syndroom tekenen en symptomen die eigen zijn aan de vermeende vervreemdende ouder, alsmede tekenen en symptomen die eigen zijn aan het kind. Een officiële classificatie zou een dergelijke diagnose evenwel niet kunnen bevatten, omdat ze betrekking heeft op een stoornis bij deze of gene betrokkene. In de vorm waarin het bedoelde syndroom is geformuleerd, omschrijft het dus niet alleen de stoornis die ongeacht wie vertoont, maar het legt om het zo te stellen de oorzaak ervan vast.

Om die moeilijkheden te omzeilen, geven auteurs[3] de voorkeur aan een benaming die alleen verband houdt met de stoornis die zich bij het kind voordoet, onafhankelijk van de oorzaken ervan. De verdedigers van dat standpunt stellen benamingen voor zoals ouderverstotingsstoornis, van de ouders vervreemd kind of pathologische verstoting. Door zich uitsluitend toe te spitsen op de stoornis bij het kind, meent men het syndroom beter in de officiële rubriceringen te kunnen onderbrengen.

Om nu op de vraag terug te komen: is het verschijnsel reeds ergens opgenomen in een bestaande classificatie? Dat zou inderdaad het geval kun-

3 Onder wie Kelly, J. en Johnston, J; A reformulation of parental alienation syndrome. Family Court Review, 39, 249-266, 2001.

nen zijn, onder veel algemenere termen als 'aanpassingsstoornis' of zelfs 'psychologisch misbruik'[4], maar geen enkel lemma in de DSM omvat de specifieke aspecten ervan. Ten slotte kan worden onderstreept dat, ook al lijkt het verschijnsel op het Medea-syndroom (Wallerstein), het Stockholm-syndroom of het Münchhausen by proxy-syndroom, elk van deze begrippen voorbijgaat aan de kern van ouderverstoting, waarvan hierna de algemeen aanvaarde beschrijving volgt.

4. Waarover gaat het?

In de literatuur worden diverse definities gegeven. Hierna volgt enig commentaar op vier van die omschrijvingen. In de eerste plaats is er Gardner, volgens wie het syndroom eerst tot uiting komt in de vorm van een schimpcampagne van het kind tegen een van zijn ouders. Die campagne is ongerechtvaardigd en is het resultaat van twee gelijktijdige feiten: enerzijds de door één van de ouders verrichte hersenspoeling, en anderzijds het persoonlijk aandeel van het kind.[5]

De definitie van Warshak wijkt niet sterk van die van Gardner af. Niettemin beklemtoont Warshak drie aan elkaar gerelateerde voorwaarden:
- de beschimpingen gaan gepaard met aanhoudende kuiperijen
- de verwerping van de betrokken ouder is niet gerechtvaardigd
- zij vloeit gedeeltelijk voort uit de invloed van de vervreemdende ouder.[6]

Net zoals Gardner neemt Warshak dus in zijn definitie een onontbeerlijk oorzakelijk verband op.

Bij de definitie van Kelly wordt geen enkel oorzakelijk verband in aanmerking genomen; ze heeft uitsluitend betrekking op het gedrag van het kind. Volgens Kelly wordt gesproken van ouderverstoting of ouderversto-

4 Gardner vond bij de nosologische terminologie uit de DSM IV de volgende begrippen die verwant zijn aan het ouderverstotingssyndroom: gedragsstoornis, dissociatieve stoornis; stoornis op zuigelingenleeftijd, op kinderleeftijd, in de adolescentie; aanpassingsstoornis; scheidingsangst, zie Gardner, R; Does DSM IV have equivalents for the Parental Alienation Syndrome (PAS) diagnosis? 2002. http://www.fact.on.ca/Info/pas/gard02e.htm

5 Gardner, R; The parental alienation syndrome, 1992. En Gardner, R., The parental alienation syndrome (Second Edition), 1998.

6 Warshak, R; Bringing sense to parental alienation: A look at the disputes and the evidence. Family Law Quarterly, 37, 273-301, 2003.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 52

tingsstoornis, (zij vermijdt het woord 'syndroom') indien een kind vrij en onophoudelijk gevoelens (woede, haat, verwerping, angst) uit, en blijk geeft van onrealistische ideeën over een ouder, ideeën welke niet in verhouding staan tot wat het kind werkelijk met die ouder ervaart.[7] In vergelijking met de definities van beide voorgaande auteurs wordt hier niet gesproken van mogelijke invloed van een vervreemdende ouder.

Darnall neemt het tegenovergestelde standpunt in. Volgens zijn beschrijving van het syndroom heeft het kind geen actief aandeel, maar speelt het louter de rol die het gesuggereerd krijgt door de ouder die de verstoting van de ex-echtgeno(o)t(e) nastreeft. Deze auteur omschrijft het verschijnsel ouderverstotingsstoornis als een gedraging van de geïrriteerde ouder die de relatie van het kind met de andere ouder kan verstoren.[8] Darnall stoelt zijn standpunt op de door hem geobserveerde invloeden die reeds werkzaam zijn voordat het kind zelf eronder te lijden krijgt. Daarom ook spitst hij zich toe op de rol van de vervreemdende ouder.

Het gegeven dat de verschillende definities sterk uiteenlopen, is uiteraard niet bevorderlijk om tot een consensus te komen over het begrip 'ouderverstotingsstoornis'; hoe kunnen bij gebrek aan eensgezindheid hierover dan de diagnostische besluitvormingscriteria worden bepaald of relevante curatieve middelen worden aanbevolen?

Zou tot dusver een minimale consensus, een 'harde kern' binnen bereik liggen die ten goede kan komen aan het klinisch werk, de research en de rechterlijke beslissingen? Als er al enige consensus bestaat, dan is het deze: een kind beschimpt voortdurend één van zijn ouders, terwijl de feiten een dergelijke houding geenszins rechtvaardigen.

5. Is deze voorgestelde kern-definitie van een toereikend wetenschappelijk gehalte?

Of al dan niet een toereikend wetenschappelijk gehalte wordt gehaald, berust in de eerste plaats op het beginsel dat verschillende waarnemers

7 Kelly, J. en Johnston, J; A reformulation of parental alienation syndrome. Family Court Review, 39, 249-266, 2001.

8 Darnall, D; Another perspective of parental alienation. www.parentalalienation.com/, 1997.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 53

van eenzelfde kind die dezelfde besluitvormingscriteria hanteren, tot dezelfde diagnose komen. Daarbij rijst opnieuw het probleem dat de besluitvormingscriteria verschillen naargelang de gehanteerde definitie.

Als men zich echter houdt aan de vooropgestelde definitie (een kind beschimpt op onbezonnen wijze één van zijn ouders), dan kunnen meerdere van de acht door Gardner naar voren geschoven besluitvormingscriteria ertoe bijdragen dat een betrekkelijk waarheidsgetrouwe diagnose wordt gesteld.

- het kind beschimpt een ouder;
- onder absurde en onbeduidende voorwendsels;
- het doet dit op volstrekt eenduidige wijze;
- het beweert dat niemand hem in die zin beïnvloedt (onafhankelijk denker);
- bij de psychologische terechtstelling van de verworpen ouder schemert geen enkele vorm van schuldgevoel door;
- de vijandigheid is gericht op heel de omgeving van die ouder: het uitgebreide gezin, diens nationaliteit, enz.

Als we ons aan de aangehaalde definitie willen houden, blijven twee van Gardners criteria buiten beschouwing die verband houden met de vermeende invloed van een vervreemdende derde, te weten:

- het kind werpt zich op als de vertolker dan wel de fan van de geliefde ouder;
- het kind ontleent woorden en plannen aan volwassenen.

Overigens is het desnoods denkbaar dat bij die twee criteria geen enkele invloed van de andere ouder in het spel is.

Zelfs bij de auteurs die aanzienlijk van Gardners definitie afwijken, ligt redelijkerwijs een consensus over de zes aangehaalde criteria binnen bereik. Wel valt nog steeds moeilijk uit te maken hoeveel criteria zijn vereist om de diagnose 'ouderverstotingsstoornis' te kunnen stellen. Met betrekking tot de eigenheid en de kennelijke aard van die criteria bij een welbepaald kind, moet worden erkend dat ze gunstig afsteken bij die uit de DSM IV, het werk dat dient om de meeste psychologische stoornissen of pathologieën aan het licht te brengen.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 54

Hoe dan ook kon nog niet met empirisch onderzoek worden aangetoond in hoeverre de gehanteerde definitie statistisch betrouwbaar is.

De tweede vraag betreft de validiteit: beantwoordt de beschrijving van het begrip aan wat het kind werkelijk ervaart? De moeilijkheid hierbij is dat met ouderverstotingstoornis niet alleen een nieuw concept ingang vindt, maar tevens dat voor dat verschijnsel (waarop binnen het klinisch veld wordt gewezen) derhalve geen enkele vorm van kruisvalidering mogelijk is (geen enkel hulpmiddel, noch enige test kan een onafhankelijke diagnose opleveren). Tot dusver is maar één ding zeker: zo ongeveer overal in de westerse wereld geloven beroepsbeoefenaren dat ze verbazend gelijklopende verschijnselen observeren.

Empirisch onderzoek moet dus de plaats innemen van louter klinische observatie.

6. Hoe vaak komt een ouderverstotingsstoornis voor?

Gardner meende een min of meer duidelijk afgetekende vorm van ouderverstoting te ontwaren bij 90% van de echtscheidingen waarbij een geschil bestond inzake verblijf van de kinderen of inzake het omgangsrecht.[9] Reeds in 1980 hebben Wallerstein en zijn collega's vastgesteld dat 19% van de bij een echtscheiding betrokken kinderen weinig geneigd bleken de ouder te bezoeken die niet het gezag uitoefende[10]. Johnston en Campbell namen in 1988 waar dat na een echtscheiding kennelijk 35-40% van de kinderen bij voorkeur met één van de ouders een band onderhield.[11] In 1996 maakte Lampel zelfs gewag van een enige band in dezelfde verhoudingen[12]. Europese studies, zoals die van Griffiths en Hekmen[13], tonen aan dat 40% van de Nederlandse kinderen vanaf het tweede jaar na

9 Gardner, R; The parental alienation syndrome and the differentiation between fabricated and genuine sex abuse. Blz. 67, 1987.
10 Kelly, J. en Johnston, J; A reformulation of parental alienation syndrome. Family Court Review, 39, 249-266. 2001.
11 Johnston, J. & Campbell, Impasses of divorce; The dynamics & resolution of family conflict 1988.
12 Lampel, A; Children's alignments with parents in highly conflicted custody cases. Family and conciliation Courts Review 34, 229-239, 1996.
13 Griffiths, J. en Hekmen, E; De totstandkoming van een bezoekregeling na echtscheiding, 1985.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 55

de echtscheiding de andere ouder niet langer ontmoet, dit percentage kan tot 50% oplopen wanneer de ouders niet gehuwd waren. Ook uit andere landen komen vergelijkbare cijfers.[14] Zo blijken uit een Duitse studie[15] soortgelijke resultaten.

Op het eerste gezicht schijnen die onrustwekkende cijfers de stelling tegen te spreken als zouden kinderen van gescheiden ouders ertoe neigen hun beide ouders te willen behouden; desalniettemin schrijven de meeste aangehaalde onderzoekers de contactverbreking met de ouder die niet het gezag uitoefent, niet toe aan de eigen wil van de kinderen, maar veeleer aan de invloed van een vermeend vervreemdende ouder. Gezien de andere variabelen die daarbij in het geding zijn, blijft het evenwel moeilijk die cijfers te interpreteren.

Een cyclus van empirische studies waaraan wij hebben meegewerkt[16] toont aan dat bij een representatieve steekproef (van 300) echtscheidings- en scheidingsdossiers waarbij kinderen tot 12 jaar betrokken waren, in 68% van de gevallen regelingen waren getroffen over gezag en omgangsrecht. Bij 14% ervan was een vonnis bij verstek geveld, terwijl de overige (17,5%) een scheidsrechterlijke uitspraak vergden die in de meeste gevallen ook een forensisch-psychologische expertise omvatte.

Uit een ander, onuitgegeven, onderzoek over onze eigen expertisedossiers blijkt dat in de helft van de gevallen sprake is van tekenen van een matige dan wel ernstige vorm van ouderverstotingsstoornis. Hoewel laatstgenoemde steekproef verre van representatief is, zijn op grond ervan toch bepaalde extrapolaties mogelijk indien ze worden getoetst aan de resultaten van het onderzoek van Joyal et al. Gelet op de verhouding waarin een matige of een ernstige ouderverstotingsstoornis bij de betwiste gevallen voorkomt (17,5% waarvan 13% op grond van een forensisch-psychologische expertise), kan worden geconcludeerd dat de prevalentie van een

14 Zander, Joep, Altena, Rob van en Theunissen, Wim; Het Ouderverstotingssyndroom in de Nederlandse context, 1999. En Zander, Joep, Moeder-Kind-Vader een drieluik over ouderverstoting, 2004.

15 Napp-Peters, A; Familien nach der Scheidung. München: Verlag Antje Kunstmann, 1995.

16 Joyal, R., Quéniart, A., Gijseghem H. Van, en Cloutier, R; La protection des droits et de l'intérêt de l'enfant dont la garde est contestée. Analyse des dispositifs juridiques, 1999.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 56

matige of ernstige ouderverstotingsstoornis maximaal 6,5% bedroeg bij alle echtscheidingen waarbij kinderen tot 12 jaar waren betrokken. Er moet op worden gewezen dat het hier een schatting betreft op basis van twee groepen gegevens van verschillende kwaliteit. Bij de gehanteerde cijfers is dus de nodige voorzichtigheid geboden; ze hebben trouwens alleen betrekking op de in de agglomeratie Montréal verrichte onderzoeken.

7. *Blijft het concept wel overeind als het wordt onderworpen aan peer judgment?*

Een belangrijke controverse draait om de wetenschappelijke betrouwbaarheid van het begrip 'ouderverstotingssyndroom', aangezien Gardner clinicus is en de meeste van zijn geschriften werden uitgegeven bij zijn eigen uitgeverij; aldus ontsnappen ze aan peer judgment of aan arbitrage. De wetenschappelijke status van een concept of techniek hangt immers af van de eensgezindheid die terzake ontstaat via publicaties in wetenschappelijke tijdschriften die werken volgens de peer judgment-methode. De tegenstanders van het concept voeren weliswaar aan dat het bedoelde begrip die horde nog niet heeft genomen, maar dat is nog niet zo zeker. Tot dusver werden namelijk ongeveer 150 artikelen over het verschijnsel gepubliceerd in wetenschappelijke tijdschriften. Hoewel zulks vanzelfsprekend geen alleenzaligmakend argument is, blijft het niettemin het enige beschikbare criterium om de wetenschappelijke status van een concept (dan wel een theorie, methode of techniek) te bepalen.

8. *Waarom zou in de meeste gevallen geen grond voor ouderverstoting bestaan?*

Waarom zouden we, anders gesteld, geen geloof hechten aan de door kinderen geuite gevoelens en er rekening mee houden?

Menswetenschappers zijn er over het algemeen toe geneigd oor te hebben voor de gevoelens van het kind. Indien een kind uiting geeft aan enig onbehagen, dan wel deze of gene persoon of situatie tracht te ontlopen, wordt daaruit besloten dat er iets mis is, ook al kan dat kind het probleem niet adequaat verwoorden. Met inachtneming van dat standpunt in onderhavig geval, is het gegeven dat een kind irrationele of onbeduidende motieven opgeeft ter rechtvaardiging van zijn vermijdingsgedrag ten aanzien van een ouder, geen reden om dat gedrag ongegrond te achten. Dat

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 57

standpunt is hoe dan ook aanlokkelijk, omdat het het kind volkomen eerbiedigt. Honderd jaar empirisch onderzoek heeft ons echter heel wat geleerd over de neiging van kinderen zich te laten beïnvloeden. In het bijzonder toen men na de scheiding van de ouders te maken kreeg met talrijke zaken omtrent valse beschuldigingen van mishandeling, werd de idyllische opvatting volgens welke de uitlatingen van kinderen zonder enig voorbehoud worden geloofd, flink bijgesteld. Niet dat het kind liegt; wellicht is het veeleer het slachtoffer van een context, een sfeer, invloeden en suggesties. De gevolgen van die al dan niet opzettelijk uitgeoefende beïnvloeding vervormen geleidelijk de wijze waarop het kind een situatie of persoon percipieert; zij kunnen zelfs van a tot z een volstrekt foute visie doen ontstaan. Gelet op de vele nauwgezette wetenschappelijke onderzoeken die de jongste twintig jaar terzake zijn verricht, kan dat verschijnsel hoe dan ook niet langer worden ontkend.

Als een kind beweert dat een van zijn ouders gemeen is, kan dat echter volkomen waar zijn. Iedereen weet dat er ouders zijn die hun kinderen mishandelen, misbruiken of verwaarlozen. In die gevallen moet de perceptie van het kind als correct worden beschouwd; zij verdient dat er terdege rekening mee wordt gehouden. De betrokken ouder ontwijken kan dus de oplossing zijn of, zo nu en dan, een noodzaak. Indien in andere gevallen een gedegen evaluatie leidt tot de conclusie dat een ouder wordt ontweken hoewel hij zich passend gedraagt, en dat ook altijd heeft gedaan, dient te worden voorzien in gunstige voorwaarden om ervoor te zorgen dat de percepties terzake veranderen.

Tegen die stelling kan worden ingebracht dat men suggereert, als men rekening houdt met de beïnvloedbaarheid van kinderen, dat er een oorzakelijk verband bestaat tussen de ouderverstoting en het feit dat een ouder deze uitlokt. En dat verband is nu juist hetgeen men in de algemeen aanvaarde definitie over het algemeen probeert te vermijden. Ons inziens speelt beïnvloedbaarheid altijd mee bij het ontstaan van een gerucht of een illusie, zelfs al zou geen sprake zijn van een vervreemdende ouder. Nemen we het voorbeeld van een kind dat in zijn ontreddering na de scheiding van zijn ouders merkt dat de ouder die niet het gezag uitoefent, veel vaker afwezig is dan de ouder die dat gezag wel uitoefent. Hoe juist die perceptie ook zij, toch kan ze bij het kind de indruk wekken dat het wordt verlaten of niet langer wordt bemind door de ouder die niet het gezag uitoefent – kortom, dat die ouder gemeen is.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 58

De gevoelens en verklaringen van een kind respecteren komt niet neer op een blindelings bekrachtigen ervan. Het komt er veeleer op aan een passende analyse te maken, om in het belang van dat kind terzake dienende strategieën uit te werken.

9. *Mag een kind werkelijk worden gedwongen een ouder te bezoeken van wie het een afkeer heeft?*

Veel clinici, ouders en vertegenwoordigers van het rechtsbestel verwerpen het idee dat een kind zou mogen worden gedwongen een ouder te bezoeken van wie het een afkeer heeft, van wie het bang is of door wiens toedoen het opstandig wordt. Een dergelijke dwang lijkt inderdaad in te gaan tegen elke vorm van politieke correctheid en humanisme.

De voorstanders van de harde lijn hebben hun antwoord meteen klaar: worden kinderen voor hun bestwil niet verplicht naar de tandarts te gaan wanneer een tand moet worden gevuld of getrokken? Of houdt men een kind dat de school haat of dat de verwijdering van mama vreselijk vindt, dan misschien thuis?

Niemand ontkent dat kinderen vader én moeder nodig hebben, ten minste toch indien beide ouders geschikt zijn en waardevolle identiteitsvormende voorbeelden vormen. Zodra dit wordt erkend, zou de verwerping van een goede ouder niet mogen worden getolereerd. De clinici hebben weliswaar de zachte methode uitgeprobeerd door zich in te zetten voor traditionele psychotherapie ten behoeve van kinderen die ten prooi zijn aan een verward en voor henzelf schadelijk gevoel. Die inspanningen zijn in de meeste gevallen evenwel tevergeefs gebleken, zelfs indien de gebruikte methode gericht was op een 'deprogrammering'.

Uit observaties kon worden geconcludeerd dat, wanneer kinderen met de zogenaamd gehate ouder worden geconfronteerd, het ijs dat hun beider relatie verstarde vaak meteen gebroken was (Van Gijseghem, 2002), zulks tot grote verbazing van de therapeuten, die van dan af ervoor gewonnen waren zich vlugger aan dat experiment te wagen of het aan te bevelen. Dat lokte uiteraard een hoop reacties uit, zowel bij de geliefde ouder als bij sommige pressiegroepen die opkomen voor de rechten van kinderen (of van de vermeende slachtoffers). De theoretici die zich met ouderverstoting bezighouden, hebben dus een stapje teruggezet, en geopteerd voor

'gemengde' methodes, mengeling van juridische maatregelen en van klinische interventie, waarmee men oog kan hebben voor de gevoeligheden van alle betrokkenen.

10. Moeten, om een geval van verstoting te verhelpen, klinische, juridische dan wel beide soorten maatregelen worden toegepast?

Alles hangt uiteraard af van de ernst van de verstoting, iets waarvoor Gardner trouwens een in drie categorieën onderverdeelde typologie naar voren heeft geschoven: licht, matig, ernstig. Om kort te gaan: hij hield het op klinische maatregelen voor lichte en sommige matige gevallen van verstoting. Ernstige gevallen vergden volgens hem gerechtelijke maatregelen ter ondersteuning van klinische maatregelen. Vanuit een hedendaags oogpunt bekeken, is het niet moeilijk zich in die opvatting terug te vinden.

Bij veel matige of ernstige verstotingsgevallen legt het kind immers zijn wil op, en de volwassene is geneigd die in de mate van het mogelijke in acht te nemen. Dat verraderlijke verschijnsel verschaft het kind een gevoel van macht over de volwassenen – zowel over de geliefde ouder als over de verworpen ouder. Gelet op de verworven kennis inzake de psychosociale ontwikkeling van kinderen is een dergelijke machtsgreep niet in hun eigen belang. Ze ontneemt hun niets meer of minder dan hun kindertijd of, anders gesteld, het normatieve traject volgens hetwelk een kind aan volwassenen schatplichtig is. Aangezien de verstoting het gezag tenietdoet waarover elke ouder normaal gezien beschikt, moet een voogdijinstantie dan diens plaats innemen om het subject zijn kinderstatus terug te bezorgen. De clinici die traditioneel gezien kinderen bijstaan, kunnen moeilijk die rol van structuurherstellende derde spelen, maar de vertegenwoordiger van het gerecht – d.w.z de rechter – is wél bij uitstek daartoe geschikt. Bij die rechter ligt de verantwoordelijkheid het kind eraan te herinneren dat de wet hem oplegt naar zijn (beide) ouders te luisteren. Het kind herwint zijn status op voorwaarde dat het een dergelijke wet opgelegd krijgt, en het opnieuw de normale weg van psychosociale ontwikkeling opgaat.

11. Welke ouder is er het vaakst bij betrokken?

Hier komen we bij de kern van het twistpunt. Vanuit feministisch gezichtspunt bekeken was het begrip 'ouderverstotingssyndroom' nog maar

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 60

eens een truc om de moeders te laten vallen, terwijl de misbruik plegende vaders in bescherming werden genomen. Dat de moeders volgens de literatuur terzake dikwijls de belangrijkste vervreemdende ouder waren, heeft ook al niet geholpen om de gemoederen te bedaren. Toen Gardner het concept 'ouderverstotingssyndroom' ingang deed vinden, was de stroom van protest zó hevig dat hijzelf óók begon terug te deinzen: tegen het einde van zijn leven erkende hij volstrekt diplomatiek dat er evenveel vervreemdende moeders als vaders zijn[17] (Gardner, 2002).

Helaas worden de klinische observaties terzake door weinig statistisch onderzoek gestaafd. Volgens een Nederlandse raming speelt de moeder in 80% van de gevallen de vervreemdende rol (Zander, persoonlijke mededeling gebaseerd op een interpretatie van Cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek). Onze eigen expertises in die materie leveren een verhouding van ongeveer 75% op.

Hierbij moeten verscheidene opmerkingen worden gemaakt. De vraag geeft meteen al de indruk dat een ouderverstotingsstoornis in de meeste gevallen wordt veroorzaakt door de invloed van een vervreemdende ouder. Het is nuttig te onderstrepen dat dit feit niet onomstotelijk is bewezen (ook al liggen de resultaten van het klinisch onderzoek duidelijk in die lijn), en dat de oorzaken van de verstoting in sommige gevallen veeleer vallen te begrijpen vanuit bepaalde eigenschappen van het kind zélf dan door eventuele invloeden van de ouders.

Voorts wekt het allerminst verwondering dat de moeder in nogal wat gevallen de geliefde ouder belichaamt. De meeste rechters zijn immers nog steeds geneigd het gezag[18] toe te kennen aan de moeder. Aanvankelijk heeft de moeder dus de beste troeven in handen om de geliefkoosde ouder van het kind te worden, aangezien dat kind voor zijn veiligheidsgevoel terugvalt op de ouder met gezag. Het kind verkiest vanzelfsprekend het veilige nest, en ter regeling van een eventueel loyaliteitsconflict vervalt het gemakkelijk in het gekende psychische verdedigingsmechanisme van

17 Gardner, R; The parental alienation syndrome: Past, present and future. Paper presented at the International Conferences PAS, an interdisciplinary challenge for professionals involved in divorce. Frankfurt, Germany, 2002.

18 Zander, Joep; Gemist vaderschap, 2006.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 61

het uitsplitsen van het ouderpaar, d.w.z. in een totaal goede ouder en een totaal slechte ouder. De gerechtelijke traditie ten gunste van de moeders kan dus bijdragen tot de disproportie inzake het geslacht van de ouder aan wie vervreemdende invloeden worden toegeschreven.

12. Is een vervreemdende ouder noodzakelijkerwijs gestoord?

Meerdere auteurs, onder wie tot op zekere hoogte Gardner, beweren dat een vervreemdende ouder noodzakelijkerwijs in de greep is van een psychische pathologie. Sommige[19] geloven tevens dat een vervreemdende invloed een heel zeldzaam verschijnsel blijft, en stellen dat zulks een eigenschap is van volwassenen met een psychische aandoening. Ook daarover is veel te weinig empirisch onderzoek voorhanden. Volgens onze eigen expertises is het onmogelijk de hypothese staande te houden dat bij vervreemdende ouders sprake is van geestesziekte of zelfs van een veralgemeende persoonlijkheidsstoornis. Wel integendeel: veruit de meeste vervreemdende ouders zijn kennelijk volkomen normaal, en blijken behoorlijk wat ouderlijke zorgzaamheid aan de dag te leggen. Zij zijn te goeder trouw en geloven oprecht dat de andere ouder hun kind niets positief te bieden heeft, ofwel dat een kind als het de andere ouder met tegenzin bezoekt, daar goede redenen voor zou hebben. In dat geval neigen ouders die het gezag hebben ertoe de gevoelens van het kind te respecteren, of ze willen het kind gewoon behoeden voor de funeste invloed van de andere ouder. Kortom, het zijn echt 'fijne ouders'. Het is helemaal niet uitzonderlijk dat die ouders zijn beïnvloed door hun eigen ongelukkige ervaringen als partner, of te weinig zicht hebben op wat er in de psyche van het kind omgaat.

Het lijkt er zelfs op dat de normaliteit van de geliefde (mogelijkerwijs vervreemdende) ouder ertoe leidt dat het concept 'ouderverstotingssyndroom' minder snel door de rechtbanken wordt erkend. Hoe kan een rechter immers een ouder desavoueren die werkelijk van zijn kind houdt en het tegen elke prijs wil beschermen?

19 Zoals: Hayez, J-Y; L'«aliénation parentale», un concept à haut risque. http://www.observatoirecitoyen.be/IMG/doc/alienation_parentale_12.02.05.doc. Johnston, 2004.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 62

Conclusie

Rond ouderverstoting woedt een controverse die nog lang niet is uitgeraasd. Dit geldt voor alle concepten die de gemoederen in beroering brengen. Jammer genoeg is nog niet genoeg longitudinaal onderzoek voorhanden om tegen de ideologisch gekleurde standpunten te kunnen ingaan, noch om objectief gezien meer klaarheid in de discussie te brengen. Het lijdt evenwel geen twijfel dat het verschijnsel bestaat; niettemin zal nog een tiental jaar moeten worden gewacht vooraleer verschillende facetten van de controverse uit de wereld zijn geholpen.

'Dr. Gardner, I presume?'
Rechter en psychiater ontmoeten elkaar

Peter Prinsen

Inleiding

> *'Het ouderverstotingssyndroom is een stoornis, en de wetgever heeft de macht om rechters te machtigen de stoornis te genezen'* [1].

Met deze kryptische boodschap opende Richard A. Gardner, Amerikaans hoogleraar kinderpsychiatrie, de presentatie in Nederland van zijn boek over het ouderverstotingssyndroom[2]. Het was 24 juni 1999. In de Grote Kerk te Breda werd het eerste congres[3] gehouden in een serie van twee, georganiseerd door het Ministerie van Justitie samen met ouderorganisaties. Congresgangers waren rechters, justitieambtenaren, kinderbeschermers, advocaten en ouders. Joep Zander had destijds de aandacht gevestigd op de publicaties van Gardner, en dat had geresulteerd in een uitnodiging aan Gardner om zijn werk in Nederland te komen introduceren.

Definitie

In 1985 definieerde Gardner (1931-2003) het type ontwikkelingsstoornis dat hij ouderverstotingssyndroom noemde *(Parental Alienation Syndrome, PAS)*: een kind lijdt aan een gestoorde werkelijkheidsbeleving ten aanzien van zijn ouders, waarbij het kind één van hen verstoot, verguist en beschuldigt van fictieve wandaden of eigenschappen, als gevolg van programmering door de andere ouder of opvoeder, meestal in het kader

1 'The Parental Alienation Syndrome is a disorder, and legislation has the power to empower judges to cure the disorder'.
2 Gardner, Richard A; The Parental Alienation Syndrome: a guide for mental health and legal professionals, 2nd ed., 1998, Cresskill, New Jersey, U.S.A.
3 Congres 'Belang van het Kind: van Toverformule tot Definitie', Breda, Grote Kerk, 24 juni 1999.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 64

van geschillen rond uitoefening of juridische toewijzing van ouderlijk gezag en zorg voor het kind. Voor de beschuldigingen en de verwijten aan het adres van de verstoten ouder bestaat in redelijkheid geen enkele feitelijke grondslag, maar het kind is met geen mogelijkheid af te brengen van zijn waandenkbeelden zolang het in de invloedsfeer van de programmerende ouder is en afgeschermd wordt van de verstoten ouder.

Niet elke weerstand van een kind tegen zijn ouder mag gediagnosticeerd worden als PAS. Wezenlijk is dat de verstoting wortelt in *waandenkbeelden* die het gevolg zijn van *indoctrinatie*. Heeft de verstoting een andere oorzaak dan is er geen sprake van PAS (en moet het probleem wellicht anders tegemoet worden getreden dan in de gevallen waarin de diagnose wèl is gesteld). Zo mogen niet alle negatieve oordelen van het kind over de ouder zomaar als waandenkbeelden worden afgedaan, en mogen niet alle bezwaren van de ene ouder tegen de andere als signaal van indoctrinatie worden bestempeld.

Met de klinische termen 'ontwikkelingsstoornis' en 'syndroom' wordt aangegeven dat het beschreven verschijnsel wordt gekwalificeerd als psychopathologie, als een aantasting van de psychische gezondheid van het kind. Als een stoornis dus die een op genezing gerichte reactie rechtvaardigt en die een achterwege laten van zo'n reactie kwalificeert als verwaarlozing. Niet alleen geldt dit voor de ad hoc-pathologie, ook voor de toekomst van de lijder heeft het gevolg. Indien de stoornis in de kinderjaren niet wordt genezen kunnen de waandenkbeelden ook op volwassen leeftijd blijven bestaan als waanherinneringen die bepalend kunnen zijn voor de verdere levensloop. De waanherinneringen kunnen als onopgeloste basisconflicten bron zijn van latere stoornissen[4]. De morele en rationele vorming van het kind komt ernstig in gevaar indien de waandenkbeelden en het (au fond immorele) verstotingsgedrag in de beleving van het kind bevestigd en gehonoreerd lijken te worden door een rechterlijke beslissing die zwicht voor de eisen van de programmerende ouder. Of door een ondertoezichtstelling of een therapie die 'voor het kind kiest' en onder die vlag de wanen en het verstotingsgedrag de ruimte laat of zelfs laat uitleven. Zo zijn er voorbeelden bekend van 'verwerkingstherapieën' waarin agressieve uitingen zoals slaan, schoppen, met messen steken of pijltjes gooien tegen de symbolisch uitgebeelde vader worden verwerkt.

4 Zie de boekbespreking door Peter Prinsen van Heleen van Royen, De gelukkige huisvrouw, zie blz. 101.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 65

Als de rechter moet beslissen over wel of geen omgangsregeling tussen een kind en de verstoten ouder wordt de rechter instrumenteel betrokkene bij de ontwikkeling van het syndroom. Hetzelfde geldt voor de niet met PAS vertrouwde orthopedagoog of gezinsvoogd die ingeschakeld wordt in het kader van advisering of begeleiding van een kind in een procedure over omgang.

Classificatie

Gardner e.a. stellen DSM-classificatie[5] van de stoornis voor. Het syndroom beschrijft een stoornis (gestoorde werkelijkheidsbeleving van het kind) die begrepen moet worden in relatie tot omgevingsfactoren (een programmerende ouder in een juridische stress-situatie) en met een specifieke dynamiek (verstoting van de andere ouder) en symptomatologie. De stoornis wordt gediagnosticeerd indien een aantal van de symptomen en omgevingsfactoren wordt waargenomen.

Het ziet er naar uit dat de psychiatrie PAS als een afzonderlijk syndroom zal erkennen, en wel in 2011 door opname in DSM-V.

Waaròm moet PAS geclassificeerd worden als een afzonderlijke klinische diagnose? Vallen de symptomen per slot van rekening niet binnen de definitie volgens de DSM-IV van de z.g. 'gedeelde psychotische stoornis' ofwel *Shared Psychotic Disorder (Folie à Deux)*[6]? In het navolgende zal aandacht besteed worden aan het belang van classificatie van het ouderverstotingssyndroom in DSM-V. Allereerst echter richten we de aandacht op de context waarbinnen het syndroom zich manifesteert.

---

5 Diagnostic and Statisical Manual of Mental Disorders. American Psychiatric Association. Thans is van kracht: 4th Edition (1994).

6 Diagnostische Criteria van de DSM-IV, American Psychiatric Association
297.3 Gedeelde psychotische stoornis (Folie à Deux)
(Shared Psychotic Disorder (Folie à Deux)):

A. 'Een waan ontwikkelt zich bij een persoon in de context van een nauwe relatie met (een) ander(en) bij wie reeds een waan is vastgesteld.
B. De waan heeft dezelfde inhoud als bij degene bij wie reeds een waan is vastgesteld
C. De stoornis is niet eerder toe te schrijven aan een andere psychotische stoornis (bijvoorbeeld schizofrenie) of een stemmingsstoornis met psychotische kenmerken en is niet het gevolg van de directe fysiologische effecten van een middel (bijvoorbeeld drug, geneesmiddel) of een somatische aanddoening.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 66

Transgressie tussen psychiatrie en recht

Gardner beschrijft in zijn publicaties de symptomen en de typische context waarbinnen de stoornis zich kan ontwikkelen. Gardner, zelf psychiater, besteedt uitvoerig aandacht aan het (Amerikaanse) juridische systeem. Deze transgressie naar het rechtstheoretische vakgebied is onvermijdelijk voor een goed begrip van de aard van de stoornis. Dit hangt samen met de verwevenheid van enerzijds de door hem beschreven psychische stoornis met anderzijds de juridische constellatie waarin de stoornis zich ontwikkelt. Specifieker gezegd: Gardner beschrijft als psychiater de psychopathogene en sociopathogene aspecten (gestoorde werkelijkheidsbeleving resp. ouderverstoting) van de familierechtelijke wetgeving en rechtspraak. Wie het syndroom wil begrijpen ontkomt niet aan bestudering van de rechtspsychologische aspecten van het juridische systeem. Dit hoofdstuk is geschreven door een praktijkjurist die de raakvlakken zoekt met het door Gardner beschreven syndroom, door met een rechtspsychologische bril naar het familierecht te kijken, met oog dus voor de invloed van het juridische proces op het gedrag van rechtzoekenden, en met oog voor de 'verborgen verleiders': de in het rechtssysteem opgesloten liggende impulsen die kunnen leiden tot (onbewuste) gedragsmotieven. Het is niet de bedoeling om de pathologie uit te diepen, maar om de feitelijke en rechtspsychologische aspecten van het familierecht te belichten, om van daaruit op zoek te gaan naar het door kinderpsychiater Gardner beschreven syndroom. Vandaar: 'Dr. Gardner, I presume?'

Vanuit de juridische praktijkervaring en met een kritisch oog naar wetgeving en rechtsontwikkeling, vooral in de laatste halve eeuw waarin het ouderverstotingssyndroom zich heeft kunnen ontwikkelen, wordt het volgende opgemerkt.

Perspectief: recht en maatschappij

Gezinsethiek

De situatie waarbinnen het ouderverstotingssyndroom zich typisch ontwikkelt is inmiddels welbekend: De ouders van het kind zijn uiteen of uiteen aan het gaan. Een van de ouders is niet in staat of bereid om de liefde en de zorg voor het kind te delen met de andere ouder. Het syndroom, soms reeds sluimerend aanwezig, manifesteert zich wanneer een juridi-

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 67

sche strijd ontbrandt over gezagsregeling of omgang bij of na (echt)scheiding.

In de praktijk is de rolverdeling vaak aldus dat de moeder de aanstichtster is en de vader de verstoten ouder. Daarmee is niet gezegd dat dit rolpatroon zou samenhangen met typisch vrouwelijke of mannelijke eigenschappen. Dat rolpatroon is een opportunistisch uitvloeisel van de heersende meningen over de rolverdeling van mannen en vrouwen in het gezin. Millennia lang heeft er een uitgesproken patriarchale familie- en gezinsethiek geheerst. Het personenrecht was dan ook – in elk geval formeel – patriarchaal. Kinneging[7] tekent daarbij aan de hand van een amusante maar veelzeggende anekdote terecht aan: 'Niet dat het recht altijd een getrouwe afspiegeling van de werkelijkheid is'. Het echtscheidingsrecht werd – genderneutraal – tot 1971 beheerst door de schuldvraag, ook wat de kinderen betreft: de schuldloze ouder 'kreeg' de voogdij over de kinderen. In de eerste helft van de vorige eeuw heeft een revolutionaire ontwikkeling plaats gehad in de vorm van emancipatie van de vrouw, wat neerkwam op afrekening met het patriarchale karakter van het personenrecht. In het familierecht is dat doorgeschoten tot een matriarchale oriëntatie. De gehuwde vrouw had geen, of een onvolwaardige positie op de arbeidsmarkt en na echtscheiding, nadat het juk van de schuldvraag was afgeworpen, leek ze dus de 'logische' verzorger van de kinderen. Hierin is de oorsprong te vinden van het bij PAS aangetroffen specifieke rollenpatroon van moeder als programmerende en vader als verstoten ouder.

Rolpatroon: uitvloeisel van een is/ought-fallacy

Sinds 1971 zien we dat in de heersende maatschappijopvatting en in de rechtspraak de moeder bij scheiding als ouder in een voorkeurspositie wordt geplaatst. Nu kan men met tevredenheid stellen dat de rechtsopvatting binnen de rechtspraak dus een correcte afspiegeling is van de in de maatschappij heersende rechtsopvatting, doch critici zullen zeggen dat een te conservatieve rechtspraak een scheve verhouding scheef houdt en dat het recht gepolitiseerd is geraakt. Met andere woorden: gescheiden moeders zullen tevreden zijn met de dominante rechtsopvatting, maar vaders zullen zich gediscrimineerd voelen door de rechtspleging. Die

7 Kinneging, Andreas; Geografie van goed en kwaad, Filosofische essays, 2005, blz. 195, noot 3.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 68

vaders zien de heersende rechtsopvatting als een Humeaanse *is/ought-fallacy*[8] ('Het hóórt zo want het ìs zo'-drogreden): de zorg voor kinderen wordt geacht te behoren tot het domein van de vrouw, en rechters rechtvaardigen hun keuze met het argument dat moeders meestal voor de kinderen zorgen. Maar voor zover dat rond en na de scheiding vastgesteld wordt (daarvóór is ieders aandeel niet te onderzoeken), en daargelaten de vraag waarom echtscheiding tot extremisme in de gezags- of zorgverdeling moet leiden, is die vaststelling nu juist het gevólg van het feit dat bij scheiding de exclusieve zorg voor kinderen bijna altijd aan de moeder wordt toevertrouwd. Daarmee is de morele cirkelredenering rond.

Logisch zou zijn als in een maatschappij waarin vrouwen klagen over een glazen plafond iedere vader die een eerlijk aandeel in de zorg voor zijn kinderen op zich wil nemen met gejuich zou worden ontvangen. Maar de dubbele moraal rond de thema's emancipatie en echtscheiding is hardnekkig. Er is niet alleen een glazen plafond, er is ook sprake van een dubbele bodem.

Integriteit (onaantastbaarheid) van het ouderschap

Dit boek gaat niet alleen over het ouderverstotingssyndroom als psychische stoornis, maar ook over de relatie met het Familie- en Jeugdrecht. Daarbij gaat het niet alleen om de eigen betekenis van het Familie- en Jeugdrecht voor het syndroom in structuralistische zin (zonder Familie- en Jeugdrecht zou het ouderverstotingssyndroom niet bestaan), maar ook over de vraag hoe het Familie- en Jeugdrecht op het ouderverstotingssyndroom reageert of zou moeten reageren. Aan die laatste vraag ligt weer een ethische opvatting over staat en ouderschap ten grondslag. Men kan, kijkend naar wet en rechtspraak, kinderbescherming, literatuur en naar de betrokken ouders, verschillende opvattingen waarnemen die men in twee stromingen zou kunnen onderbrengen.

Etatisme

De ene stroming is een etatistische: de staat is de bron van alle recht. Deze opvatting komt met betrekking tot het ouderschap tot uitdrukking in de term 'voogdij' die sinds de ongelukkige vertaling van de Code Civil van

8 Hume, David; *Enquiry concerning the principles of morals,* 1751.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 69

1839 (voor de moeder in het geval die de vader overleefde)[9] resp. van 1905 (voor één der gescheiden ouders) tot 1995 het Nederlandse Burgerlijk Wetboek heeft ontsierd[10]. Bij scheiding 'benoemde' de rechter één van de ouders tot voogd. Heteronome voogdij van rechtswege, derhalve. Met behoud van plichten, terwijl ouders in deze opvatting hun recht ontlenen aan attributie door de staat. Het oorspronkelijk patriarchale systeem wees de vader aan als drager van rechten ten behoeve van de familie. Bij het ombuigen van het patriarchale denkraam naar een meer egalitair systeem werd de staat naar voren geschoven als souvereine rechtsbron, om te ontkomen aan de *horror vacui* die kan ontstaan bij twee kapiteins op het schip in het geval dat die kapiteins elkaar tegenspreken. Aan die term voogdij lag na 1905 klaarblijkelijk een etatistische opvatting ten grondslag volgens welke de staat de ultieme bron is van alle recht.

Onder de invloed van het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden is in 1995 de term 'voogdij' vervangen door de term 'ouderlijk gezag', en zelfs het ouderlijk gezag van béide ouders wordt in beginsel sinds 1998 intact gelaten. Toch is de betekenis van die wijziging in de praktijk niet meer gebleken dan een onbegrepen wijziging van nomenclatuur zonder herdefiniëring van de oude – etatistische – opvatting.

Wie de krantenberichten heden ten dage leest komt tot de schrikbarende ontdekking dat in reactie op een aantal fatale ontsporingen het etatisme in het Kinderbeschermings- en Jeugdrecht hand over hand toeneemt. De ouder staat in het verdachtenbankje. Ook het VN Verdrag inzake de rechten van het Kind heeft gemaakt dat het kind is ontdekt door de staatsorganen als voorwerp van staatsverantwoordelijkheid – de ouders staan meer en meer buitenspel. De verwevenheid van kinderbescherming en (echt)scheiding maakt dat, in weerwil van de nieuwe nomenclatuur, het ouderschap in het algemeen en na scheiding in het bijzonder is geërodeerd. Staatsorganen zoals kinderbescherming en jeugdzorg houden

9 Als moeder overleed bleef vader gewoon vader, maar als vader overleed werd moeder voogdes genoemd. Vaderschap was in de patriarchale maatschappijordening een titel die voor de buitenwereld het familiegezag vertegenwoordigde (vertegenwoordigingsbevoegdheid in en buiten rechte), moederschap niet. Het voogdijschap was 'nodig' om haar voor de buitenwereld vertegenwoordigster van het familiegezag te maken.

10 Minister Job de Ruiter sprak in 1979 bij de mondelinge behandeling van het (later ingetrokken en vervangen) wetsontwerp omgangsrecht over 'de tirannie van een juridische constructie'.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 70

niet op te klagen over de te sterke 'rechten van de ouders' die hun, de kinderbeschermers, de handen op de rug zouden binden bij het behartigen van de belangen van de kinderen. Deze klacht wordt nog eens op populistische wijze vertolkt met de leuze 'Kinderen eerst'. Wie kan daar nu tegen zijn?

Op de eerste plaats hoort men die klacht over de 'te sterke ouderrechten' vooral wanneer kinderbeschermers verantwoordelijk worden gehouden – in de al even etatistisch denkende media – voor dramatische gebeurtenissen die praktisch onder de ogen van de kinderbeschermers plaatsvinden en die door hen niet zijn voorkomen. Die klacht mist iedere feitelijke grondslag, omdat ouders tegenover de staatsorganen geen enkele robuste rechtspositie hebben. Kinderbescherming en Jeugdzorg vormen een staat in de staat. Zij worden op hun woord geloofd en, een sporadische uitzondering daargelaten, niet gecontroleerd door de rechter.

Op de tweede plaats is de tegenstelling 'belang van het kind' versus 'recht van de ouder' een drogreden. Ouderschapsrechten zijn in onze rechtsstaat een middel tot verwerkelijking van de belangen van kinderen. Het gaat niet aan om de mening van de ouder over het belang van het kind op voorhand verdacht te maken als per definitie een zelfzuchtig eigenbelang van de ouder. Wie zich op het belang van het kind beroept, zoals de kinderbeschermers, heeft maar al te vaak een gebrek aan argumenten te verdoezelen (zoals deugdelijke kennis van de feiten of een gebrek aan professionele distantie).

Natuurrechtelijke opvatting: Ius ante legem

Tegenover de etatistische opvatting over ouderschap staat de natuurrechtelijke. Aan het juridische begrip ouderlijk gezag ligt een *ius ante legem* ten grondslag, 'recht dat aan de wet vooraf gaat', of, in hedendaags taalgebruik, recht dat in onze genen is gecodeerd, een beginsel van het leven zelf. Anders gezegd, de oorsprong van het ouderlijk gezag is natuurrechtelijk van aard. Aan de formuleringen in het juridisch debat lijkt vaak de opvatting ten grondslag te liggen dat gezag en omgang[11] als recht in het leven worden geroepen door de toepassing van een rechtsregel: het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de

11 Met het aannemen van de Wet op het voortgezet ouderschap in 2008 zal de wet de term 'omgang' gebruiken als de ouder géén wettelijk gezag heeft. Heeft de ouder wèl gezag dan spreekt de wet van 'zorg- en opvoedingstaken'.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 71

fundamentele vrijheden (EVRM) als supra-etatistisch instituut, tezamen met art. 245 lid 3 BW voor ouderlijk gezag, art. 377a voor het omgangsrecht. Niets is minder waar. Het EVRM is een mensenrechtenverdrag. Daarin gaat het, net als in een grondwet, op de eerste plaats om het *erkennen* van fundamentele vrijheden, waarop geen inbreuken door de overheid zijn toegestaan tenzij dit noodzakelijk is, maar dan alleen onder strikte, bij wet geregelde voorwaarden. In geval van die noodzaak dienen, bij wet te regelen, strikte voorwaarden te worden gesteld. Artikel 8 EVRM houdt in dat de burger geen inbreuken op zijn ouderlijk gezag en op de omgang met of zorg voor zijn kind hoeft te dulden. De overheid dient het ongestoord uitoefenen van die fundamentele vrijheden te garanderen en zich verder afzijdig te houden, tenzij en voor zover andere gelijkwaardige rechten kennelijk te veel in het gedrang komen. Anders gezegd: de strekking van een mensenrechtenverdrag is niet *instrumenteel* (etatistisch, alsof het de overheid zou bekleden met de macht om ouderlijk gezag en omgang uit te delen aan burgers), maar *rechtsbeschermend* (het verdrag beschermt de burger tegen inbreuken door de overheid op zijn fundamentele vrijheden, de burger moet zelfs aanspraak kunnen maken op bescherming door de overheid tegen inbreuken door anderen).

De notie van de fundamentele vrijheden is de ziel van het mensenrechtenverdrag. In de verdragtekst over familie- en gezinsleven is de betreffende 'fundamentele vrijheid' geformuleerd als een recht, en wel het 'recht op eerbiediging' van die vrijheid, bijvoorbeeld de vrijheid om gezag over je kind uit te oefenen en om met elkaar om te gaan. Vaak wordt een denkfout gemaakt, doordat het 'recht op eerbiediging van de vrijheid om met elkaar om te gaan' wordt verkort tot 'het recht om met elkaar om te gaan'. Het eerste is verticaal: de overheid mag mij niet zomaar de omgang met mijn kind ontzeggen. Het tweede neigt naar het horizontale: ik heb recht op omgang met mijn kind. Dat laatste is niet onwaar, maar het doet geen recht aan de strekking van het verdrag en zet de hele discussie over gezag, zorg en omgang op het verkeerde spoor.

Integriteit van het ouderschap

Artikel 11 van onze grondwet bepaalt:

> *'Ieder heeft, behoudens bij of krachtens de wet te stellen beperkingen, recht op onaantastbaarheid van zijn lichaam'.*

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 72

In de laatste decennia is duidelijk een erosie waar te nemen van het ouderschap. Allerlei maatschappelijke dynamiek is daar debet aan, niet in de laatste plaats de steeds verder oprukkende Jeugdzorg die, strevend naar meer macht, klaagt dat de belangen van de ouders teveel centraal staan. (Met meer recht kan men, zoals boven gezegd, het tegenovergestelde beweren: van een rechtspositie van de ouders tegenover staatsorganen kan men nauwelijks nog iets bespeuren.)

Om tegen deze erosie van het ouderschap een dam op te werpen zou het aan te bevelen zijn om de onschendbaarheid van het ouderschap een basis te geven in de nationale grondwet, door aan artikel 11 een tweede lid toe te voegen, luidende:

'Ieder heeft, behoudens bij of krachtens de wet te stellen beperkingen, recht op onaantastbaarheid van zijn ouderschap'

Historische context

De hiervoor genoemde scheve verhouding ten aanzien van de zorg voor kinderen is niet alleen verbonden aan het succes van de dubbele moraal van de vrouwenemancipatie, hij is ook nog eens een overblijfsel uit een tijd die we al om redenen van mensenrechten achter ons proberen te laten. Daarvoor moeten we terug naar 1971, toen het echtscheidingsrecht geliberaliseerd werd door invoering van duurzame ontwrichting als enige echtscheidingsgrond.

Omgangsrecht

De eerste voorzichtige schreden op de nog lange weg naar gelijkwaardig en onschendbaar ouderschap zijn gezet in 1971, toen het woord 'omgangsregeling' opdook in de wet. Bij gebreke van een uitputtende wettelijke regeling bleef omgang echter een gunst van de ouder-voogd aan de ouder-niet-voogd. Bij onwil van de eerstgenoemde heette de omgang 'onhaalbaar'. Elf jaar later, In 1982, heeft de Hoge Raad het omgangsrecht als een mensenrecht erkend. Een uitspraak van de Europese Commissie voor de Rechten van de Mens uit datzelfde jaar (in de zaak Hendriks tegen Nederland) maakte duidelijk dat omgang van de gescheiden ouder met zijn kind viel onder de bescherming van art. 8 EVRM (Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijhe-

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 73

den) en dus moest er een wettelijke grondslag komen voor omgang als recht en voor de ontzegging van dat recht. Die kwam in 1990 (zie hierna).

Van één ouder-voogdij naar gezamenlijk ouderlijk gezag

Ondertussen ontstond in de 80-er jaren tevens het begrip co-ouderschap. In 1984 liet de Hoge Raad, contra legem maar onder de vigeur van het EVRM, de ouderlijke macht intact van gescheiden ouders die samen in gelijkwaardigheid hun kind wilden blijven opvoeden. Opgemerkt moet worden dat de uitspraak geheel gratuit was: de Hoge Raad gaf een 'oplossing' aan ouders die géén probleem hadden.

Rechtspolitieke tegenbewegingen: codificatie en restauratie

Vanaf dat moment gingen evenwel Wetgever en Rechterlijke Macht tegengestelde bewegingen maken, zowel op het vlak van omgang als op dat van ouderlijk gezag. Na elke stap voorwaarts van de wetgever volgde creatieve jurisprudentie die de oude toestand restaureerde in termen van rechtsgevolg of mogelijkheid tot rechtsverwerkelijking. Hieronder de opeenvolging van progressieve codificatie, gevolgd door (conservatieve) restauratie, en eindigend met hercodificatie van de restauratie.

Codificatie omgangsrecht, verwerping haalbaarheidscriterium

In 1990 kwam de wettelijke basis van het omgangsrecht en de regeling van de ontzegging van dat recht. Bij de totstandkoming van die wet, gepresenteerd als 'nadere regeling van de omgang in verband met scheiding', had de Rechterlijke Macht nadrukkelijk negatief geadviseerd, gebruikmakend van een kunstmatige tegenstelling tussen het belang van het kind en het recht van de ouder: een majeure denkfout, die tot op de dag van vandaag iedere vooruitgang blokkeert. Het wetsontwerp '*zal leiden tot polarisatie en procedures, welke slechts het belang van het kind schaden zonder het belang van de 'andere ouder' te dienen*', aldus de Vereniging voor Rechtspraak, afdeling familie- en jeugdrechtspraak, in een advies bij een eerder ontwerp. De wetgever dacht daar anders over en zette door. In de eindfase sprak senator Hoefnagels de hoop uit dat met die wet een einde kwam aan de 'ongeschreven misdaad van deze eeuw'. In de Nota naar aanleiding van het verslag van de Eerste Kamer (het laatste stuk van de schriftelijke voorbereiding van de wet) werd het zoge-

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 74

naamde haalbaarheidscriterium[12] uitdrukkelijk verworpen. De wet verplichtte de rechter een omgangsregeling te treffen, danwel het recht op omgang aan de ouder-niet-voogd te ontzeggen, maar dat laatste was wettelijk slechts toegestaan op één van de vier in de wet omschreven ontzeggingsgronden. Formeel is deze regeling nog steeds geldend recht.

Restauratie van het haalbaarheidscriterium

In 1992 maakte Doek[13] melding van het feit 'dat de rechter ook zou kunnen volstaan met de beslissing dat hij het verzoek afwijst omdat het belang van het kind zich tegen toewijzing verzet (zoals thans lijkt voor te komen)'.

Tijdens een studiedag van de Vereniging voor Familie- en Jeugdrecht op 13 december 1991 had kinderrechter Quik-Schuijt als één van de inleiders zich, niet zonder cynisme, ook al hardop afgevraagd wat een vader per slot van rekening hééft aan een omgangsregeling waarmee hij 'niets anders kan doen dan inlijsten en boven zijn bed hangen'. ... 'Tenslotte is deze ontwikkeling slecht voor het aanzien van de rechterlijke macht omdat deze, meer dan voorheen, beschikkingen zal afgeven die niet nageleefd worden'.[14]

Codificatie gezamenlijk gezag

In 1995/1998 ging de wetgever onverstoorbaar verder en rekende af met de toenmalige één-ouder-voogdij na echtscheiding. De gezamenlijke ouderlijke macht, voortaan ouderlijk gezag geheten, bleef bij voorkeur intact na scheiding.

Restauratie één ouder-gezag

De tegenbeweging van de rechtspraak liet niet lang op zich wachten. In december 2000 keurde de Hoge Raad het in de rechtspraak bedachte begrip 'hoofdverblijf' als nevenvoorziening bij (echt)scheiding goed. Dit kwam in de praktijk neer op restauratie van het door de wetgever verwor-

12 Nadere regeling van de omgang in verband met scheiding, Stb. 482 d.d. 13 sept. 1990, zie ook het interview door Joep Zander en Emiel Smulders, blz. 161.
13 FJR-1992-2, blz. 31.
14 FJR-1992-2, blz. 34.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 75

pen begrip één-ouder-voogdij. Immers, de uitwonende ouder werd ondanks zijn gezagsstatus, net als de vroegere ouder-niet-voogd voor alles wat het kind aangaat weer geheel afhankelijk van de gunsten van de hoofdouder (in negen van de tien gevallen de moeder). Dat betreft niet alleen de omgang, maar ook schoolkeuze en psychotherapeutische of orthopedagogische hulpverlening. Zoals later zal blijken heeft dit verregaande consequenties voor het tot ontwikkeling kunnen komen van het ouderverstotingssyndroom.

De restauratie gecodificeerd

In 2008 heeft de wetgever het hoofd gebogen voor de Rechterlijke Macht en het begrip 'hoofdverblijf' in de wet opgenomen, waarmee de restauratie compleet is.

Paradigma

Uit deze ontwikkeling blijkt dat binnen de rechtspraak de macht der gewoonte sterker is dan de kracht van de wet. Dat gaat zelfs zover dat de rechter reeds op voorhand er van uitgaat dat moeders zich niets van de rechter zullen aantrekken, waar toch anderzijds diezelfde rechters geen enkele moeite hebben met vaders. Vaders die het kind na de omgangsregeling niet op tijd terugbrengen kunnen rekenen op de dwangmiddelen van het strafrecht. Voorlopige toevertrouwing van de kinderen (aan de moeder) in het kader van echtscheiding is van rechtswege uitvoerbaar met de sterke arm en ten overvloede wordt dat vaak in beschikkingen met zoveel woorden gretig herhaald. Deze twee parate executiemiddelen blijken buitengewoon effectief te zijn om vaders in het gareel te houden.

Dat tot het rechtsbewustzijn niet is doorgedrongen dat sprake is van een dubbele moraal, van een meten met twee maten ten aanzien van vaders en moeders, toont ons dat de wereld van het familie- en jeugdrecht het nieuwe paradigma van gelijkwaardig ouderschap nog niet heeft omarmd. Sinds 2008 is de norm van gelijkwaardig ouderschap verheven tot toekomstige wet (art. 247 lid 4 en 5). Gelet op de ontwikkeling tot dusverre, en gelet op de heftige weerstand tegen deze norm van gelijkwaardig ouderschap, moet onder ogen worden gezien dat het oude paradigma pas zal verdwijnen – kenmerkend voor paradigma's – met de generatie die daarin is opgegroeid.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 76

Verborgen verleiders

De voorkeurspositie van moeders weerspiegelt zich in het feit dat moeders zich minder terughoudend plegen op te stellen als het om de kinderen gaat, in de wetenschap dat de kinderen in verreweg de meeste gevallen voetstoots voorlopig aan moeder worden toevertrouwd.

De juridische procedure over de kinderen is voor ouders zeer beangstigend. Sommige moeders zullen zwichten voor de verleiding om haar voorkeurspositie te versterken in plaats van haar positie in gelijkwaardigheid te delen met vader. Onderhuidse gevoelens van onzekerheid of innerlijke morele conflicten – de verborgen verleiders van het (echt)scheidingsrecht – brengen de moeder er vaak toe om zichzelf ostentatief te profileren. Dit roept op zijn beurt bij de vader een impuls op om zich eveneens te profileren. Het leidt tot een juridische strijd, uitgevochten in de rechtszaal. De rechter verdiept zich niet in de rechtspsychologische oorzaak van het gedrag van de strijdlustige moeder, doch tracht als een spreekwoordelijke zachte heelmeester de zaak in goede banen te leiden; voor die strijdlustige moeder reden om de campagne te intensiveren. Het kind gaat op den duur schijnbaar geheel zelfstandig meedoen aan het ongekend heftig bestrijden en verstoten van vader. Tenslotte heeft de rechter zich in een situatie gemanoeuvreerd waarin hij meent niet anders te kunnen doen dan de vader van het toneel te laten verdwijnen, zich niet realiserend dat hij daarmee de wanen van het kind voorziet van een valse corroboratie en het kind opzadelt met een existentieel probleem van formaat.

In de spaarzame gevallen dat het kind voorlopig aan de vader wordt toevertrouwd zien we dat het net zo goed de vader kan zijn die zwicht voor de verleiding om de voorkeurspositie te versterken, erin resulterend dat het kind de moeder in alle heftigheid gaat verstoten. Uitgaande van de opvatting dat vaders en moeders niet voor elkaar onderdoen in liefde en zorgdrift voor hun nageslacht, ongeacht hun rolverdeling, en evenmin voor elkaar onderdoen in goede en slechte eigenschappen, valt de oververtegenwoordiging van moeders als strijdlustige ouder niet anders te verklaren dan door de voorkeurspositie, die de maatschappijopvatting en het recht toekent aan de moeder als ouder.

Gaandeweg is het bestaan van het ouderverstotingssyndroom doorgedrongen tot de rechtszaal. Daar is het een zeer nuttig begrip geworden dat zaken bespreekbaar heeft gemaakt. Helaas niet oplosbaar, maar daarover straks meer!

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 77

Het ouderverstotingssyndroom op de keper beschouwd

Waar sprake is van het ouderverstotingssyndroom is er enerzijds een, een ouder betreffende, parentale stoornis en anderzijds een, het kind betreffende, infantiele stoornis. De term ouderverstotingssyndroom slaat op de infantiele stoornis. Deze infantiele stoornis hangt samen met de parentale stoornis.

Het begin: de parentale stoornis

Aan de wortel van het infantiele ouderverstotingssyndroom ligt een parentale stoornis, bestaande uit een overmatige controlebehoefte ten aanzien van alles wat met de zorg voor het kind te maken heeft. De controlebehoefte van de ene ouder is zo sterk, dat niet of nauwelijks een aandeel van de andere ouder in de zorg voor het kind wordt verdragen. De controlerende ouder is niet in staat om zich los te maken van een volstrekt egocentrische kijk op de situatie. We mogen van een (parentale) stoornis spreken, wanneer de controlebehoefte een belemmering vormt voor het normaal functioneren van het samenwonende danwel gescheiden gezin, d.w.z. voor het normaal delen van de gezamenlijke zorg- en opvoedingsverantwoordelijkheid. De controlebehoefte gaat gepaard met een dwangmatig streven naar exclusiviteit, en dwingt de andere ouder er toe zich terug te trekken uit de zorg en opvoeding tot een niveau dat nog door de controlerende ouder verdragen wordt. Voor het ontstaan van deze parentale stoornis zijn verschillende oorzaken aan te wijzen; een endogene respectievelijk een reactieve.

Endogene overmatige controlebehoefte als karakterkenmerk

In het ene geval begint het in de gezinssituatie waarin de overmatige controlebehoefte een (narcistische) karaktertrek van één van de ouders is. Dit gaat gepaard met een onhebbelijke dominantie van die ouder tegen de andere ouder om de exclusieve gunst van en opvoedingsverantwoordelijkheid voor het kind. Omwille van de lieve vrede legt de andere ouder zich hier bij neer. Van programmering (van het kind) hoeft nog geen sprake te zijn, hooguit van een zekere conditionering (alhoewel ook binnen het intacte gezin de conditionering van het kind zo sterk kan zijn dat het tot programmering leidt). In deze situatie zou men, wat betreft de strijd van de dominante ouder tegen de andere, van endogene controledwang

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 78

kunnen spreken die vooralsnog los staat van wettelijke gezagsregelingen. Gáán de ouders uiteindelijk uiteen, dan ontstaat een openlijke strijd om het exclusieve gezag van de dominerende ouder over het kind, een strijd waarvoor de wet een arena biedt waarin de interne oorzaak versterkt wordt met een externe; de rechtspleging.

Reactieve overmatige controlebehoefte

In andere gevallen treft men situaties aan waarin de ouders ten tijde van het huwelijk of de samenwoning elkaar als ouder in hun waarde lieten en waarin geen sprake was van een strijd om de exclusieve gunst van of zorg voor het kind, maar waarin eerst in het kader van de scheiding zo'n strijd ontbrandt. In dat geval is er sprake van reactieve controlebehoefte, waarvan men de oorzaak moet zoeken in de wet en de rechtspleging. De wet immers geeft alle aanleiding tot die strijd, want als puntje bij paaltje komt – zo weten de ouders – geldt bij (echt)scheiding nog steeds het beginsel: '*the winner takes it all*' als het om het gezag over de kinderen gaat. Als beide ouders autonome karakters zijn, zullen zij wijzer zijn dan de wet en hun eigen regeling treffen. Maar een eeuw verzorgingsstaat heeft veel burgers, ouders, zeer heteronoom gemaakt. Dan is het feit dat bij gebrek aan onderling vertrouwen de rechter de dienst gaat uitmaken in het te ontbinden gezin zeer bedreigend en dat kan – reactief – een overmatige controlebehoefte oproepen of versterken bij één van de ouders. Om grip op de situatie te krijgen profileert die ouder zich tegenover de rechter als een goed ouder, ja als de ouder die ging over de kinderen, wat op zijn beurt weer voor de andere ouder de noodzaak oproept om ook van zich te doen horen. Ontstaat er een strijd om het gezag over de kinderen dan wint uiteindelijk één van de ouders, terwijl de andere ouder uit het gezag wordt gezet. Ouders die die strijd weten te vermijden moeten elkaar wel voor 100% vertrouwen, en nog wel op een moment dat in hun relatie als partners de stabiliteit is weggevallen. Bood de wet nou maar de harde garantie van onaantastbaar ouderschap, dan trad die wettelijke garantie in de plaats van vertrouwen, maar die garantie biedt de wet niet aan de ouder die op zeker moment het meest de controle heeft. Die ouder wil de eenmaal verworven controle dan ook niet meer uit handen geven maar juist versterken tot het uiterste.

Weliswaar geldt sinds de wetswijziging van 1998 dat na echtscheiding gezamenlijk ouderlijk gezag in beginsel intact blijft, doch meer dan een wettelijke voorkeur is het niet. Bij een hoog opgespeeld geschil tussen de

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 79

ouders zal de rechter één van de ouders met het exclusieve gezag belasten, en de andere ouder uit het gezag zetten en ieder contact met de kinderen ontzeggen. Geformuleerd in termen van het heersende paradigma: de rechter oordeelt het noodzakelijk in het belang van het kind de andere ouder ieder contact met het kind te ontzeggen.

Bovendien heeft de jurisprudentie de wetswijziging van 1998 reeds binnen twee jaar volledig uitgehold, door de niet-wettelijke constructie 'hoofdverblijf' in te voeren. Hoofdverblijf is een door de rechtspraak bedachte vorm van verkapt eenhoofdig gezag en kan evengoed een ontzegging (formeel) of blokkering van ieder contact met de kinderen inhouden. Deze blokkering kan zowel met als zonder omgangsregeling plaatsvinden.

Kortom, in weerwil van formele regelingen die bij de buitenstaander de indruk wekken dat de integriteit van het ouderlijk gezag hoog in het vaandel staat, is daarvan in de praktijk hoegenaamd geen sprake. Op dit punt zijn ouders, die als buitenstaander aan hun (echt)scheiding beginnen, binnen de kortste keren getransformeerd tot insiders die de relativiteit van de regels van het spel met feilloze intuïtie aanvoelen.

Van suggestie tot autosuggestie

Ouderschap is een zeer diep in de menselijke natuur gewortelde waarde. Een van de gevolgen daarvan is, dat de ouder die verstrikt raakt in de eigen dwangmatige controlebehoefte en zichzelf een voordeelpositie verschaft ten koste van de andere ouder, dat niet kan doen zonder bij zichzelf innerlijk conflict op te roepen. Dat innerlijke conflict wordt afgeweerd door rechtvaardiging met een gesuggereerde fictieve werkelijkheid waarin de ouder zelf goed en de andere ouder slecht is. Bevestiging door de rechter van de voordeelpositie, aanvankelijk door de voetstootse toevertrouwing van de kinderen, gaandeweg vatbaar blijkend voor eigenrichting tot een meer exclusieve positie, brengt nog meer de noodzaak met zich om die onverdiende plaats op de troon te rechtvaardigen. In de aanvankelijke profilering als goede ouder sluipt aldus geleidelijk steeds meer suggestie over de eigen goedheid en uiteindelijk de slechtheid van de andere ouder. Het is echter niet alleen suggestie, maar ook autosuggestie, die uiteindelijk bij de controlerende ouder zelf leidt tot een verwrongen beeld van de realiteit: hoe zwaarder de beschuldiging hoe meer hij serieus wordt genomen. De fictieve werkelijkheid lijkt te worden bevestigd en wordt als waarheid verdedigd door de advocaat.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 80

Het vervolg: de infantiele stoornis 'ouderverstotingssyndroom'

Of er nu een endogene danwel een reactieve oorzaak ten grondslag ligt aan de controledwang, scheidende ouders zijn zich zeer bewust van het beginsel van '*The winner takes it all'*. Het provoceert de ouders, gesteund door hun advocaten, om zich ten overstaan van de echtscheidingsrechter te profileren als de meest geschikte ouder. Al snel leidt dat tot escalatie doordat zelfprofilering overgaat in polarisatie, gericht op destructie van de gevreesde voordeelpositie van de ander. Uitgerekend de meest kansrijke ouder, de ouder aan wie voetstoots (voorlopig) de zorg voor het kind is toevertrouwd (in de praktijk in 90% van de gevallen de moeder), komt het meest in de verleiding om, ter consolidatie van de voordeelpositie, het kind in die escalatie te betrekken door het te 'programmeren' vóór de programmerende ouder en tegen de te verstoten ouder. Tot overmaat van ramp bepaalt de wet ook nog eens dat het kind hoe dan ook door de rechter en/of door de Raad voor de Kinderbescherming gehoord zal worden, zodat die ouder alles op alles zal zetten om te zorgen dat het kind in gedrag en uitlatingen vóór de programmerende ouder zal kiezen en tégen de andere ouder. Ja, zelfs zal die programmerende ouder het contact van het kind met de andere ouder blokkeren want *'die andere ouder zou wel eens het omgekeerde van plan kunnen zijn...'*

In scheidingsdossiers ziet men dan ook hoe de aanvankelijk aandoenlijke briefjes en kaartjes van kinderen aan hun vader (soms de moeder) in de loop van enkele jaren plaats maken voor de meest grove, onthutsende beledigingen en beschuldigingen, vaak met een heftigheid en normloosheid die alle perken te buiten gaan. Iedere poging van ingeschakelde kinderbeschermers om het kind de wanen uit het hoofd te praten is tot mislukken gedoemd, ja werkt als een nieuwe impuls om de indoctrinatie te intensiveren. Hetzelfde geldt voor de pogingen om de programmerende ouder tot meer vertrouwen in de verstoten ouder te bewegen, want de daarvoor nodige wettelijke garantie van onschendbaarheid van het ouderschap ontbreekt.

Het belang van classificatie

Zoals hiervoor is opgemerkt ziet het er naar uit dat de psychiatrie PAS als een afzonderlijk syndroom in 2011 zal erkennen door opname in DSM-V. Dan nu de vraag waaròm PAS geclassificeerd moet worden als een afzonderlijke klinische diagnose, die toch, zoals we reeds zagen, per slot van

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 81

rekening valt binnen de definitie volgens de DSM-IV van de Gedeelde psychotische stoornis (*Shared Psychotic Disorder, Folie à Deux)*.
Er is alle reden om het ouderverstotingssyndroom een eigen plaats te geven in de volgende editie DSM-V. Hieronder passeert een aantal aspecten de revue die redengevend zijn.

Afbakening van een fenomeen

Met de definitie van het ouderverstotingssyndroom hebben we een karakteristiek fenomeen op het oog, en wel een fenomeen dat zonder enige twijfel aan juridische beroepsbeoefenaren in het familie- en jeugdrecht overbekend is en aanleiding geeft tot zorg. Zorg om de psychische en morele ontwrichting van het kind, zorg vanwege het ontwrichtend effect op de verdere levensloop van het kind, maar ook zorg om het ontwrichtend effect op familierechtelijke procedures en op het familierecht als geheel. Het (echt)scheidingsrecht vormt een zó specifieke context waarin het syndroom zó veelvuldig optreedt, dat het gerechtvaardigd is het te onderscheiden van de meer algemene 'gedeelde psychotische stoornis'. De folie à deux en het ouderverstotingssyndroom hebben allebei geen biologische oorzaak, maar worden veroorzaakt door omgevingsfactoren dus door programmering door een derde bij wie een waan is vastgesteld. Bij het ouderverstotingssyndroom zijn de omgevingsfactoren echter bijzonder specifiek: de waan bij de programmerende derde, de ouder, heeft op zichzelf zijn wortel (in ieder geval voor het reactieve deel) in een specifieke omgevingsfactor, te weten in het juridisch geschil rond de toewijzing van ouderlijk gezag. Het recht ontkomt er niet aan om te reageren op het verschijnsel. Pas als het een naam heeft, kan over een rationele reactie van het recht een discussie gevoerd worden.

Het syndroom onderscheidt zich verder van de algemene *Folie à Deux* doordat er twee disciplines bij betrokken zijn: de psychologische/psychiatrische en de juridische.

Psychisch lijden, disfunctioneren

Het syndroom gaat gepaard met groot lijden, aanvankelijk manifest, later latent, Dit lijden heeft een existentiële dimensie: het syndroom drukt een stempel op de verdere levensloop van de lijder, het kind. Opgezadeld worden met een gestoorde beleving van de werkelijkheid is *an sich* te kwalificeren als een psychische beschadiging. Bovendien kunnen, zoals hier-

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 82

voor reeds werd opgemerkt, de waanherinneringen als onopgeloste basisconflicten bron zijn van latere stoornissen. De morele en rationele vorming van het kind komt ernstig in gevaar indien de waandenkbeelden in de beleving van het kind bevestigd worden door het achterwege blijven van een op genezing gerichte reactie.

Iatrogene dimensie: de gedragsdeskundige[15]

Gedragsdeskundigen, orthopedagogen en ontwikkelingspsychologen spelen een belangrijke rol in het familierecht. Niet alleen worden zij door de afzonderlijke ouders ingeschakeld met dubieuze bedoelingen, ook de rechter schakelt met grote regelmaat een 'deskundige' in om hem te adviseren.

Niet alleen ten behoeve van de advisering aan de rechtbank is het van groot belang dat gedragsdeskundigen bekend zijn met de aanpak van het ouderverstotingssyndroom, er is een nog veel belangrijkere reden voor. Niet zelden ziet men rapporten van zulke deskundigen die uit overtuiging zeggen dat bij hèn het kind en het belang van het kind centraal staan, en dat zìj het kind of de perceptie door het kind van de realiteit serieus nemen. Vrij vertaald betekent dat, dat deskundigen die dit uitgangspunt omarmen als basis voor hun bemoeienis, zich uitdrukkelijk begeven op het iatrogene pad. Zij verlenen autorisatie aan de wanen van het kind en berokkenen het kind met hun behandeling of rapportage ernstige gezondheidsschade. Classificatie van het ouderverstotingssyndroom maakt het mogelijk om door middel van opleiding en nascholing zulke ongelukken te vermijden.

Instrumentele dimensie: de rechter

Als een rechterlijke beschikking de door het kind verstoten ouder daadwerkelijk uit het leven van het kind bant, dan consolideert de rechter de gestoorde werkelijkheidsbeleving. De valse logica van het kind wordt door die uitspraak bekrachtigd. Het kind zal immers die uitspraak opvatten als bevestiging dat de vals gepercipieerde werkelijkheid de juiste is. Ook al richt de uitspraak van de rechter zich tot de programmerende ouder (met heel andere bedoelingen dan het bevestigen van de waandenkbeelden), er

15 Iatros= geneesheer, iatrogeen = veroorzaakt door de geneesheer.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 83

is weinig fantasie voor nodig om te beseffen dat die uitspraak ter kennis van het kind wordt gebracht, en wel in een door de programmerende ouder gewenste interpretatie.

Het meewerken aan die psychische beschadiging en het consolideren ervan door een juridische maatregel is op zichzelf ethisch discutabel. Het feitelijk gevolg daarvan is al even discutabel. Het leidt tot een verschraling van het leven en een blijvende aantasting van normbesef en gewetensfunctie. Het kind blijft, indien aan zijn lot overgelaten, zitten met onopgeloste innerlijke conflicten en zal daar in zijn of haar latere leven de gevolgen van ondervinden. Classificatie van het syndroom maakt het hanteerbaar voor betrokkenen in het professionele discours, van rechtspraak tot wetgeving.

Het ouderverstotingssyndroom is reeds een begrip geworden waarmee iedere familierechtprofessional inmiddels bekend is. Het verschijnsel ontwricht niet alleen het leven van kinderen, het ontwricht ook de juridische procesgang. Procedures over een omgangsregeling slepen zich voort van tussenbeschikking tot tussenbeschikking. Een procesduur van meer dan vier jaren is geen uitzondering. In die procedures komt het tot steeds meer inschakelen van hulpverlening in allerlei vorm, met slechts één effect: het syndroom krijgt hoe langer hoe meer de iatrogene dimensie.

Het recht en het ouderverstotingssyndroom

Rechtbank Maastricht, Kinderrechter, 12-06-2007

De eerste zaak waarin de rechter zijn beslissing heeft gebaseerd op de vaststelling dat sprake is van oudervervreemding/verstoting en dat dit een vorm is van psychische kindermishandeling is berecht door de Kinderrechter Maastricht. In deze zaak had de vader een verzoek ingediend tot ondertoezichtstelling. Of dit een zinvol verzoek was blijft voor het moment even buiten beschouwing. De overwegingen luidden, samengevat:

> *'De kinderrechter overweegt dat uit de overgelegde stukken en uit het verhandelde ter zitting valt af te leiden dat [naam kind] en haar vader sinds circa oktober 2001 geen omgang met elkaar hebben. Ondanks een in rechte vastgestelde regeling staat de moeder niet toe dat [naam kind] contact met haar vader heeft en weigert de moeder enige informatie over [naam kind] aan de vader te geven.*

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 84

De kinderrechter stelt vast dat de houding van de moeder leidt tot oudervervreemding c.q. ouderverstoting
[...]
De kinderrechter overweegt dat de door de moeder veroorzaakte oudervervreemding/ouderverstoting een psychische vorm van kindermishandeling is en dat [naam kind] in het gezin van de moeder zodanig opgroeit dat haar geestelijke belangen ernstig worden bedreigd.
De kinderrechter oordeelt dat [naam kind] hiertegen beschermd dient te worden.
Verder overweegt de kinderrechter dat de ouders van [naam kind] al jaren een strijd over de omgang en informatieplicht voeren. Deze strijd blijft voortduren. Gebleken is dat de moeder [naam kind] informeert over de rechtzaken en haar kennelijk vertelt dat zij mogelijk gedwongen wordt tot contact met haar biologische vader.
Ten onrechte vertelt de moeder aan [naam kind] dat zij zelf mag bepalen of en wanneer zij contact wil.
De kinderrechter moet constateren dat [naam kind] ten gevolge van de manier van inlichten door haar moeder kennelijk buikpijn krijgt en bang is weggehaald te worden bij haar moeder en stiefvader.
Gebleken is ook dat de vader zich niet erbij neerlegt dat de moeder de omgang tegenhoudt. De vader heeft duidelijk gemaakt dat hij omgang wil.
De kinderrechter stelt vast dat deze strijd zeer schadelijk is voor [naam kind], dat [naam kind] door deze strijd zodanig opgroeit dat haar geestelijke belangen en haar gezondheid ernstig worden bedreigd en dat [naam kind] beschermd dient te worden.
[...]
De kinderrechter ziet het als een taak van de te benoemen gezinsvoogd het kind buiten de strijd van de ouders te brengen en de ouders, wellicht middels mediation, ertoe te zetten hun conflict op te lossen; ook ziet de kinderrechter het als taak van de gezinsvoogd om [naam kind] op een verantwoorde manier voor te lichten over haar status en haar kennis te laten maken met haar vader.

Beslissing:
Verklaart de moeder niet ontvankelijk in haar verzoeken tot wijziging van een omgangsregeling en van een informatieplicht.
Stelt voornoemde minderjarige met ingang van 12 juni 2007 onder toezicht van de Stichting Bureau Jeugdzorg Limburg voor de termijn van een jaar.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 85

Effectstudie

In de bovengenoemde Maastrichtse zaak had de vader verzocht het kind onder toezicht te stellen van een gezinsvoogd van Jeugdzorg. De vraag is of de vader in kwestie het juiste verzoek heeft gericht tot de rechtbank. Gegeven dit verzoek kon de kinderrechter niet anders dan, het feit van ouderverstoting vastgesteld hebbende, op die ouderverstoting te reageren met de aanstelling van een gezinsvoogd.

Zolang de iatrogene aspecten niet worden uitgebannen is het een illusie om te denken dat meer hulpverlening in vrijwillig of gedwongen kader een zinvolle reactie is. Even illusoir lijkt de taak die de rechter opdraagt aan de gezinsvoogd: het kind buiten de strijd van de ouders brengen, mediation, hun conflict oplossen... Waarom zou de moeder daaraan meewerken. Er waren in deze zaak al zoveel uitspraken geweest, en waarom zou de moeder ook deze uitspraak niet naast zich neerleggen? De moeder is in haar eigen werkelijkheid gaan geloven, en deze uitspraak zal haar daar niet vanaf hebben gebracht.

Iedere rechterlijke beslissing die aan de programmerende ouder ruimte in plaats van een grenzen stellende feedback geeft, in een debat over de fictieve werkelijkheid, heeft in wezen een iatrogeen effect. De rechter maakt deel uit van de iatrische kring.

Uit een studie[16] naar 99 PAS-zaken heeft Gardner geconcludeerd dat de rechter omgang met of hoofdverblijf bij de verstoten ouder moet opleggen wil het syndroom met succes worden bestreden. In 22 van deze zaken had de rechter het daartoe strekkende advies van Gardner opgevolgd. In al deze zaken verdween het syndroom (100% effect). Van de overige 77 zaken trad slechts in 7 zaken (spontane) verbetering op (9,1%).

Uit deze studie concludeert Gardner dat de krachtigste therapeutische maatregel bestaat uit reductie van de contacten met de programmerende ouder, wat in sommige gevallen noopt tot gezagswijziging. In andere gevallen volstaat relatieve reductie van de contacten van de programmerende ouder met het kind. Verder bevestigt het onderzoek dat de binding die het kind heeft met de 'verstoten' ouder potentieel de krachtigste preventie

16 Gardner, Richard A; *Should Courts Order PAS Children to Visit/Reside with the Alienated Parent? A Follow-up Study,* The American Journal of Forensic Psychology 19 (3) 61-106 (2001) http://www.rgardner.com/refs/ar8.html.

vormt voor het syndroom en in veel gevallen een tegengif is tegen PAS-symptomatologie.

Voorts bevestigt het onderzoek, dat traditionele therapie weinig tot geen waarde heeft voor het overgrote deel van de PAS-kinderen. In feite maakt die therapie de situatie alleen maar erger, omdat traditionele therapeuten normaliter juist het tegenovergestelde doen van wat PAS-kinderen nodig hebben.

Transgressie

Zoals hiervoor is opgemerkt is Gardner niet zonder reden over de grenzen van zijn psychiatrische vakgebied heengestapt naar het juridische domein. Gardner vraagt van wetgever en rechter een omgekeerde transgressie. Hij vraagt de verantwoordelijkheid voor het belang van het kind niet uit handen te geven aan de technocraten van Jeugdzorg. Niet omdat de technocraten niet deugen, maar omdat de aard van de stoornis vraagt om een therapie die ligt in het juridische domein. Gardner hamert erop dat de rechter zelf met zijn beslissing het kind weer contact laat maken met de werkelijke werkelijkheid door het terug te plaatsen in die werkelijkheid. Dàt is de exegese van de cryptische boodschap waar Gardner zijn presentatie mee begon, en die als openingszin voor dit hoofdstuk is gebezigd:

> *'Het ouderverstotingssyndroom is een stoornis, en de wetgever heeft de macht om rechters te machtigen de stoornis te genezen'.*

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 87

Recente ontwikkelingen in België

Guy Swennen en Ghislain Duchâteau

1. *Oudervervreemding in België*

De situatie

Een jonge man en een jonge vrouw trouwen. Ze krijgen twee kinderen. Na tien tot vijftien jaren komt er zowat sleet op de relatie. De vrouw en moeder is hoe langer hoe meer ontevreden. De man en vader merkt niet, dat de relatie fundamenteel achteruit gaat en blijft geloven in het gezinnetje met zijn vieren. Hij speelt met de kinderen. Hij houdt van ze.

Dan ontstaat de wolkbreuk boven de hoofden van de vier. De moeder onttrekt hoe langer hoe meer de kinderen aan de vader. Gezinsconsultatie en relatietherapie wordt ingeschakeld. Dat helpt niet. De vrouw dient een echtscheidingsverzoek in en de man dient de echtelijke woonst te verlaten. Het vonnis van de vrederechter (kantonrechter) bepaalt het hoofdverblijf van de kinderen bij de moeder en de vader krijgt om de 14 dagen omgangsrecht met zijn kinderen en ook de helft van de schoolvakanties.

De vader van de dochter en de zoon beseft nog niet dat hij zijn kinderen niet meer zal zien. Drie keren zijn de kinderen gekomen, één keer met de moeder in een achterkamer bij de tante van de man, één keer gedurende enkele uren in het clubhuis van een kampeerterrein en één keer bij de grootouders van vaders kant. Telkens zijn die bezoeken gepaard gegaan met moeilijkheden en incidenten vanwege de kinderen.

De vader is telkens de kinderen willen komen halen in het huis waar hij zoveel energie in heeft gestoken. Telkens heeft hij tevergeefs aangebeld. Dertig klachten bij rijkswacht of politie heeft hij ingediend. Zonder gerechtelijk gevolg gelaten. Bij een burgerlijke partijstelling voor de strafrechtbank is de moeder vrijgesproken van weigering van het omgangs-

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 88

recht 'op grond van twijfel'. Het argument: 'ze willen niet meegaan'. De vader heeft geen beroep meer aangetekend tegen die vrijspraak, omdat hij door een nieuwe procedure de kinderen toch niet meer terug zou krijgen.

Vele jaren later komt de vader in contact met prof. dr. Richard Gardner en zijn werk rond ouderverstoting, het 'Parental Alienation Syndrome'. Dan pas begrijpt hij dat zijn kinderen het slachtoffer zijn van een hoge graad van ouderverstoting en ... dat hij ze hoogstwaarschijnlijk nooit meer in zijn leven zal terugzien.

Eén geval uit de duizenden in de loop der jaren. Het zijn allemaal soortgelijke verhalen in vele varianten, waarbij één van de ouders uit het leven van zijn kinderen met medewerking van die gemanipuleerde kinderen ten onrechte wordt geweerd. Weigering omgangsrecht is in België strafbaar. Het is een misdrijf. De Belgische parketten geven echter zelden gevolg aan de klachten tegen die omgangsfrustratie en seponeren ze meestal. Het misdrijf wordt niet gesanctioneerd en de ouders zonder omgang met hun kinderen hebben geen rechtszekerheid meer. Moeders, soms vaders, voelen zich onaantastbaar in hun aanspraak op exclusieve omgang met de kinderen. De andere ouder ziet die kinderen onherroepelijk verdwijnen achter de horizon van de bereikbaarheid.

Aanpak

Is daartegen dan niets te doen? Toch wel. Een hele ommekeer zou zijn dat op ruime schaal een maatschappelijke bewustwording zou ontstaan, dat ouderverstoting tegen het belang is van de kinderen. Kinderen hebben recht op beide ouders ook na scheiding van die ouders. Het is absoluut in het belang van het kind dat elke ouder in staat moet zijn blijvende liefde en genegenheid, bescherming en opvoeding en zorg te besteden aan zijn kinderen. Gebeurt dat niet, dan zijn kinderen onwillekeurig slachtoffer van een toestand die op de lange termijn voor die kinderen nefaste gevolgen heeft.

In België is het manipulatiesysteem van de ouderverstoting al te veel een onbekende gebleven. Noch in het rechtsysteem, noch in de sociale hulpverleningssector, noch in wetenschappelijke studies aan de universiteiten, werd er voldoende aandacht aan besteed. Advocaten wisten in vele gevallen waarmee zij geconfronteerd werden wat er aan de hand was, maar

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 89

pleitten in functie van de concrete situatie. Maar een concreet referentiemodel van het onderliggend psychologisch mechanisme was voor hen niet voorradig. Noch de rechtsfaculteiten noch de psychologische en pedagogische faculteiten van de Vlaamse universiteiten hebben er tot dusver – onbegrijpelijk maar toch waar – noemenswaardige aandacht aan besteed.

De meest betrokkenen zijn de verongelijkte ouders die hun kinderen uit hun leven gebannen zagen. Zij zijn dan ook de meest gemotiveerden om de te lakse gang van zaken aan te vechten en er alles aan te doen om dat te veranderen. Vanuit belangengroeperingen en sterk geëngageerde activisten zijn initiatieven genomen om deskundigen naar België te brengen om in voordrachten, studiedagen, opleidingssessies en symposia, de benadering van Gardner van het ouderverstotingssyndroom naar voren te brengen, er te doen over nadenken en er mogelijk oplossingen voor te zoeken.

Een pioniersrol daarin was weggelegd voor de Franstalige Belgische afdeling 'La Mouette -Protection et défense de l'enfant' van de gelijknamige Franse vereniging onder het bezielend voorzitterschap van mevrouw Eliane Masson. Zij heeft prof. dr. Hubert van Gijseghem naar Namen gehaald. Hij is een specialist van Belgische origine, die onderwijs geeft en onderzoek doet naar o.m. oudervervreemding aan de universiteit van Montréal in Canada.

Hij heeft voor de eerste keer in imposante voordrachten het fenomeen van de ouderverstoting duidelijk gemaakt aan ouders-slachtoffers, aan belangenverdedigers, aan sociale hulpverleners en aan mensen uit de gerechtelijke wereld. Hij heeft gewezen op de impact van dat verschijnsel op kinderen en hun ouders[1].

Dr. Wilfrid von Boch-Galhau uit München heeft in oktober 2002 in Frankfurt am Main een internationale conferentie georganiseerd over

1 Op 5 november 2002 en in 2004 aan de Universitaire Faculteiten Notre-Dame-de-la-Paix in Namen), zie:
- Verslag van de Conferentie in Namen op 5 november 2002 van Prof. Dr. H. van Gijseghem over het ouderverstotingssyndroom; http://www.goudi.be: rubriek Ouderverstoting;
- zie ook: Zander, Joep, Moeder-Kind-Vader, een drieluik over ouderverstoting.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 90

PAS, en op 19 februari 2003 in Ukkel eveneens bijgedragen aan de bewustmaking[2].

In een tegensprekelijk debat met de professoren Van Gijseghem en Stefan Bogaerts is op 30 maart 2004 in het Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen in Schaarbeek de thematiek aangekaart in een conferentie rond '*Oudervervreemding bij scheiding*', vooral voor een gehoor van sociale hulpverleners[3].

Op 13 februari 2007 is op initiatief van en door Guy Swennen met ondersteuning van het Samenwerkingsverband van Ouder- en Belangenverenigingen bij Scheiding (SOBS) een internationaal symposium georganiseerd in het Belgische Federale Parlement, onder de titel 'O*udervervreemding - niet langer vreemd in recht en bemiddeling?'* [4]. Daaraan participeerden mevrouw Nadia De Vroede, hoge magistrate aan het Hof van Beroep in Brussel, prof. em. dr Peter Hoefnagels, initiator van bemiddeling in Nederland, en mevrouw Ursula Kodjoe, internationaal deskundige rond PAS. Niet minder dan 100 advocaten namen deel, een aantal magistraten en vele sociale hulpverleners waren aanwezig. Wij hebben toen ook een dringende oproep gedaan om te zorgen voor ruime informatieverstrekking en opleiding over ouderverstoting.

Daaruit is het 10-punten beleidsplan van Senator Guy Swennen ontstaan, waarover verderop in dit artikel.

2 De Conferentie over het Ouderverstotingssyndroom in Ukkel/Brussel. http://www.goudi.be: rubriek Ouderverstoting;

3 'Ik wil papa nooit meer zien'. Expert pleit voor tussenkomst van justitie bij 'oudervervreemding' De Morgen 31-3-2004; http://www.goudi.be: rubriek Ouderverstoting
- Ouderverstoting, stiekeme of brutale sabotage; http://www.6minutes.net/womanmatters/Maatschappelijk.htm#070404
- Als ene ouder de ander tot boeman maakt De Standaard Stokvis 31 maart 2004 n.a.v. de Conferentie 'Oudervervreemding bij Scheiding', Schaarbeek 30-3-04
- 'Welke papa ? Ik heb geen papa', Hilde Sabbe in Het Laatste Nieuws, 31/03/04

4 Symposium Oudervervreemding – niet langer vreemd in recht en bemiddeling? 13 februari 2007 – Parlement: http://www.goudi.be: rubriek Ouderverstoting.
- Eindelijk voldoende aandacht voor oudervervreemding? Persconferentie Guy Swennen Parlement 13-2-2007 http://www.goudi.be: rubriek Ouderverstoting
- De studiemap met het dossier van het Symposium:http://www.goudi.be: rubriek Ouderverstoting;

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 91

Aspiraties

Ondanks deze bewustmakingsbijeenkomsten constateren wij dat het ouderverstotingssyndroom nog nauwelijks is doorgedrongen in gerechtelijke procedures of in de hulpverleningssector. Er wordt over dit onderwerp nog steeds geen wetenschappelijk onderzoek gedaan en op één licentieverhandeling na wordt er niet over gepubliceerd in België.

Wij hopen op concretisering van het hierboven aangestipte 10-punten beleidsplan van ondergetekenden en op nog heel wat initiatieven om het zo nefaste fenomeen van de ouderverstoting maatschappelijk op zo ruime schaal mogelijk kenbaar te maken en het te bekampen.

Er moet ermee rekening worden gehouden in procedures en in de hulpverlening. Alle acties moeten ook vooral in functie staan van vernieuwde attitudes van ouders. Ouders moeten gaan inzien dat het absoluut in het belang van de kinderen is dat de andere niet-inwonende ouder voluit de kans heeft om met zijn eigen kinderen om te gaan, en een substantiële bijdrage te leveren aan hun emotionele ontwikkeling en hun opvoeding.

2. De wetgeving in België

Oudervervreemding en -verstoting wordt zoals hierboven al is aangegeven, nauwelijks (h)erkend in België. Dat neemt niet weg dat de wetgever sinds de jaren negentig van de vorige eeuw aandacht heeft gehad voor het probleem van het contact tussen kinderen en hun ouders na scheiding.

Belangrijke vernieuwingen, waarbij de wetgever de maatschappelijke realiteit dichter benadert, zijn grotendeels in de loop van de jongste jaren doorgevoerd, onder de twee opeenvolgende 'Paarse' regeringen[5].

5 De regeringscoalitie gevormd door de liberale en socialistische partijen.
Het openstellen van het huwelijk voor homo's en lesbiennes, het adoptierecht voor homo's en lesbiennes, de wettelijke erkenning van het samenwonen, het erfrecht voor samenwoners, de hervorming van het afstammingsrecht, ... dateren alle met de hier besproken onderwerpen uit die periode.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 92

Gezamenlijk gezag

Een eerste belangrijke stap zette de Belgische wetgever in 1995 met de wet betreffende de gezamenlijke uitoefening van het ouderlijk gezag[6]. Die wet huldigt het principe dat zelfs als de ouders niet meer samen wonen, zij toch samen het ouderlijk gezag blijven uitoefenen over de kinderen. Zij beslissen samen over de organisatie van de huisvesting en over de belangrijke beslissingen inzake de gezondheid, de opvoeding, de opleiding, de ontspanning en de godsdienstige of levensbeschouwelijke keuze van de kinderen. Komen de ouders niet overeen, dan beslist de rechter. Elke ouder heeft overigens het recht, bij betwistingen hierover, zich tot de rechter te richten.

Met dat gezamenlijk gezag was wat al eens 'het co-ouderschap' genoemd wordt, in de Belgische wetgeving ingevoerd. Zoals wel vaker met nieuwigheden, bestonden hieromtrent in het begin een aantal misverstanden. Bijvoorbeeld dat die wijziging ook het gelijk gedeeld verblijf van de kinderen bij beide ouders zou betekenen. Dat is evenwel beslist niet het geval. In de wettekst (nieuw artikel 374 van het Burgerlijk Wetboek) staat immers duidelijk dat wanneer een van de ouders het ouderlijk gezag niet uitoefent, die ouder een recht heeft op persoonlijk contact[7] met het kind. In de literatuur werd dan ook de terminologie 'gezagsco-ouderschap' ingevoerd om de precieze inhoud van de regelgeving af te bakenen.

Verblijfsco-ouderschap en handhaving van de beslissingen omtrent omgang

Wij moesten wachten op de wet van 18 juli 2006[8] om ook inzake de huisvesting van de kinderen – omschreven als 'het verblijfsco-ouderschap' – vernieuwingen door te voeren.

6 Wet van 13 april 1995 betreffende de gezamenlijke uitoefening van het ouderlijk gezag, Belgisch Staatsblad 24 mei 1995. De belangrijkste artikelen zijn:
– Nieuwe artikels 374 en 376 Burgerlijk Wetboek: zie http://www.juridat.be/cgi_loi/loi_N.pl?cn=1995041337

7 Het vroegere 'bezoekrecht'.

8 Wet van 18 juli 2006 tot het bevoorrechten van een gelijkmatig verdeelde huisvesting van het kind van wie de ouders gescheiden zijn en tot regeling van de gedwongen tenuitvoerlegging inzake huisvesting van het kind.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 93

Twee doelstellingen stonden hierbij voorop: enerzijds het gedeeld verblijf en de gedeelde zorg bij beide ouders te 'promoten', anderzijds een strikter toezicht op de verblijfsbeslissingen door te voeren.

Voor de beslissing in verband met de huisvesting van de kinderen wordt in de eerste plaats het principe vooropgesteld dat de rechter het akkoord tussen de beide ouders inzake de huisvesting (welke dat ook is) moet respecteren. Wel kan hij of zij beoordelen of dat akkoord strijdig is met het belang van het kind. Als dat het geval is, dan kan hij afwijken van het akkoord tussen de ouders, maar dan moet hij zijn beslissing grondig motiveren.

In de tweede plaats spreekt de wetgever een principiële voorkeur uit voor het (gelijkmatig) gedeeld verblijf van de kinderen bij beide ouders; de rechter moet immers het gedeeld verblijf bij voorkeur onderzoeken, indien een van de ouders daar om vraagt[9].

De rechter kan gelijkmatig verdeeld verblijf uitspreken, maar is daartoe niet verplicht . Als hij van oordeel is dat een dergelijk verblijf niet de beste oplossing is voor het kind, moet hij in de uitspraak zijn/haar beslissing evenwel afdoende motiveren. Een loutere stijlformule 'gedeeld verblijf is strijdig met het belang van het kind', zoals voor deze wet al te veel gebruikelijk was, kan dus niet langer. Voorbeelden van situaties waarin het gedeeld verblijf niet wenselijk wordt geacht, zijn de jonge leeftijd van het kind (beneden de drie jaar) en het feit dat gedeeld verblijf praktisch niet te regelen valt omdat de ouders te ver uit elkaar wonen.

Het tweede onderdeel van die wet is erop gericht het contact tussen ouders en kinderen beter te (kunnen) waarborgen. Het omvat een aanzienlijke uitbreiding van de actiemogelijkheden om op te treden tegen personen die de beslissingen inzake de huisvesting van de kinderen of het recht op persoonlijk contact niet respecteren.

In de situatie voor het bestaan van de wet werd slechts in uitzonderingsgevallen opgetreden tegen klachten daarover. Het openbaar ministerie liet immers het overgrote deel van dergelijke klachten zonder gevolg. Slechts in uitzonderlijke gevallen, bij flagrante en grove schendingen,

9 Dat wordt ingeschreven door in artikel 374 van het burgerlijk wetboek een nieuwe paragraaf toe te voegen, met name: § 2. zie: http://www.fisconet.fgov.be/nl/?frame.dll&root=V:FisconetNld.2&versie=04&type=burgw!INH.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 94

werd opgetreden. In het Belgisch strafrecht worden dergelijke inbreuken omschreven als 'familieverlating'[10].

Dat maakt dat de in gebreke blijvende ouder een gevangenisstraf kan oplopen, uiteraard niet de meest gepaste oplossing zowel voor de ouders als voor het kind.

Deze quasi feitelijke straffeloosheid voor overtredingen was dan ook lange tijd een terechte doorn in het oog van diverse belangengroepen. In de eerste plaats heeft de wetgever daarom *de mogelijkheid* ingeschreven om snel te kunnen reageren op dergelijke overtredingen: het dossier blijft voortdurend aanhangig bij dezelfde rechter die de regeling inzake huisvesting van of persoonlijk contact met het kind heeft uitgesproken. Bij problemen kan dan snel opnieuw die rechter ingeschakeld worden om betwistingen tussen de ouders te beslechten. Een zelfde regeling is ten andere van toepassing wanneer de ouders de verblijfsregeling bij onderling akkoord hebben geregeld, maar er daaromtrent problemen ontstaan. Die rechter krijgt daarnaast een ruimer pakket aan mogelijke interventiemiddelen:

- hij kan nieuwe onderzoeksmaatregelen (laten) verrichten;
- hij kan een poging ondernemen om de partijen te verzoenen;
- hij kan de partijen voorstellen om bemiddeling in hun conflict in te roepen.

Maar de rechter (en dat gaat al heel wat verder) kan ook nieuwe beslissingen m.b.t. het ouderlijk gezag of de huisvesting van het kind uitspreken. Daarbij is niet bepaald in welke zin dat kan of moet gebeuren, zodat in extremis zelfs een paradoxale toewijzing aan de andere ouder mogelijk wordt. Daarnaast kan de naleving van het omgangsrecht of de verblijfsregeling afgedwongen worden. Wat al heel wat rechters toepasten, kreeg aldus een wettelijke basis.

Meer omstreden en door ons alleszins betwist is de mogelijkheid om dwangmiddelen in te zetten. Dat zou ernstige psychologische gevolgen kunnen hebben voor de betrokken kinderen.

Concreet komt het erop neer dat de gerechtsdeurwaarder bijstand van de 'personen die daartoe gemachtigd zijn' – lees in de praktijk de politiediensten en/of psychologische begeleiders – kan inroepen om de verblijfsregeling of het persoonlijk contact af te dwingen.

10 Artikel 391bis en 391ter strafwetboek: zie http://www.juridat.be/cgi_loi/loi_N.pl?cn=1867060801.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 95

Op dit ogenblik wordt onderzoek gedaan naar de toepassing van die handhavingsmaatregelen. Het veelvuldig seponeren van klachten blijft bestaan. Een moeilijke situatie gedurende een tijd aanhangig houden bij dezelfde rechter, wordt uitermate zelden toegepast. Begeleiding door de rechter opgelegd in die gevallen komt in de rechtspraktijk niet voor. Ondanks de grote progressie in de wet blijft er voor niet-inwonende ouders veel rechtsonzekerheid bestaan en de kansen om kinderen van één van hun ouders te vervreemden bij scheiding blijven daardoor onverminderd aanwezig. Rechters, parketmagistraten en advocaten enerzijds en ouders anderzijds blijven verantwoordelijk voor enorm, pijnlijke situaties van oudervervreemding.

De nieuwe echtscheidingswet

Een laatste belangrijke vernieuwing in het Belgische familierecht is uiteraard de grondige hervorming van het echtscheidingsrecht[11]. Die hervor-

11 Wet van 27 april 2007 betreffende de hervorming van de echtscheiding, Belgisch Staatsblad 07/06/2007.
Voor deze wet kende België maar liefst 4 vormen van echtscheiding. De belangrijkste vorm van echtscheiding is en blijft de echtscheiding door onderlinge toestemming, die vereist dat de echtgenoten een volledig akkoord over alle gevolgen van de echtscheiding voorleggen. Die procedure is de jongste jaren aanzienlijk ingekort en versoepeld, zodat ze zowat 75% van alle echtscheidingen uitmaakt. Dat is ook de reden waarom deze procedure onverkort behouden is.
Daarnaast bestonden de echtscheiding op grond van overspel, op grond van (zware) fouten en die op grond van feitelijke scheiding van minimum 2 jaar. Bij elk van die vormen van echtscheiding moest nagegaan worden wie van de echtgenoten schuldig was aan de echtscheiding (en wie er bijgevolg ook moest voor opdraaien).
De nieuwe wet heeft die drie vormen omgevormd tot de echtscheiding op grond van onherstelbare ontwrichting van het huwelijk. Daarbij is niet langer een zoektocht nodig naar wie 'schuld' heeft aan die ontwrichting.
Is de 'schuldtoewijzing' geschrapt als grond om te scheiden, dan duikt dit element evenwel opnieuw op in de vraag naar alimentatie (onderhoudsuitkering) tussen de echtgenoten, waar dus een fiks robbertje uitgevochten kan worden.
Daarenboven bevat de nieuwe wet, ondanks ons aandringen daarvoor, geen regeling om de vereffening en verdeling (de verdeling van de goederen na echtscheiding) op een snelle en gedegen manier te regelen. Dat maakt dat ook daarover procedureslagen mogelijk blijven.
Daarom pleit Guy Swennen om een 'echtscheidingsvereffenaar' in te voeren. Zie daaromtrent S. 4-621 Wetsvoorstel houdende instelling van de echtscheidingsvereffenaar om de vereffening en verdeling bij echtscheiding te versoepelen.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 96

ming heeft schuldtoewijzing voor de scheiding aan één van de beide echtgenoten in het Belgisch echtscheidingsrecht aanzienlijk verder teruggedrongen. De akkoordcultuur bij scheidingen zal hierdoor nog (meer) toenemen. Het aantal vechtscheidingen zal verder afnemen. Scheiden zal minder doen lijden en dat is in de eerste plaats belangrijk voor de betrokken kinderen. Een enorm potentieel voor humanisering van het (echt)-scheidingsverloop met kinderen werd aldus door dit wetgevingswerk onmiskenbaar gecreëerd.

Maar we moeten realistisch zijn. Er zullen minder vechtscheidingen zijn, maar vechtscheidingen zullen blijven bestaan. En dan is er die heel cruciale vraag: wat kunnen we in de toekomst nog doen om die vechtscheidingen nog meer te voorkomen of tegen te gaan en de schadelijke gevolgen ervan vooral voor kinderen maar ook voor ouders zoveel mogelijk te beperken?

3. Een beleidsplan in 10 concrete punten

Er blijft dus nog heel wat werk aan de winkel: we stellen een concreet 10-puntenprogramma voor als leidraad.
Zoals hierboven aangegeven is ouderverstoting in België een relatief onbekend gegeven. En ondanks de beschreven wettelijke ingrepen blijven schrijnende toestanden bestaan.
Dat bleek nogmaals duidelijk tijdens het symposium[12] dat op ons initiatief werd georganiseerd in het Belgisch parlement op 13 februari 2007. Ter afronding van deze namiddag is een 10-punten-beleidsplan naar voren geschoven om een en ander aan te pakken.

3.1. Een onderzoek naar de omvang van ouderverstoting

Cijfers zijn er niet in België, het verschrikkelijke verschijnsel van ouderverstoting is onbestudeerd door de Belgische overheid. Daar moet dringend verandering in komen. Een resolutie in het federale parlement kan de regering daartoe aanzetten. Een maatschappelijke vaststelling van ouderverstoting zal de beleidsaandacht ervoor zeker ten goede komen.

12 Symposium oudervervreemding. Niet langer vreemd in recht en bemiddeling? dinsdag 13 februari 2007. Federaal parlement / Brussel.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 97

3.2. *Meer ondersteuning en mogelijkheden voor bezoekruimtes*

Het belang van de zogenaamde neutrale bezoekruimtes, waar ouders en kinderen elkaar op neutraal terrein ontmoeten, wordt zwaar onderschat. Bij elk eerste teken van ouderverstoting dienen die bezoekruimtes ingeschakeld te worden om een actieve bemiddelings- en begeleidingsrol te kunnen spelen. Daarvoor moet er veel meer geld uitgetrokken worden: om zowel het aantal bezoekruimtes te vermeerderen, als de personele omkadering te vergroten én de deskundigheid van het personeel ervan te optimaliseren.

3.3. *Ontradende informatiecampagnes*

Ouderverstoting voorkomen is belangrijk genoeg om algemene ontradende overheidscampagnes te voeren. Zeker zo belangrijk is gerichte informatie: bij elke regeling betreffende het omgangsrecht dient een informatiebrochure te worden overhandigd aan de scheidende partners, waarbij gewezen wordt op de psychische gezondheidsgevaren voor het kind ingeval van ouderverstoting en/of conflicten over de omgangsregeling.

3.4. *De 'omgangsbuddy' invoeren*

Bij elk signaal dat een rechter opvangt over het ernstig mislopen van een omgangsregeling moet hij een omgangsbuddy aanstellen. Dit is een gespecialiseerd psycholoog of maatschappelijk assistent, die voortdurend zonder formaliteiten met de ouders en kinderen praat en hen begeleidt. Het is een bemiddelaar te velde, die ook waarschuwt en de rechter voortdurend op de hoogte houdt van de eventuele onwilligheid van een ouder, zodat de rechter snel kan ingrijpen. De omgangsbuddy is dus iets heel anders dan een sociaal assistent die een sociaal verslag voor de rechtbank maakt. Hij is in de ware zin van het woord de be-ge-lei-der, die ouders en kinderen in hun moeilijkste (overgangs)periode helpt.

Die oplossing lijkt alleszins beter dan de door de wet van 18 juli 2006 ingevoerde mogelijkheid tot dwangmaatregelen. Ons voorstel, ook ingediend als wetsvoorstel, is bijgevolg die dwangmaatregel te vervangen door een 'omgangsbuddy' [13].

13 S. 4-595 Wetsvoorstel tot wijziging van artikel 387ter van het Burgerlijk Wetboek, houdende invoering van de omgangsbuddy om het omgangsrecht tussen ouders en kinderen te waarborgen.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 98

3.5. Een snel attitudeonderzoek invoeren

Heel geregeld loopt het mis in het begin van een procedure. Omdat in afwachting van het resultaat van een sociaal onderzoek de (verstotende) ouder bij wie het kind verblijft, het kind op korte tijd al (heel) sterk kan beïnvloeden, kan naar Californisch model bij aanvang van de procedure met attitudevragenlijsten onderzocht worden welke de openheid is van een ouder voor contacten van het kind met de andere ouder[14].

3.6. Een preventieve dwangsom inschrijven, gekoppeld aan bemiddeling

Bij elke uitspraak of in elke overeenkomst kan vastgelegd worden welke dwangsom betaald moet worden aan de ouder met wie het kind niet mag meegaan van de andere ouder. Zulke dwangsommen zouden pas uitgevoerd kunnen worden na een verplichte bemiddelingspoging: de bemiddelende instantie of rechtbank geeft er toestemming toe. Dat laatste kan heel vlot door het blijvend betrokken zijn van de rechter inzake het verblijf en/of het omgangsrecht (zie hierboven).

3.7. Meer vormingsmogelijkheden voor alle betrokkenen

Meer inzicht geeft meer expertise, om ouderverstoting te herkennen en er gepast mee om te gaan. Daarom moeten er meer vormingen komen voor alle betrokken beroepsgroepen. De rechters zouden ook bij de minste betwisting over verblijfsregeling vorming verplicht aan scheidende partners moeten kunnen opleggen.

De overheid dient middelen vrij te maken om het vormingsaanbod te verruimen en te stimuleren.

3.8. Verplichte poging tot bemiddeling

Een aanzet tot bemiddeling moet verplicht worden gemaakt bij elke betwisting omtrent de verblijfsregeling van kinderen. De eerste twee sessies zijn gratis. Verdere sessies worden door de partijen gedragen a rato van de respectieve inkomsten.

14 S. 4-587 Wetsvoorstel houdende invoeging van een artikel 374bis in het Burgerlijk Wetboek, teneinde via het snel attitudeonderzoek oudervervreemding van kinderen na scheiding te voorkomen.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 99

Wel kan niemand echt verplicht worden aan bemiddeling deel te nemen, het betreft een verplichte poging tot bemiddeling. Voorbeelden uit Canada en Noorwegen getuigen van het succes van deze aanpak.

3.9. Actief programmerend gedrag tot ouderverstoting strafbaar stellen

Actief programmeren van kinderen naar ouderverstoting is ernstig schadelijk gedrag, meer zelfs, het is psychische kindermishandeling. Flagrant vaststaande manipulatie van het kind tot ouderverstoting moet daarom strafbaar gemaakt worden. Als basis voor de omschrijving van het misdrijf kan de definitie van het Brussels vertrouwenscentrum voor kindermishandeling gehanteerd worden: 'Kindermishandeling en -verwaarlozing is elke vorm van actieve of passieve geweldpleging of verzuim dat kinderen en jongeren overkomt, niet door ongeval maar door daden of nalatigheden van ouders, verzorgers, andere personen, instellingen of de maatschappij, en waarbij afwijkingen bij het kind ontstaan of redelijkerwijze verwacht mag worden dat ze zullen ontstaan of waarbij hun optimale ontwikkeling in het gedrang komt.'[15]

3.10. Een interparlementaire werkgroep oudervervreemding oprichten

Vele van de voorgestelde initiatieven zitten tegelijkertijd in de bevoegdheidssfeer van de gemeenschappen als van het federale niveau[16]. De raakvlakken tussen preventieve en geestelijke gezondheid en welzijnsbeleid enerzijds en justitie anderzijds zijn immens. Daarom is een werkgroep met vertegenwoordigers uit de bevoegde commissies van alle parlementen noodzakelijk om een adequate beleidsaanpak uit te werken en overeen te komen.

Dit beleidspakket werd op 13 februari 2007 voorgesteld op ons symposium in het Belgisch federale parlement. Twee wetsvoorstellen; de 'omgangsbuddy' en ' voorafgaand attitudeonderzoek', hebben wij eind 2007 ingediend in de Senaat. Het is de bedoeling in het parlementaire jaar

15 Voor een meer specifieke definitie en een bespreking van de strafbaarheid zie: Zander, Joep, Moeder-Kind-Vader, een drieluik over ouderverstoting.

16 Ingevolge de constitutionele opdeling van België in enerzijds een federaal (nationaal) niveau en anderzijds de (deel)gemeenschappen (per taalgroep) zitten diverse bevoegdheden verdeeld over deze verschillende beleidsniveaus.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 100

2008/2009 alle geschetste ideeën om te zetten in concrete wetsvoorstellen en voorstellen van parlementaire resoluties. De cruciale vraag rijst of er een parlementaire meerderheid gevonden kan worden voor deze hervormingen. In het kielzog van de laatste federale verkiezingen werd 'paars' vervangen door een blauw-oranje-rode regering, waarbij de hervormingsgezindheid ter zake op een veel lager pitje dreigt te gaan branden dan voorheen het geval was. We hebben het dan nog niet over de communautaire moeilijkheden, die op het ogenblik van het schrijven van deze bijdrage, de parlementaire werking al een heel jaar ernstig verlammen[17].

De belangengroeperingen bij scheiding én wij met ons beleidsplan blijven niettemin vastberaden de maatschappelijke anomalie bestrijden die nefast is voor kinderen en ouders. Ouderverstoting is uit den boze.

17 De liberale en christendemocratische partijen aangevuld met de Franstalige socialisten. Sp.a (de Nederlandstalige socialisten), de partij waarvoor Guy Swennen parlementslid is, is NIET in de regering gestapt.

De gelukkige huisvrouw*
Boekbespreking

Peter Prinsen

Hoe serieus is het ouderverstotingssyndroom en hoe belangrijk zijn maatregelen om het syndroom te bestrijden?

Wie op deze vragen een overtuigend antwoord zoekt leze het geruchtmakende boek waar Heleen van Royen in 2000 mee debuteerde. In *De gelukkige huisvrouw* tracht de schrijfster 'in het reine te komen met haar verleden,' zo lezen we op de achterkant van de pocket-editie. Maar er is meer over te zeggen. Toen de schrijfster 13 jaar oud was gingen haar ouders scheiden. Vader moest het huis uit en twee weken later werd hij uit het water gevist. 'Mijn vader was een nare, dominante man. Hij heeft ons gezin jarenlang geterroriseerd. Zijn dood was eigenlijk een bevrijding,' geloofde ze zelf. Twintig jaar later raakt ze na een zware bevalling in een levensbedreigende psychose, waarvan zij op overtuigende wijze de lezer deelgenoot maakt. Na een dwangopname weet haar psychiater haar te bewegen terug te gaan naar authentieke, ontroerende herinneringen aan haar vader. Herinneringen aan belevenissen, die als gevolg van de hysterische terreur van haar haatzaaiende moeder, door haar gevoel niet werden toegelaten. In het gezin was haar vader (even goed een opvliegend karakter) steeds verder geïsoleerd geraakt, zozeer dat de kinderen, toen zij twee weken na zijn vertrek hoorden dat hij dood was gevonden, grapten over teksten voor een overlijdensadvertentie. Twintig jaar later, na haar crisis, kon zij alsnog de verboden loyaliteit herbeleven, rouwen en alsnog met zichzelf – en met haar kind – in het reine komen.

In het geval van de schrijfster was het vertrek van de vader, door diens dood direct na de scheiding, definitief. Daar had geen rechter met een omgangsregeling iets aan kunnen doen. Het zaaien van haat had zijn werk gedaan en daar was in dit geval geen remedie tegen geweest. Voor de schrijfster heeft dit twintig jaar een voos bestaan opgeleverd dat haar,

* Royen, Heleen van, *De gelukkige huisvrouw*. Uitgeverij Vassallucci, Amsterdam 2000.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 102

toen zij zelf zware beproevingen onderging, in een ernstige crisis deed belanden.

In echtscheidingen waarin de vraag om een omgangsregeling wèl aan de orde is, komt het er volgens de wet op aan uit te maken of omgang ernstig nadeel zou opleveren voor de geestelijke of lichamelijke ontwikkeling van het kind. Na lezing van het boek van Heleen van Royen valt op dat de omgekeerde vraag ontbreekt in de wet, namelijk de vraag of onthouding van de omgang wellicht een ernstige bedreiging vormt voor de geestelijke of lichamelijke ontwikkeling van het kind. Dat is een omissie in de wet. Maar omissie of niet, de rechter blijft verantwoordelijk. Omgang, benadrukken vaders niet voor niets, is evenzeer een recht van hun kind. Hun kind is onmondig, daarom komen vaders op voor dat recht.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 103

'Ze hadden me moeten dwingen'
Interview met een eens verstotende moeder*

Emiel Smulders

Als ik naar de rechter ging, zat ik onder de valdispert, verdorie, zó gespannen als ik was. Het hele gebeuren ging steeds weer langs me heen. Mijn advocaat, mijnheer Klein, was een prima steun voor me. Er was niet veel discussie nodig tussen ons. Ik wilde niet dat mijn kinderen naar hun vader gingen.

Papa gaat weg

Haar huwelijk met Peter was niet echt een keuze, vertelt Elly. Vroeger hadden we niet de vrijheid te freewheelen. Als er een huis beschikbaar was trouwde je. Toch waren de eerste jaren van haar huwelijk goed. Het huwelijk duurde 16 jaar.

Mijn huwelijk ging als een kaars uit. Op het laatst waren er wel meer spanningen, maar dat het echt naar een climax ging, kan ik niet zeggen. Het was meer dat hij uit zijn boek opkeek en hardop dacht: 'wat nu,' en toen tot een scheiding besloot. Meer dan een aankondiging was het niet. De volgende dag haalde hij de kinderen uit bed en vertelde ze dat wij gingen scheiden. Wij? Nee, híj ging scheiden. 'Nou, dan rot je maar op,' zei ik, hoewel ik het huwelijk graag had willen redden.

Hij koos de weg van de minste weerstand, hij heeft niet voor ons geknokt. Ik had gedacht dat hij zijn kinderen niet in de steek zou laten. Dat hij om hen nooit zou scheiden. Ik voelde me rampzalig. Ik wist het niet goed meer. Ik was verdoofd. Ik voelde mezelf in de steek gelaten.

Geen omgang

De vraag was hoe het met het contact tussen vader en kinderen moest. Mijn reactie was direct afwijzend: 'liever geen contact'. Daar was ik hele-

* Dit verhaal is een verkorte weergave van een artikel uit het boek Moeder-Kind-Vader; een drieluik over ouderverstoting van Joep Zander 2004. Hier staat dit verhaal tussen dat van het kind Ans en de vader Peter.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 104

maal op gefixeerd. Het was alsof ik door een tunnel keek misschien. Maar ik kon niet anders. Als ik me goed herinner, ging het in het begin wel goed met de omgangsregeling. Er was onenigheid of vader zijn vijf kinderen tegelijk zou ontvangen in plaats van het ene weekend 2 en het andere 3 kinderen. Ik wilde geen gebroken gezin en ik wilde ze ook af en toe met z'n allen op zondag thuis hebben.

Als mijn kinderen terugkwamen van hun vader had ik twee dagen nodig om ze weer in het gareel te brengen. Er werd niet meer geluisterd, er was geen discipline. Ze vertelden niet wat ze bij hun vader hadden gedaan, ook niet als ik daar naar vroeg.

Ik weigerde aan een bezoekregeling mee te werken. De Raad voor de Kinderbescherming ervoer ik ook als zo'n dwang en druk van buiten. Ik zag het belang van gesprekken met hen niet in. Een vader is niet nodig, opvoeden kun je niet van een afstand. Een man hoefde ik er niet meer bij.

Ik wilde de vader buiten sluiten. Toen al mijn kinderen tegelijk bij de Kinderbescherming moesten komen om te zeggen wat ze van hun vader vonden, zat ik vol spanning buiten in de gang te wachten. Ik wist dat Karel en Ans niet naar hem toe wilden. De rest zou dan wel volgen, leek me. Ik weet niet wat ze gezegd hebben. Toen de bezoekregeling over was, kregen de kinderen met hun verjaardag nog wel eens een kaart. Ik weet niet of ze hem nog wel eens tegenkwamen. Ja, Ans nog wel eens in de trein geloof ik.

Achteraf heb ik er spijt van. De school en de huisarts namen toen geen stelling. Mijn familie en de kennissen maakten veel kapot door me te steunen op een negatieve manier. Ze hadden me beter op een positieve manier kunnen steunen. Eigenlijk vond ik het in mijn hart wel erg dat ik de kinderen van hun vader weghield. Maar ik had me afgesloten.

Ach, het is nou niet meer terug te draaien. Ik heb spijt van mijn afwijzende houding. Ik wilde toen niet horen wat ze bij de Kinderbescherming te vertellen hadden. Ik was eigenwijs, nee, iets anders: ik kon het omgaan van de kinderen met hun vader gewoon niet aan. Dat hield ik mezelf voor.

Internaat

Mijn houding zal vast zijn weerslag op de kinderen hebben gehad. Alleen de opvoeding van Trude ging niet makkelijk. Eerst ging ik met haar naar

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 105

het RIAGG. Daar vertelde ze dan dat ze zo tekort kwam aan eten en kleren, waarna ik de opdracht meekreeg om twee keer per week friet voor haar te verzorgen. Ja echt, ongelofelijk. Een speciale school hielp niet, dus zij moest het huis uit. Het doet natuurlijk erg pijn dat je als moeder je kind moet uitbesteden. Voor dat internaat moest ik weer opdraven voor allerlei gesprekken en ik heb twee jaar een dagboek bijgehouden.

Ik heb wel eens geopperd dat ze naar haar vader kon gaan. Maar eerlijk gezegd vanuit een woedende reactie: Donder dan maar op naar je vader jij.

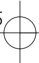
Ans was in het gezin degene die heel sociaal was en de andere kinderen hielp. Zo ging ze met Pieter naar vioolles. Ze was heel betrokken, maar het was niet zo dat ik van haar een eigen mening over de scheidingsvraagstukken verlangde.

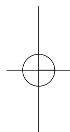
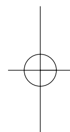
De lessen

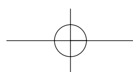
Ik schrok behoorlijk toen Karel weer contact kreeg met zijn vader. Hij was daarvóór altijd het pispaaltje van zijn vader geweest. Ik moest hem altijd de hand boven het hoofd houden. Karel ging naar de LOM-school, dat was 'n schande volgens zijn vader. Ik kan me herinneren dat hij zei dat hij het moeilijk vond om contact te maken met een kind dat met een keizersnede geboren was. Ans heeft me steeds op de hoogte gehouden van wat er gebeurde bij haar vader. Karel niet, die deed daar stiekem over. Gaf ik hem 100 gulden, uitgespaard van de bijstand, kwam zijn vader, achter mijn rug om, eroverheen met een complete betaalde vakantie. Dat stak mij.

Het is jammer dat het is gegaan zoals het is gegaan. Hij had meer moeten knokken voor zijn huwelijk. Meer positieve steun had mij goedgedaan. Maar als ik mijn kinderen naar hem had moeten laten gaan, dan hadden ze me moeten dwingen. En misschien hádden ze me moeten dwingen en was dat het beste geweest. De kinderbescherming had het niet bij mijn afwijzende houding moeten laten zitten. Pas sprak ik nog een moeder die ongeveer hetzelfde van plan was. Ik zei: doe niet zo dom, want je krijgt er later spijt van. Niet dat ik ergens spijt van heb of me schuldig voel. Maar het had, achteraf bekeken, ánders gekund. Als ze me hadden gedwongen was ik akkoord gegaan. Onder protest.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 106

Tegen ouderverstoting en ouderwegkrassing[1]

Wim Theunissen

> Citaat uit het vonnis van de rechtbank Maastricht (12 juni 2007):
> *'het meisje heeft al bijna 6 jaar geen contact met haar vader. De opgelegde omgangsregeling wordt niet nagekomen en moeder weigert vader informatie over het kind te geven. Deze houding leidt tot oudervervreemding/ouderverstoting, te meer daar moeder het meisje in de waan liet dat haar huidige echtgenoot de vader is. Toen zij te langen leste het meisje van het bestaan van haar vader op de hoogte stelde, heeft zij het zo gedaan dat het kind geschrokken en bang werd; ze heeft geen enkele band met haar vader en hij is in haar ogen een vreemde.*
> *Deze oudervervreemding/verstoting is een psychische vorm van kindermishandeling, waardoor het kind opgroeit in een bedreigende situatie.'*
> De kinderrechter geeft in duidelijke en krachtige bewoordingen aan, wat de gevolgen zijn voor een kind van een voortdurende negatieve bestaansontkenning van de andere ouder.[2]

Scheiding en het kind

Een (echt)scheiding heeft gevolgen voor het kind, dat is op zichzelf niet te vermijden. De ontmanteling van de partnerrelatie heeft nu eenmaal praktische consequenties die niet kunnen worden ontlopen. Het zijn echter vooral de emotionele gevolgen die voor het kind ingrijpend zijn. De duur, ernst en omvang van deze gevolgen worden in belangrijke mate bepaald door de houding, inzet en opstelling van de ouders bij de afwikkeling van de (echt)scheiding.

1 Onderstaande bijdrage is een geactualiseerde versie van het artikel uit het boek Ouderverstotingssyndroom in de Nederlandse context uit 1999. Ook deze bijdrage is geschreven op persoonlijke titel.
2. Meer over dit vonnis plus een analyse op blz. 83.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 108

In de eerste plaats wordt het kind veelal geconfronteerd met een sterk gewijzigde, soms zelfs vijandige, gezindheid van zijn ouders ten opzichte van elkaar, die hem bovendien in een zeer ongemakkelijke en beklemmende positie kunnen brengen. Het kind kan daarbij ongewild het middelpunt worden van een strijd tussen zijn ouders over de vraag wie van hen in de toekomst voor hem zal blijven zorgen. Dit kan voor het kind gepaard gaan met het ontstaan van grote onzekerheid omtrent het behoud van zijn relatie met de niet verzorgende ouder.

De voor het kind meest pijnlijke en ingrijpende consequentie is altijd wel de beëindiging van de gezamenlijke aanwezigheid van zijn ouders uit zijn dagelijks leven, ergo het verdwijnen van de ouder die het huis verlaat en elders gaat wonen. Het vertrek wordt voor het kind des te dramatischer, wanneer dit zou betekenen dat de relatie met deze ouder daarmee abrupt en voorgoed zou ophouden te bestaan of wanneer het kunnen voortzetten van deze relatie voortdurend met spanningen wordt omgeven.

Hoe dramatisch de relatie van de ouders ook was, en hoezeer de scheiding anderzijds ook een opluchting kan zijn, een gevoel van verlies zal onherroepelijk zijn sporen nalaten.

Niet in de laatste plaats doet een scheiding van de ouders een flinke aanslag op de bestaanszekerheid van het kind, vanwege de optredende verschuivingen in de voor hem vertrouwde verhoudingen en de grote veranderingen in zijn directe leefwereld en leefomgeving. De scheiding gaat voor het kind niet zelden gepaard met verlies van gezins- en familieleden, een verhuizing, wisseling van school, verlies van vrienden en aanzienlijke veranderingen op materieel gebied.

In het licht van bovenstaande wordt duidelijk dat scheiding voor de kinderen altijd zeer vervelend is vanwege het ontploffen van het zeer vertrouwde sociale systeem. De gevolgen variëren onder andere met de leeftijd van het kind en de capaciteit om gevoelens te kunnen verwoorden.

Op langere termijn gaat het volgens onderzoeker Spruijt[3], goed met de meerderheid van de kinderen en verschillen zij niet van de kinderen uit de intacte gezinnen.

3 Spruijt, Ed; Scheidingskinderen, blz. 35, 2007.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 109

Waar negatieve gevolgen op langere termijn optreden, betreft het de situatie waarbij sprake is van langdurige en hevige conflicten tussen de ouders. Een extreme vorm hiervan is de zogenaamde ouderverstoting. Ik noem het liever wegkrassing, omdat dit begrip twee vormen omvat, waar ouderverstoting zich op één element richt.
Ik onderscheid twee hoofdvormen van wegkrassing:

1. De eerste betreft de vertrekkende ouder, die zichzelf wegkrast uit het leven van het kind (hij/zij verdwijnt en komt soms nooit meer terug).
2. De tweede vorm betreft de actieve wegkrassing door het kind, die door Gardner uitvoerig is beschreven.

Over deze vorm gaat dit boek.

Ouderverstoting

De door Gardner genoemde Ouderverstoting betreft een tweetal niets ontziende elementen.

Het eisen van een 100% eigendomsrecht op een kind door de ene ouder en het tegelijkertijd 100% uitsluiten van de andere ouder. Deze toe-eigening van een monopolie op de opvoedingsverantwoordelijkheid en op het onderhouden van een relatie met het kind door de ene ouder, met uitsluiting van de ander, gaat per definitie ten koste van het (toekomstig) belang van het kind.

Dit verschijnsel ontkent het kind en druist fundamenteel in tegen het principe van de 100% verantwoordelijkheid van ouders voor hun kinderen (kinderen hebben er immers niet om gevraagd, geboren te worden) en tegen het principe dat mensen(kinderen) niemands eigendom zijn.

Het tweede aspect is dat ouders niet in staat zijn om de voormalige partnerrelatie en het ouder-zijn van elkaar te scheiden. Een vechtscheiding brengt een situatie met zich mee waarin ouders zeer conflictueus uit elkaar gaan. Ouders die ooit in elkaar hebben geloofd, elkaar hebben vertrouwd en gezamenlijk een kind hebben gewild en bemind. Conflictueus uit elkaar gaan betekent soms dat alle middelen om elkaar te 'bevuilen' geoorloofd zijn. Het kind wordt dan evenals de piano een onderdeel van de strijd (ze beschouwen het kind als eigendom).

Omdat bij een conflictueuze scheiding bijna altijd een der ouders het huis verlaat waar zich het dagelijks leven afspeelt, krijgt de ouder die de kinderen bij zich weet te houden, de status quo heeft verkregen, in een

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 110

dergelijke conflictueuze situatie alle mogelijkheden om 'het eigendomsrecht van het kind' uit te buiten. Deze positie wordt dikwijls aangeduid als 'de verzorgende ouder'. In feite gaat het hierbij niet zozeer om de realisatie van zorg als wel om het uitbuiten van de verworven status quo.

De middelen kunnen variëren van ernstige valse beschuldigingen (tot en met incest) tot subtiele verregaande beïnvloeding van het kind, dat al moeilijk kan verwerken dat ineens zijn pappa of mamma er niet meer is. Voorbeelden te over: 'Mijn kind van 7 jaar moet zelf beslissen wanneer het er aan toe is pappa/mamma te zien.' 'Mijn kind wil rust, er moet rust komen.'
Vaak is er in deze sprake van projectie van de eigen frustraties en verlangens op het kind.

Wat denkt u dat een verzorgende ouder in een dergelijke situatie 's morgens vroeg met het kind aan het ontbijt doet, wanneer 's middags de niet verzorgende ouder het kind ophaalt voor de omgang. Via gebaren en gezichtsuitdrukkingen zal een signaal overkomen dat de verzorgende ouder het niet echt prettig vindt. Als dat zo door gaat kan er een 'dubbele binding' ontstaan doordat de betreffende ouder bijvoorbeeld zegt: 'Ik vind het helemaal niet erg dat je vanmiddag gaat, ik vermaak me wel alleen.' Wat denkt u dat het kind doet als het 's middags een hele leuke middag heeft gehad en thuis komt? Die zal het niet wagen om te vertellen dat het zo leuk was, of als het al verteld wordt, meteen naar zijn hoofd geslingerd krijgen: je bent zeker liever bij hem of haar. Een kind wordt in een dergelijke situatie gesplitst. Deze fenomenen beschrijft Gardner zeer beeldend.

Wegkrassing

Gardner schrijft overigens weinig over die situatie waarbij een van de ouders zich terugtrekt (zoals eerder verwoord). Of uit gemak, of uit respect voor het kind. Als een ouder dat doet om er makkelijk vanaf te wezen scheept hij of zij het kind met een groot probleem op. In het geval de ouder zich uit respect terugtrekt, uit bezorgdheid dat zijn kind de dupe wordt van het gevecht (bijvoorbeeld op grond van een wijsheid ontleend aan het salomonsoordeel) blijft er ook een moeilijk probleem voor het kind; het zomaar verdwijnen van een ouder. Er is namelijk geen rechter die dat salomonsoordeel in Nederland zal voltrekken, zodat ook het kind van deze vermeend wijze ouder van kontakt verstoken zal blijven en de hardsttrekkende haar/zijn zin krijgt.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 111

Niet kunnen en niet willen ligt bij dit fenomeen overigens dicht bij elkaar. Wat de ouder onder ogen moet zien die uit respect het kind verlaat, of loslaat, hoe je dat ook wilt benoemen, is een zware last. De ouder die uit respect voor het kind, het niet als eigendomsobject ziend, doorvecht haalt ongelooflijk veel op zijn nek. Hierbij moeten zeker existentiële keuzes worden gemaakt. En existentiële keuzes worden in deze tijd weinig gemaakt en gewaardeerd. De vraag is niet meer wíe voor de kinderen zorgt, maar hoe je met zijn tweeën fulltime kunt werken met behoud van kinderen. Er ontstaat een hedonistisch patroon waarbij zorg voor anderen van ondergeschikt belang is. Kinderen hebben tot hun vijfde jaar alleen rechten, en daarna in toenemende mate ook plichten. Vaders en moeders hebben gezamenlijk gelijke verantwoordelijkheden voor kinderen en een gelijke plicht om voor ze te zorgen. Die verantwoordelijkheid kan ook tot een conflict leiden dat niet uit de weg mag worden gegaan.

In het genoemde boek van Spruijt wordt nader ingegaan op enkele onderzoeken betreffende de ouderverstoting. Spruijt concludeert dat dit verschijnsel zich in 9% van de onderzochte populatie voordoet en dat de kenmerken bij kinderen met name gelegen zijn in het ‘eigen’ besluit de vader (vaak is het de vader) af te wijzen, geen schuldgevoelens hierover te hebben en het steunen van moeder in alles[4].

Waar het tussen volwassenen misgaat moeten we dat, naast de eigen verantwoordelijkheid die ze voor dat conflict dragen, altijd zien in het licht van hun sociale omgeving. In de eerste laag is dat de familie, in de tweede laag de bredere sociale contekst en in de derde laag de staat. In de drie lagen kunnen actoren al dan niet bijdragen aan het bevorderen van conflicten. Maatschappelijke condities kunnen tot onmacht leiden.

De actuele situatie in wetgeving en rechtspraak

Sinds 1 januari 1998 is het uitgangspunt voor de rechtbank dat het gezamenlijk gezag wordt gehandhaafd na een echtscheiding.

In de jurisprudentie in de jaren hierna is uitgekristalliseerd dat eenouder-gezag slechts in bijzondere gevallen wordt toegestaan, namelijk als

4 Spruijt, Ed; Scheidingskinderen, blz. 50, 51, 2007.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 112

fundamenteel sprake is van een onaanvaardbaar risico voor het kind indien het gezamenlijk ouderlijk gezag gehandhaafd blijft. Concreet:
1. ouders halsstarrig elk overleg weigeren;
2. ouders onophoudelijk de verblijfplaats van het kind ter discussie stellen;
3. ouders misbruik maken van hun gezagsbevoegdheid door zich te pas en te onpas te bemoeien met de opvoeding;
4. ouders geen invulling kunnen geven aan gezamenlijk gezag;
5. er sprake is van een zeer moeizaam of niet lopende omgangsregeling.

Uit gegevens van het CBS blijkt dat er landelijk de laatste jaren vóór 1998 al een behoorlijke stijging was van het aantal beslissingen tot voortzetting van het gezamenlijk gezag (1995: 17%; 1996: 27% en 1997: 34%). Na inwerkingtreding van de nieuwe wetgeving stijgt dit percentage tot ruim 90%. Uit een aantal vonnissen blijkt dat gezamenlijk gezag echter niet altijd inhoudt dat er ook contact is met beide ouders.

Alhoewel in de wet is vastgelegd dat ouders na echtscheiding beiden belast blijven met het ouderlijk gezag (artikel 1:251 lid 2 BW), heeft de wetgever de precieze invulling niet geregeld. Onder omstandigheden kan de rechter besluiten om een van de ouders met het ouderlijk gezag te belasten (criterium: als het kind op onaanvaardbare wijze knel komt te zitten), maar het uitgangspunt van de wetgever is dat beide ouders gezag blijven uitoefenen na (echt)scheiding.

Over de precieze invulling van dat gezamenlijk gezag na echtscheiding heeft de wetgever niets geregeld. Tegelijkertijd is het niet reëel om te denken dat de invulling van het gezag op dezelfde wijze zal kunnen gaan als ten tijde van het huwelijk; ouders zijn immers uit elkaar en overleggen niet meer dagelijks met elkaar.

In de praktijk is de gewoonte gegroeid dat een ouder bij wie het kind hoofdverblijf heeft, de dagelijkse beslissingen neemt over het kind, en de ouder die niet voor het kind zorgt (pas) wordt betrokken bij de meer belangrijke zaken in het leven van het kind.

De kritische vraag kan worden gesteld of we dan niet terug zijn bij de situatie van voor 1998, toen een van de ouders de voogdij had en de ander ‘niets’? Formeel is nu wel geregeld dat er gezamenlijk gezag is, maar in de invulling blijft de verzorgende ouder een hele grote vinger in de pap houden, zeker als is geregeld dat het kind bij hem/haar hoofdverblijf heeft.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 113

Hoe vaak dit gezamenlijk gezag weer gewijzigd zal worden in eenhoofdig gezag is nog onduidelijk, maar het lijkt er toch sterk op dat de wet van januari 1998 een belangrijke mijlpaal is geweest. De invoering op grote schaal van het begrip hoofdverblijf door de rechterlijke macht en het toekennen van afzonderlijke bevoegdheden daaraan waren in de wet niet voorzien. Daarmee is in feite een deel van het onderscheid tussen de vroegere gezags en niet-gezagsouder teruggebracht, waarbij het zelfs mogelijk is gebleken op grond van dit onderscheid een van de ouders te schorsen.

De effecten van deze wetgeving worden door Spruijt als volgt benoemd[5]: In de vergelijking van de jaren voor en na 1998 komt naar voren dat de contacten tussen de niet- dagelijks verzorgende ouder (nog steeds in meer gevallen de vader) en het kind zijn toegenomen, maar ook dat het aantal ruzies is toegenomen, met als resultaat dat kinderen niet gelukkiger zijn geworden. Deze effecten hoeven niet persé te worden veroorzaakt door de grotere gelijkheid van beide ouders. Gezien het slecht regelen van de bevoegdheden van de ouders in relatie tot de mate van gezamenlijke zorg en verantwoording is er veel ruimte ontstaan voor verder geruzie. De wetgever had dit beter kunnen voorzien.

Spruijt pleit voor meer (preventieve) aandacht voor ouders en kinderen om het gezamenlijk gezag vorm te kunnen geven.

In de onlangs aangenomen wet 'bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding' zal expliciet de norm worden vastgelegd dat ouderlijk gezag de verplichting van de ouder omvat om de ontwikkeling van de band van de minderjarige met de andere ouder te bevorderen.

Ouders worden door middel van een ouderschapsplan gedwongen na te denken over de invulling van het ouderlijk gezag na de scheiding.

De actuele situatie bij de Raad voor de Kinderbescherming

Een tweetal ontwikkelingen heeft er bij de Raad voor de Kinderbescherming toe geleid een andere werkwijze inzake Scheiding en Omgang te ontwikkelen.

In de eerste plaats wordt de Raad voor de Kinderbescherming door de invoering van mediation naast rechtspraak in toenemende mate gecon-

5 Spruijt, Ed; Scheidingskinderen, blz. 28, 2007.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 114

fronteerd met zware, tegen de kinderbeschérming aanleunende problematiek. Veelal worden deze zaken gekenmerkt door zeer ernstige conflicten tussen ouders (waaronder de ouderverstoting), huiselijk geweld en psychiatrische problematiek. Een bemiddelingsaanpak is daardoor nauwelijks meer mogelijk of verantwoord. In feite wordt het kind bedreigd in zijn ontwikkeling en gaat het dus veelal om beschermingsproblematiek.

In de tweede plaats is o.a. middels wetenschappelijk onderzoek duidelijk dat het kind centraal dient te staan, zowel met betrekking tot de onderzoeksfocus als ook m.b.t. het actief betrekken van kinderen in hun hier en nu en hun straks en later (perspectieven). De pedagogische elementen betreffen het kind in zijn context, de beschermings- en risicofactoren bij het opgroeien, en het schilderen van een perspectief.

Het bovenstaande heeft geleid tot een fundamenteel andere werkwijze, die in 2008 en 2009 wordt ingevoerd. Een belangrijk element m.b.t. de oude werkwijze was gelegen in het feit dat bij het onderzoek van de raad te vanzelfsprekend werd gekeken vanuit het perspectief van de ouders, wat dan in de praktijk dikwijls betekende dat het perspectief van de status quo (verzorgende) ouder zwaarder woog (behalve bij ernstige calamiteiten) dan dat van de ouder die op afstand was gezet. Nu er meer vanuit het perspectief van het kind wordt gekeken komt de andere ouder ook weer in zicht. Juist ook als de optiek van bescherming ook in civiele raadszaken aan de orde komt, is de andere ouder voor het kind ook belangrijk.

Door principieel de focus te leggen bij het kind en het kind, gerelateerd aan de leeftijd, actief te betrekken bij het vormgeven van zijn toekomst, wordt het perspectief verlegd. Vanzelfsprekend dient men alert te zijn om de verhalen van kinderen te ontdoen van ingestudeerde, ingestampte vooroordelen naar de andere ouder (ouderverstotingseffecten).

Om het scherper te stellen: de kinderbeschermingsmedewerker moet een onderscheid kunnen maken tussen gerechtvaardigde 'ouderverstoting', namelijk bij kindermishandeling en verwaarlozing, en ongerechtvaardigde, door beelden ingeprente, 'ouderverstoting'.

In 1999, bij het uitkomen van de eerste versie van dit boek, was het geloof ik niet mogelijk een uitspraak van een rechtbank, gebaseerd op een vaststelling en bekritisering van het ouderverstotingssyndroom, zo verwoord te zien als in de aanhef beschreven. Deze uitspraak kwam mede op instigatie van de Raad voor de Kinderbescherming tot stand.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 115

Slot

Een wezenlijk kenmerk van een sociale rechtsstaat wordt gevormd door de verplichting van de overheid op te komen voor de rechten van die burgers die vanwege hun zwakke positie in de samenleving niet of onvoldoende in staat zijn dit zelf te doen. Deze verplichting geldt in het bijzonder ten aanzien van kinderen; deze zijn immers voor hun welbevinden in hoge mate afhankelijk van de hen omringende volwassenen; in de eerste plaats van hun ouders.

De publieke verantwoordelijkheid van de overheid ten aanzien van kinderen is gegrond op het fundamentele recht van ieder kind op een gezonde en evenwichtige ontwikkeling en uitgroei naar zelfstandigheid. Op de overheid rust de verplichting dit recht te waarborgen. De nakoming van deze verplichting komt onder meer tot uitdrukking in de publieke functie die door de Raad voor de Kinderbescherming wordt vervuld. De Raad heeft tot taak daadwerkelijk op te komen voor kinderen, van wie het fundamentele recht op een gezonde en evenwichtige ontwikkeling en uitgroei naar zelfstandigheid ernstig wordt bedreigd.

Het is de verantwoordelijkheid van beide ouders om het belang van het kind te behartigen, dat het meest gebaat is met duurzame regelingen, tot stand gekomen door de inzet en onder verantwoordelijkheid van de ouders. Het is van belang deze duurzame regelingen te realiseren buiten de juridische procedure. Scheidingsbemiddeling en conflicthantering in een vroegtijdig stadium zijn hiervoor een uiterst belangrijk middel. Voorzieningen van jeugdzorg zullen hun hulpaanbod dienen af te stemmen op de toenemende vraag naar bemiddeling (ook Gardner vermeldt dit) en omgangsbegeleiding.

Scheidingsbemiddeling kan gezien worden als een vorm van hulpverlening aan ouders ter voorkoming of beperking van ernstige emotionele problemen.

Nu mediation na rechtspraak is ingevoerd en de voorzieningen van jeugdzorg scheidings- en omgangsbemiddeling ook tot hun taak rekenen, wordt de betrokkenheid van de Raad bij (echt)scheidingsproblemen anders van karakter . De Raad wordt nu in toenemende mate pas ingeschakeld wanneer scheidingsbemiddeling onverhoopt niet mogelijk (b)lijkt te zijn of

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 116

niet tot het gewenste resultaat leidt. In die situaties kan een beroep op de waarborgfunctie van de Raad worden gedaan. Het conflict van de ouders over het (toekomstig) belang van het kind duurt dan immers voort en daarmee de bedreiging van het fundamentele recht van het kind op een gezonde en evenwichtige ontwikkeling en uitgroei naar zelfstandigheid.

Een dergelijke betrokkenheid van de Raad is ook meer in overeenstemming met de verantwoordelijkheidstoedeling zoals die in het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind wordt aangehouden. De ouders zijn eerstverantwoordelijken, de voorzieningen- en zorgsector heeft een aanvullende secundaire verantwoordelijkheid, en de overheid een tertiaire voorwaarden scheppende en waarborgende verantwoordelijkheid. De staat, de kinderbescherming is een staatsapparaat, moet op dit gebied dus een terugtrekkende beweging maken: niet mee bemoeien tenzij het in de sfeer komt van de kinderbeschermingsmaatregelen.

Zoals gezegd, uit de cijfers en de ervaring met de praktijk blijkt, dat we op de goede weg zitten. Uiteraard brengt een ongelijke verdeling van de zorg, het onderscheiden van hoofd- en nevenverblijf, met zich mee dat er een ongelijke verdeling van een aantal praktische bevoegdheden zal blijven bestaan. De komende wet opent meer mogelijkheden om gezamenlijke zorg gekoppeld aan gezamenlijke verantwoordelijkheid mogelijk te maken.

Per saldo is het overigens de verantwoordelijkheid van de ouders om hun kinderen met respect op te voeden. Geen enkele instantie of wet kan deze verantwoordelijkheid vervangen of de gevolgen van ouderlijk wangedrag opheffen. Kinderen zijn afhankelijk van hun ouders en moeten het stellen met de ouders die ze hebben. Instituten als Raad en rechtspraak kunnen ze daar een handje bij proberen te helpen.

Ik wil jou wél in mijn leven!
Interview met een moeder die haar kinderen kwijtraakte

Emiel Smulders

Het huis van Marleen is ruim en licht, de muren zijn wit geschilderd. Door de grote ramen schijnt het zonlicht. De woonkamer is modern ingericht met verschillende kunstvoorwerpen. Bij nadere beschouwing zie ik in de schilderijen en beelden het thema 'twee vrouwen' terugkeren. 'Dat schilderij doet me aan mijn kinderen denken', zegt Marleen. Er zijn meer relikwieën in tweevoud, op het kastje staan vier foto's, het zijn haar twee kinderen toen ze nog jong waren en nu ze volwassen zijn.

De kinderen van Marleen waren 11 en 13 jaar toen ze ging scheiden en zij degene was die het huis uit moest. In dit interview gaan we na hoe een proces van ouderverstoting kan plaatsvinden.

Om het huwelijk tussen Marleen en haar toenmalige man te typeren zijn zes woorden voldoende: 'wij hadden een vader-dochter relatie', zegt Marleen. Ik was het naïeve kleine meisje en hij de alleswetende man. Ik wist niet wat het huwelijk inhield: ik dacht aan een mooie jurk en had sprookjesachtige verwachtingen. Hij was 5 jaar ouder dan ik en van een innemende jongen veranderde hij in een bezitterige man die jaloers was. Niets van wat ik deed was goed, hij wist het altijd beter of kon het beter.

We hebben eerst bij zijn ouders ingewoond. Later kochten we een woning en kregen twee kinderen. Mijn kinderen hebben tegenovergestelde karakters. Rosa is introvert en Fleur, net als ik, extravert. Moeder worden was altijd mijn grootste wens. Erg bewust was ik niet over het moederschap. Ik was zelf nog een kind.

Mijn echtgenoot was ooit door zijn vader in de steek gelaten, misschien heeft zijn angst voor verlating daar mee te maken. Ikzelf heb een warme lieve moeder gehad. Maar mijn vader bleek niet mijn echte vader te zijn. Pas later hoorde ik dat ik een biologische vader had waarvan mijn moeder

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 118

gescheiden was. Ik had altijd al het gevoel dat er iets niet klopte. Misschien heb ik daaraan dat diepe gevoel overgehouden dat ik gedumpt ben.

Mijn ex was enig kind en verwend door zijn moeder, haar zoon was haar bestaan. Misschien kwam zijn bezitsdrang daarvandaan. Van mijn man mocht ik nooit weggaan. Ik was zijn bezit, ik mocht eerst zelfs niet gaan werken. Hij was altijd bang om mij kwijt te raken. Maar ik raakte geïsoleerd en mezelf volledig kwijt. Ik was onzeker, twijfelde aan mijzelf en mijn huwelijk.

Wij zijn eens met de kinderen met een caravan op vakantie gegaan. Ik stikte in die atmosfeer en ben toen naar mijn moeder gegaan. De kinderen mochten niet naar mijn moeder bellen, omdat ik volgens hem thuis behoorde te zijn. Ik kreeg een reisje van drie dagen aangeboden door mijn moeder en zus. Mijn man vond dat niet goed omdat ik hem en de kinderen dan in de steek liet.

Na 14 jaar huwelijk werd ik verliefd. Ik leerde de vrouw in mezelf kennen en ontdekte dat seks fijn kon zijn. Na een half jaar heb ik mijn man erover verteld. Dat ik verliefd was geworden vond hij niet erg, maar dat ik een seksueel contact had gehad wel. De volgende morgen, toen de kinderen uit bed kwamen, moest ik van hem de kinderen op hun nuchtere maag vertellen dat ik verliefd was en dat ik hen ging verlaten. Diezelfde dag zat mijn man al bij de advocaat. Uit schuldgevoel heb ik overal ja tegen gezegd, niet wetende dat mijn kinderen daarmee een moeder verloren en ik mijn kinderen. Hij begon mij te treiteren, te vernederen en me uit te dagen hem te slaan waar Fleur bij was. Ik zei tegen Fleur dat zij naar school moest gaan maar dat verbood hij. In mijn wanhoop heb ik een asbak naar hem gegooid waarop hij me door de politie het huis uit liet zetten.

Die nieuwe vriend regelde een huisje voor mij waar ik mijn kinderen kon ontvangen. Maar ook deze man veranderde al snel: van charmant en liefdevol in een mishandelaar. Ik ben bij hem weg gevlucht. Doch de sfeer in huis had, denk ik, toen al bij mijn kinderen veel kapotgemaakt. 'Mamma zit altijd te huilen,' zeiden mijn dochters.

Mijn ex-man had alle brieven van mijn advocaat aan mijn kinderen laten lezen, die toen nog maar 11 en 13 jaar waren. Mijn dochters kregen te horen

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 119

dat ik pappa financieel probeerde uit te kleden en dat hij zo ongelukkig was omdat ik een hoer was die met andere mannen naar bed ging. Steeds vaker begonnen mijn kinderen mij af te stoten. Gedeeltelijk lag dat aan mij omdat ik toen vaak depressief was en niet die moeder kon zijn die ik zo graag wilde zijn. Als ik de kinderen in een frietzaak tegenkwam, reageerden zij eerst heel enthousiast, keken vervolgens naar hun vader en trokken zich dan helemaal terug. Ik ging bij hun school kijken om een glimp van ze op te vangen. In het begin mocht ik mijn oude huis in, met de sleutel die ik nog had, om tussen de middag voor ze te zorgen, een boterhammetje klaar te maken. Maar dat mocht opeens niet meer, dat deed oma wel.

Uiteindelijk wilden de kinderen niets meer van me weten en trok ik me terug als er bijvoorbeeld een laatste schooldag was. Als mijn ex en ik er samen zouden zijn, zou dat spanning geven. Hij zou daar stennis over maken en dat wilde ik de kinderen niet aandoen.

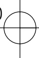
Ik trok me terug om hen te beschermen, maar inmiddels werden door mijn ex en ook door mijn kinderen de vreselijkste verhalen over mij verteld. Dat kunnen ze niet van zichzelf hebben. Zij zijn zo beïnvloed. In hun ogen was ik een slechte moeder.

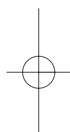
Die beïnvloeding gaat nog steeds door. Ik heb mijn kinderen jaren niet gezin, maar twee jaar geleden zijn ze op mijn verjaardag geweest, dat was mijn mooiste cadeau, maar hun vader heeft er moeite mee als zij naar mij toegaan en daar houden ze rekening mee.

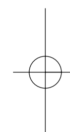
Ik heb weer contact gekregen met mijn kinderen, ze zijn nu 31 en 33 jaar, maar ze willen het liever niet meer over vroeger hebben. Ieder bezoek is als een kruimeltje geluk. Fleur, mijn extraverte jongste dochter, heeft mij in een gesprek al haar verwijten verteld en me gezegd dat zij nu last heeft van bindingsangst. Ik heb haar woorden ontvangen en naar haar geluisterd, maar het deed wel pijn. Ze hoefde mij daarna nooit meer te zien. Rosa heeft in haar eigen tempo weer contact met me opgebouwd. Zij heeft ook nog geprobeerd tussen haar zus en mij te bemiddelen, maar dat is niet gelukt.

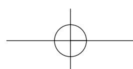
Ik ben een alles of niets mens geloof ik. Toen Fleur zei dat ze geen contact meer met me wilde hebben, reageerde ik vanuit de pijn van die afwijzing met: 'nou, dan hoef je ook niet op mijn begrafenis te komen'. Dat was fout natuurlijk. Ik had moeten zeggen: 'maar ik wil jou wél in mijn leven'.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 120

Pragmatisch herstelbeleid in plaats van extra vervreemding door separatiebeleid

Erik van der Waal

Het separatiebeleid van overheid en rechterlijke macht

We zien vanuit overheidsinstanties als jeugdzorg, Raad voor de Kinderbescherming en rechtbanken nog steeds een beleid om kinderen actief van één der ouders te scheiden als de ouders in conflict zijn over de kinderen. Er wordt niet of nauwelijks gekeken naar wat de werkelijke oorzaak van het conflict is, of welk gedrag tot het conflict heeft geleid.

Veelal wordt gemakshalve aangenomen dat de oorzaak voor een conflict tussen twee ouders in eerste instantie bij beide partijen ligt, ook als met een kort pragmatisch onderzoek had kunnen worden vastgesteld dat er van éénzijdig kwaadaardig psychisch geweld sprake is. Bijvoorbeeld door het eenvoudig (langdurig) weghouden van de kinderen bij de andere ouder.

Als bijvoorbeeld door ernstig verstotings- en vervreemdingsgedrag van één der ouders de kinderen bij de andere ouder worden weggehouden, leidt dit vaak tot heftige emoties en een ernstig conflict met de andere ouder en diens familie.

De verstoten ouder (meestal de vader) zal, min of meer gedwongen, een rechtszaak aanspannen. Hiermee hoopt hij de eigen rechten en het recht van de kinderen te verdedigen/handhaven om beide ouders ook ná een scheiding van de ouders, in hun leven te houden.

Voor deze rechtsgang is hij verplicht een advocaat in te schakelen, hetgeen op zich al tot een (verdere) verharding, verwijdering en escalatie kan leiden tussen partijen. Een civiele procedure kost meestal maanden. Daarbij kan de rechter eventueel ook nog gebruik maken van een, vele maanden kostend, onderzoek door bijvoorbeeld een extern deskundige of Raad voor de Kinderbescherming. Ondertussen wordt géén regeling getroffen voor de kinderen om hun ouder (vaak vader) regelmatig mee te

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 122

kunnen maken. Het wederzijds vervreemdingsproces wordt hiermee in stand gehouden en verergerd.

Voor een hulpverzoek bij de politie vangt een ouder (vader) nog meestal bot. De politie ziet meestal geen reden voor enige actie richting de moeder en verwijst passief naar de rechtbank 'omdat het een civiele zaak betreft'. De politie grijpt niet in om deze vorm van kindergijzeling te beëindigen en zodoende het normale regelmatige contact met (en verblijf van) de kinderen bij *beide* ouders te herstellen.

De bereidheid van politie blijkt opeens een stuk groter, als het een moeder betreft die de politie meldt dat de vader de kinderen na omgang nog niet 'terug' heeft gebracht. Hier wordt door politie duidelijk met twee maten gemeten en wordt voorbijgegaan aan de ernst en urgentie van de zaak.

Als een moeder een kind onttrekt aan het opzicht of gezag over het kind, wordt dit door menig politiekorps nog steeds als een niet-strafbaar feit gezien, terwijl de Hoge Raad al in februari 2005 de strafbaarheid hiervan[1] heeft bevestigd.

Binnen het strafrecht is een parate vorm van executie door de politie mogelijk, die in de praktijk echter nogal (sexe)-selectief wordt toegepast. De parate executie houdt in dat eerst de situatie direct zodanig wordt hersteld zoals die rechtsgeldig is vastgesteld (bijvoorbeeld volgens een omgangsregeling) en daarná indien nodig alsnog naar de rechter kan worden gegaan.

Door de civiele familierechtbank wordt in beschikkingen rond omgangszaken, waarin geen gegronde zaken van mishandeling spelen en waarbij een vader verzoekt om het vaststellen van een omgangsregeling, nogal eens aangegeven dat, gezien het bestaan van een groot conflict tussen de ouders, het beter voor het kind zou zijn om maar geen contact (omgang) met de elders wonende ouder te hebben. Deze conclusie wordt dan gerechtvaardigd met enkele dooddoeners en drogredenen. Een van de belangrijkste is het zogenaamde 'rust' principe; alsof na een jaar of langer wederzijdse vervreemding de situatie beter voor het kind en de familie zal zijn. Een ander fake-argument is het ontbreken van emotionele draaglast bij de moeder; ze zou het emotioneel niet aan kunnen.

1 Art. 279 wetboek van strafrecht

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 123

De Raad voor de Kinderbescherming speelt in dit soort omgangszaken een uiterst bedenkelijke rol, namelijk door dit soort bizarre adviezen op basis van vaak slecht 'onderzoek' en ondeugdelijke rapportages aan de rechtbank te geven. De Raad voor de Kinderbescherming staat in contacten met familie en het verdere sociale netwerk rond het kind eigenlijk niet open voor een reëel beeld van de situatie waarover rapportage en advies wordt gevraagd door de rechter.

De kwaliteit van de rapportages en adviezen aan rechtbanken door 'onderzoekers' van de Raad voor de Kinderbescherming weerspiegelen vaak het gebrek aan werkelijk onderzoek dat heeft plaatsgehad in de sociale omgeving van het kind.

Het is ernstig te noemen dat rechtbanken zich laten leiden door deze vaak slecht door feiten en gedegen onderzoek onderbouwde, rapportages en adviezen.

Omgangszaken bij de civiele 'familie'rechtbanken vinden oncontroleerbaar, achter gesloten deuren, plaats. Er is geen mogelijkheid voor de familie en het sociaal netwerk om bij de zittingen als toehoorder aanwezig te zijn. Ouders, familieleden, vrienden en betrokkenen voelen zich daarom niet serieus genomen, gehoord of gezien, en ervaren dat als een ernstige aantasting van hun geloof in de rechtstaat.

In rechterlijke beschikkingen wordt bijvoorbeeld ook geschreven: *'... het verzoek van de vader tot omgang met de minderjarige wordt afgewezen*'. De rechter schrijft niet: *'... het kind wordt van de vader gescheiden en verboden om verder enig contact met de vader of zijn familie te hebben.'*

De rechter weet namelijk dat dit wettelijk niet mag en rechtstreeks indruist tegen de rechten van ieder kind. Toch gebeurt het. Een dergelijke uitspraak raakt hele families en het sociaal netwerk. Het netto resultaat van de eerste zin is hetzelfde: de kinderen worden 'rechtmatig' van hun vader en overige familieleden 'afgesneden'. Het is precies wat de verstotende ouder wil: familierechters ertoe bewegen om de verstotende en vervreemdende situatie in stand te houden en met hun beschikkingen zelfs te versterken.

Beschadigend gedrag van de verstotende ouder, namelijk ernstig psychisch misbruik van de loyaliteit van de kinderen, wordt aldus van rechtswege beloond. Dit separatiebeleid wordt vaak vele maanden tot jaren toegepast.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 124

Het treedt gemakshalve (of door inefficiëntie / incompetentie) in de plaats van pragmatisch en snel werken aan herstel van de onderlinge verhoudingen. Dit herstel kan bestaan uit educatie van ex-partners: scheiden als partners, niet als ouders. Ouders moeten leren om er in praktische zin voor te zorgen dat er geen kans op wederzijdse vervreemding ontstaat tussen kinderen en één van hun ouders en bijbehorende familieleden.

Separatiebeleid betekent dat de overheid meewerkt aan het ouderverstotende gedrag van de primair verstotende ouder en dat ook faciliteert. De overheid ondersteunt het en maakt het mogelijk dat kinderen aan dit verstotende gedrag worden blootgesteld. Er wordt ook actief meegewerkt om de vervreemding tussen de kinderen en één van de ouders en familie 'ongestoord' te laten voortduren. Men ziet de negatieve psychische effecten, op korte en langere termijn, van de wederzijdse vervreemding op het leven van de kinderen en de verstoten ouder, niet in of erkent ze niet. Ook bevordert dit separatiebeleid van overheid of rechtbank de escalerende werking van het conflict over de kinderen.

Als door de de politie of rechtbank ingeschakelde deskundigen constateren, dat er ernstige verschijnselen van ouderverstotingssyndroom zijn, dient de rechtbank zo mogelijk direct over te gaan tot wijziging van de verblijfplaats van de kinderen naar het adres van de verstoten ouder. Daarbij zou de rechter de tot dan toe verstotende ouder moeten verplichten een intensieve oudertraining te volgen, waarbij de gevolgen van ouderverstoting en vervreemding uitgebreid aan bod komen. De verstotende ouder zou een begeleide omgangsregeling moeten krijgen om elke vorm van ouderverstotingsgedrag te voorkomen.

Ook zullen de kinderen een intensieve begeleiding (deprogrammering) moeten krijgen door hierin gespecialiseerde deskundigen. De tot dan verstoten ouder (en indien nodig familieleden) moet indien gewenst ook ondersteuning (slachtofferhulp) in het herstelproces kunnen krijgen.

De verbindende rol en kracht van de sociale omgeving bij het herstel van vervreemding en verstoting

Kinderen zijn onderdeel van een familie, een sociaal systeem, een netwerk aan zowel de kant van de vader als van de moeder. Daarom treft het éénzijdig verbreken van de relatie van het kind met één van de ouders,

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 125

meestal ook alle relaties van het kind met het hele netwerk van deze ouder. Familie en sociale omgeving van ouders, die uit elkaar zijn als partners, kunnen juist behúlpzaam zijn bij het opnieuw inrichten van het ouderschap na scheiding en daarmee ook vervreemding tussen de kinderen en hun ouder(s) en familieleden voorkomen.

Indien bijvoorbeeld één der ouders verstotend gedrag richting de andere ouder (primaire ouderverstoting) laat zien, kinderen actief worden weggehouden en zich mogelijk bij de kinderen al een duidelijk ouderverstotingssyndroom heeft ontwikkeld, kan het sociale netwerk er aan bijdragen om verzieking te voorkomen of ziekteverschijnselen te reduceren en mogelijk zelfs weg te nemen. Het alert zijn en vroegtijdig gezamenlijk ingrijpen bij het signaleren van primair en secundair ouderverstotingsgedrag bij ouders en hun kinderen, kan een sterk middel zijn om dit gedrag in de kiem te smoren en verdere escalatie te voorkomen. Dit vergt een sterke betrokkenheid en actieve inzet, kennis en inzicht en een dosis gezond verstand van dit sociaal netwerk.

Hiertoe zal een familie en het betrokken sociaal netwerk ook bij elkaar moeten komen om tot een gezamenlijk plan te komen hoe in een dergelijke situatie te handelen. In dit plan kunnen allerlei praktische afspraken worden opgenomen hoe eventuele wederzijdse vervreemding en ouderverstotingsgedrag te voorkomen en *wanneer, wie, wat* doet als er een dergelijke situatie binnen het netwerk wordt gesignaleerd. Ook wordt afgesproken wie bij elkaar komen om, als e.e.a. niet volgens het plan verloopt, maatregelen te nemen of eventueel het plan aan te passen aan de nieuwe situatie.

Niet alle families zijn gewend of in staat een dergelijk netwerk bij elkaar te brengen en tot een dergelijk plan te komen. Zij zouden hier goed enige (externe) hulp bij kunnen gebruiken.

Sinds 2001 is een dergelijk besluitvormingsmodel in Nederland steeds meer terrein aan het winnen In deze Eigen-Kracht conferenties is de familie bepalend en aan zet.

Nadat een aanmelding is opgepakt wordt door een onafhankelijke coördinator van de stichting Eigen-Kracht een familie geholpen een dergelijk netwerk te vormen en mobiliseren. Deze coördinator is geen 'hulpverlener' maar vaak een zelfstandig burger die de kracht van deze methode inziet en zich na een training hiervoor inzet. De Eigen-Kracht coördinator helpt de familie met het organiseren van een bijeenkomst en doet dit door

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 126

zoveel mogelijk mensen in het netwerk binnen de familie te motiveren om deel te nemen aan een gezamenlijke bijeenkomst, de zogenaamde Eigen-Kracht Conferentie. In deze conferentie wordt in het geval van ouderverstoting de situatie rond kind en/of ouders besproken en wordt een gezamenlijk ondersteund plan bedacht hoe de kinderen en ouders het best geholpen kunnen worden en hoe een netwerk gezamenlijk met de situatie om kan gaan.[2]

Na het besluit uit elkaar te gaan, kunnen de ouders al zelf een bijeenkomst van familie, vrienden en betrokkenen organiseren, waarin gezamenlijk praktische plannen voor na de scheiding worden bedacht. Hierdoor kan een hele hoop onzekerheid en onenigheid achteraf grotendeels worden voorkomen. Dit geldt zeker ook met betrekking tot de kinderen en hun verblijf bij beide ouders.

Dit zal lang niet altijd in redelijke harmonie en in een vroeg stadium plaatsvinden. Gezien de emoties die bij alle partijen een belangrijke rol spelen. Zelf motiveren van deelnemers en een dergelijke bijeenkomst organiseren, kan daarom een lastig punt zijn. Hierbij zou een Eigen-Kracht coördinator, van buitenaf, uitkomst kunnen bieden; hij kan helpen deze bijeenkomst te organiseren en personen uit het gezin en betrokkenen te motiveren tot deelname aan deze bijeenkomst.

Er hebben in Nederland vanaf de introductie in 2001 tot november 2008 al ruim 2000 Eigen-Kracht Conferenties (EKC) plaats gehad. Een aantal hiervan zijn in gevallen van scheiding ingezet en hebben tot positieve resultaten geleid. Familie en netwerk hebben tijdens deze EKC's plannen gemaakt (ook over het verblijf van de kinderen bij beide ouders) waar ouders en familie tevreden over waren.

Een tijdig gehouden Eigen-Kracht conferentie kan bijdragen aan een goed verloop van post-scheidingssituaties en is een krachtig antwoord op het separatiebeleid van de staat waarin juist de krachten van ouders worden verspild in een gevecht met elkaar en die staat. Dit is van groot belang voor de kinderen in kwestie en kan vervreemding en verstoting voorkomen.

2 Voor meer informatie over de mogelijkheden in uw provincie zie: www.eigen-kracht.nl en/of neem contact op met de Eigen-Kracht-Centrale om uw/een situatie te bespreken.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 127

Onderzoeken en cijfers over oudervervreemding en ouderverstoting

Joep Zander en Wim Orbons

In dit hoofdstuk bespreken we een aantal onderzoeken en de manier waarop er mee wordt omgegaan. Eerst bespreken we de onderzoeken die zich concentreren op de hele omvang van de problematiek, het brede verschijnsel oudervervreemding. Ouderverstoting en ouderverstotingssyndroom presenteren zich als een verbijzondering van deze vervreemding.

Vervolgens gaan we in op de specifieke inschattingen van het voorkomen (prevalentie) van het ouderverstotingssyndroom, met name in Nederland.

Verbroken ouder-kind-relaties; oudervervreemding

Het aantal verbroken kind-ouder-relaties is een controversieel maatschappelijk item. Jarenlang werd in de politiek gesproken van een minderheidsprobleem. Cijfers die de ronde deden, spraken van 4 à 5% van de scheidingen die tot problemen over het contact met de kinderen leidden. Deze cijfers waren wel traceerbaar. Maar het bleek hier meestal te gaan om die gevallen waarin uitvoerig wordt geprocedeerd over de kinderen. Een hoop vaders willen niet procederen, zij, en hun kinderen telden blijkbaar niet mee voor deze statistiek. Het werkelijke aantal verbroken kind-ouder-relaties is jarenlang een van de meest verborgen statistische gegevens gebleven.

In november 1994 werd in de Tweede Kamer het omgangsonrecht besproken. Herhaaldelijk werd de kwantitatieve omvang van het ‘omgangs’-probleem gering genoemd. Ook om preciezere cijfers te verkrijgen werd er om onderzoek gevraagd. Mieke v.d. Burg, destijds kamerlid voor de PvdA, legde in een VPRO-uitzending in april 1996 uit, dat ze van het Ministerie van Justitie maar geen antwoord wist te krijgen op de vraag hoeveel kinderen hun ouders niet zien.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 128

Vreemd, want het ministerie had daar toen zelf onderzoek naar laten doen. Dit gebeurde in 1985 onder verantwoordelijkheid van het Ministerie van Justitie door Griffiths en Hekmen[1]. van de universiteit Groningen.

Griffiths en Hekmen kwamen op een percentage van 40% gemiste oudercontacten uit huwelijkse scheidingen. Deze kinderen zien dan, op een meetpunt van een jaar na fysieke scheiding, een van de ouders niet meer. In 1990 werd het recht op omgang vastgesteld, maar dat bleek vaak een uitnodiging om (soms extreme) pogingen te doen van de ontzeggingsgronden gebruik te maken. Daardoor ontstond er vaak nog meer aanleiding voor conflicten. Het omgangsrecht bood weinig oplossingen voor die gevallen waarin er ernstige problemen over de omgang zijn. Per saldo wijst de praktijk ook nu nog uit dat omgang als een gunst wordt gezien. Het ministerie maakte het, naar zeggen van Griffiths, destijds onmogelijk de onderzoekers longitudinaal onderzoek te laten doen. Het ministerie had klaarblijkelijk belangen bij het verborgen houden van correcte toepasselijke cijfers. Ondertussen kwamen uit diverse onderzoeken uit andere landen vergelijkbare cijfers. Het probleem is van een ongekend grote internationale orde.

De helft (in stijgende lijn) van de kinderen uit de afro-amerikaanse gemeenschap in de Verenigde Staten heeft geen contact met hun vader. Voormalig president Bill Clinton kondigde jaren[2] geleden aan dat er een eind moet komen aan het eenzijdig stimuleren van de moeder en kind relatie. Voorzieningen zouden gelijkelijk voor vaders en moeders beschikbaar moeten komen. Ook in Nederland kennen we tegenwoordig vadercentra.

Het onderzoek van Griffiths en Hekmen baseerde zich op onderzoek vanuit kinderen. Dat betekende dat het keek of een kind contact onderhield met zijn ouders. Dat is in ieder geval een correctere onderzoeksmethode dan een waarbij de ouder moet antwoorden. In een aantal andere onderzoeken leidde dat ons inziens tot minder betrouwbare resultaten in verband met respons- en betrouwbaarheidsproblemen.

---

1 'De totstandkoming van een bezoekregeling na echtscheiding', van Griffiths, J. en Hekmen, E.G.A; Coördinatiecommissie wetenschappelijk onderzoek kinderbescherming.
2 16 juni 1995.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 129

Toen staatssecretaris Elisabeth Schmitz in november 1994 de belofte deed nader onderzoek naar het voorkomen van oudervervreemding (toen werd dat woord nog niet gebruikt) te doen, was het uitdrukkelijk de bedoeling ook de kwantiteit van de problematiek te onderzoeken. Bijna een jaar later kreeg de B&A-groep opdracht dit onderzoek uit te voeren. Het in 1996 uitgekomen rapport van de B&A-groep bevatte een onjuiste weergave van de bevindingen van Griffiths en Hekmen die mooi overeenkwam met de eerder genoemde vooroordelen over de omvang van het probleem.

Wij kijken in tegenstelling tot het ministerie en de kinderbescherming ook naar de positie van het kind. De wet stelt dat kind en ouder recht hebben op omgang met elkáár. Als er dus een probleem gedefinieerd moet worden, zullen we moeten kijken naar de gevallen waarin die relatie (het recht op omgang) niet wordt gerealiseerd. Bovendien zijn er naar onze ervaring maar weinig vaders die hun kinderen écht niet willen zien. Daarbij is 'willen' ook nog op vele manieren een variant van 'kunnen'.

Wel wensen veel vaders conflicten of een 'losing game' uit de weg te gaan. Het kan goed voorkomen dat een moeder van een kind zegt dat de vader niet naar het kind omziet, terwijl de vader meldt dat hij de kinderen niet te zien krijgt. Dikwijls betekent dit dat de moeder nogal veeleisend is ten aanzien van de voorwaarden waaronder de omgang plaats moet vinden. Zij wil bijvoorbeeld controle houden over wat de vader doet en eist dat de omgang bij haar thuis plaats vindt. De opvattingen van de moeder over de situatie worden veel meer in onderzoeken betrokken dan die van de vader, niet alleen binnen een bepaalde case, maar ook in wetenschappelijke onderzoeken, zodat er makkelijk een scheef beeld kan ontstaan over de bereidheid van vaders om aan de opvoeding en verzorging bij te dragen. Waar wel onderzoek wordt gedaan naar vaderschap gebeurt dat dikwijls niet door mannen maar door vrouwen.

De cijfers van Griffiths en Hekmen werden later min of meer bevestigd in het onderzoek 'Wendingen In de Levensloop' uit de jaren 1991-1994. Meer dan 50% van de jongeren heeft na scheiding geen regelmatig contact met een van de ouders[3].

3 Spruijt, A.P en de Goede, M.P.M; Het welbevinden van jongeren uit verschillende gezinstypen. In: Comenius 1997.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 130

De Utrechtse socioloog Mathijs Kalmijn kwam op een congres van demografen in 1999 met het verhaal dat wel 12% van de kinderen na scheiding het contact met hun ouders moet missen. Dit onwaarschijnlijk lage aantal werd in de Volkskrant overigens nog als véél betiteld. Weliswaar had het onderzoek van Kalmijn geleid tot een ruwe telling van 12%, er was echter nog geen enkele analyse van gemaakt. Als er met het grote percentage non-respons rekening gehouden zou zijn, zou men tot een heel andere eindconclusie hebben moeten komen. Met grote waarschijnlijkheid is het aantal mannen dat geen contact heeft met hun kinderen onder de non-responsgroep vele malen groter dan in de responsgroep. Mannen praten immers niet graag over hun zeer pijnlijke verhalen die hen op hun 'losersrol' drukken.

In de jaren nadat de voorganger van het voor u liggende boek werd uitgegeven, werd de omvang van de problemen hoe langer hoe meer onder ogen gezien. Mogelijk hebben we daar met onze waarschuwingen aan bijgedragen. Een onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), verslagen in 2003, onder 8000 mannen en vrouwen tussen 18 en 62 jaar, betekende een zeker keerpunt. Volgens het CBS-onderzoek had ongeveer een kwart van de kinderen uit huwelijkse scheiding geen contact met een van de ouders en een kwart een slecht contact.

Hoewel de demograaf Jan Latten van het CBS aanvankelijk de gepresenteerde cijfers als ondergrens hanteerde, zien we in latere uitlatingen dat hij geneigd is het percentage 'geen contact' lager in te schatten. Ook socioloog Ed Spruijt heeft het over een daling van 25% naar ongeveer 17%[4]. Wij denken dat dat ten dele kan komen door het toenemen van het aantal zeer minimale omgangsregelingen, vaak onder begeleiding in omgangshuizen.

In 2004 erkende de regering eindelijk dat het probleem van verbroken ouder-kindcontacten niet een marginaal probleem is van een paar ouders die het niet zelf zouden kunnen oplossen. Er bleken echter ook nog mensen die maar niet konden afkicken van hun oude roeping om ouders de schuld te geven. Zo was daar Nanneke Quik-Schuijt, voormalig kinderrechter en senator voor de SP, die in het radioprogramma Casa Luna[5] nog

4 Spruijt, Ed; Scheidingskinderen: overzicht van recent sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar de gevolgen van ouderlijke scheiding voor kinderen en jongeren 2007. Het onderzoek zelf werd gepubliceerd in 2004, 2005.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 131

eens een keer ten beste gaf dat verreweg de meeste ouders het wel goed oplossen en er slechts een paar het probleem vormen. Dé methode om de aandacht af te leiden van de structurele problemen die door haar collega-rechters en politici worden veroorzaakt.

In Nederland vinden jaarlijks nu ongeveer 110.000 scheidingen plaats waarvan ongeveer 35.000 echtscheidingen. Hier zijn 80.000 kinderen bij betrokken. Na een stijging in de jaren zeventig en tachtig, is het aantal echtscheidingen de laatste jaren enigszins gestabiliseerd, maar het aantal verbrekingen van andere relaties, ook met kinderen, is scherp toegenomen. Bij ongeveer de helft van deze scheidingen zijn minderjarige kinderen betrokken.

Uit de CBS-cijfers[6] blijkt dat bijna helft van de Nederlandse minderjarige kinderen na scheiding een van de ouders niet of nauwelijks ziet; 30.000 cumulatief per jaar, aangegroeid tot een leger van honderdduizenden. Daar kunnen per jaar nog eens 10.000 meerderjarige kinderen bij worden opgeteld. In de meeste gevallen (85-90%) gaat het om het contact met de vader; naar schatting meer dan 10.000 vaders en 1500 moeders. Daarnaast zien 20.000 grootouders en honderdduizenden familieleden per jaar hun familie niet. In 2007 woonden ruim 600.000 kinderen bij een alleenstaande ouder, meestal de moeder, dat is 14 procent van alle kinderen. In een echtscheidingsgolf van al gauw 35 jaar praat je dus al over honderdduizenden kinderen, honderdduizenden vaders en miljoenen familieleden die dit loyaliteitsmisbruik overkomt. En die dit vanwege schaamte, schuldgevoel, machteloosheid of radeloosheid, ook nog allemaal relatief stil houden.

Wij vinden het te beperkt om het gebrek aan een redelijke omgang met kinderen slechts in verband te brengen met scheiding van partners. Op de eerste plaats is het de vraag hoeveel vaders binnen het huwelijk of een relatie tevreden zijn met het contact dat ze met de kinderen wordt toegestaan. Bovendien blijkt dat vaders ook, of misschien júist wel, binnen het huwelijk onbevredigende relaties met hun kinderen kunnen onderhouden.

De vaders uit scheidingssituaties die hun kinderen wel zien, zijn lang niet allemaal tevreden. Dikwijls gaat de omgangsregeling gepaard met een sle-

5 NCRV Casa Luna 20-11-2007.
6 Centraal Bureau voor de Statistiek; Bevolkingstrends 4de kwartaal 2005.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 132

pende reeks conflicten. Dikwijls bestaat die regeling uit slechts enkele uren per maand. Soms moeten ze er diep voor door de knieën. Volgens het onderzoek van zowel Griffiths en Hekmen als het CBS is de helft van de omgangs/zorg-regelingen bevredigend.

Een verhaal apart zijn de kinderen van vaders die hun kinderen niet hebben mogen of kunnen erkennen, een volstrekt anonieme groep waaraan er naar onze indruk toch ook wel enkele duizenden per jaar worden toegevoegd. Daar bovenop nog een snel groeiende groep BAM-kinderen; kinderen van bewust alleenstaande moeders, die ook geen vader kennen. 'Je vader is niet dood nee, je hebt geen vader,' hoorden we een moeder in een tv-uitzending vertellen.

Waarom staat de overheid toe dat zoveel kinderen vaderloos opgroeien? Door professor Louis Tavecchio[7] wordt verwezen naar tal van onderzoeken waaruit blijkt dat de samenhang tussen de ontwikkeling van kinderen en gedrag en opvattingen van de vader groter is dan de samenhang met gedrag en opvattingen van de moeder. En dat geldt voor zonen, maar ook voor dochters, over de hele leeftijdsperiode van 0 tot 18 jaar, en ongeacht cultuur, etnische afkomst en sociale klasse. Tavecchio stelt de moederpsychologie en moederpedagogiek, waarop veel kennis over opvoeding is gebaseerd, scherp aan de orde. Terecht, want ook uit een evaluatierapport van 112 wetenschappelijke studies[8] blijkt dat kinderen die vaderloos opgroeien op 54 verschillende aspecten van hun leven slechter af zijn. We zien het ook aan schoolprestaties, asociaal gedrag, jeugdcriminaliteit, de sterke toename van aanmeldingen bij de Bureaus Jeugdzorg en de Advies- en Meldpunten Kindermishandeling (AMK).

Sinds 1998 is de wet zo veranderd dat gezamenlijk gezag na scheiding uitgangspunt zou moeten zijn. In de Tweede Kamer-behandeling werd dit principe aanvankelijk onderuit gehaald door de manier waarop staatssecretaris Elisabeth Schmitz vragen van onder andere Mieke v.d. Burg beantwoordde. 'Geruststellend' deelde zij mee dat men niet al te bang hoefde te zijn dat moeders worden opgescheept met 'lastige' vaders als ze

7 Tavecchio, Louis; Van opvang naar opvoeding. De emancipatie van een uniek opvoedingsmilieu. Tevens 'De betekenis van vaders', in Zander, Joep en Smulders, Emiel, Gemist Vaderschap, 2004.
8 O'Neill, Rebecca (Civitas); Experimenten in samenleven: het vaderloze gezin, 2002.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 133

geen gezamenlijk gezag zouden willen: dan hoefden ze maar te kikken en de rechter zou het alsnog opheffen. Enige druk van buiten, zoals van ouderorganisaties, leverde de Eerste Kamer argumenten op om Schmitz precies de andere kant op te sturen. Schmitz zegde toe dat men er juist niet makkelijk omheen zou kunnen. Gezamenlijk gezag leek in eerste instantie volgens bijvoorbeeld een klein onderzoek van De Groot redelijk gehandhaafd te worden.[9]

Belangrijk obstakel bij dit soort onderzoek is het gebrek aan algemene toegankelijkheid van rechterlijke uitspraken, de ondoorzichtigheid ervan en de vaak openstaande vraag of ze werden uitgevoerd. Esma Kaplan[10] suggereerde in 2008 dat de afname van het aantal verbroken contacten samen zou kunnen hangen met de instelling van het gezamenlijk gezag in 1998. Verder nam overigens in de jaren na 1998 het aantal buitenhuwelijkse relaties waar kinderen uit voort kwamen explosief toe.

Wel is duidelijk dat de rechterlijke macht (zie ook het artikel van Peter Prinsen op blz. 63) ertoe overging het gezamenlijk gezag te saboteren door het toewijzen van hoofd- en nevenverblijf, waarbij in feite werd teruggegrepen op de vroegere verhouding tussen voogdij en toeziend voogdij. Ook de omgang van het kind met de nevenverblijfsouder bleek in het geheel niet gegarandeerd.

Bij de kamerbehandeling van de wet op het voortgezet ouderschap[11] stelde minister André Rouvoet, dat gezamenlijk gezag niet altijd een goede oplossing zou zijn, en verwees daarbij naar een aantal onderzoekers (Dijkstra en Hetterscheid, Moxnes). Het was moeilijk om te achterhalen waar hij op doelde. De ambtenaren van het ministerie repeteerden op verzoek slechts dat het om deze namen ging maar konden geen enkele titel, laat staan een korte inhoudelijke verwijzing geven. Na maanden speurwerk konden wij een paper van Dijkstra en Hetterscheid te pakken krijgen waar nauwelijks enige onderbouwing voor de stelling van Rouvoet te vinden was. Bovendien was ook dit verhaal gedekt door scriptiebegeleider

9 De Groot, B.E.L.A.M; Ex-partner, maar niet ex-ouder, de nieuwe wetgeving inzake het gezag na scheiding in de rechtspraktijk. Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht, mei 1999.
10 Kaplan, Esma, Ouderverstoting in Nederland 2008, 1.1.1.
11 Wet (30 145) op het voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding ingediend door minister Donner, aangenomen in 2008.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 134

en Utrechts socioloog Ed Spruijt, die elke keer opduikt als het regeringsbeleid moet worden verdedigd[12]. Bij Moxnes bleek het om een voordracht te gaan waarvan de tekst nergens te achterhalen viel. De strijd tegen het gezamenlijk gezag werd overigens in de loop van de lange behandeling van dit wetsontwerp ook door anderen opgepikt. En niet alleen bij de behandeling van Donners wetsontwerp. Bij de eerdere behandeling van het veel betere wetsontwerp van Kamerlid Ruud Luchtenveld (VVD) greep de rechterlijke macht hard in het democratische besluitvormingsproces in met een brief van de vice-president van het gerechtshof Den Haag, die het de senatoren dringend ontraadde om voor dit wetsvoorstel te stemmen. Professor Boele Woelki[13] schreef in het tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht een verhaal tegen gelijkwaardig ouderschap, later ondersteund door ambtenaar Jeanette Kok.[14] Hun opvatting werd, ondanks dat het in hetzelfde blad door Joep Zander en SP-Tweede-Kamerlid Jan de Wit werd bestreden, in de Eerste Kamer politiek binnengehaald door (ook SP-) senator Anneke Quik-Schuijt bij de behandeling van Donners wetsvoorstel.

Hoe vaak komt het ouderverstotingssyndroom voor in Nederland (prevalentie)?

Niet alle kinderen, die een van hun ouders niet zien, lijden aan het ouderverstotingssyndroom. Richard Gardner schatte het relatieve aantal kinderen uit conflictueuze scheidingssituaties dat op zijn minst een lichte vorm van ouderverstotingssyndroom zou hebben hoog in, tot wel 90%.[15]

Onderzoeker Spruijt concludeerde dat 42% van de door hem geïnterviewde ouders en bemiddelaars vond dat in enige (milde dan wel matige vorm) PAS voorkomt in Nederland. Ernstige vormen zouden niet worden aangetroffen volgens deze respondenten. Spruijt stelt dat dit cijfer vergelijkbaar is met uitkomsten van Amerikaanse onderzoeken.[16]

12 Zie ook Zander, Joep; Moeder-Kind-Vader, blz. 57 e.v. en Zander, Joep en Smulders Emiel; Gemist vaderschap, blz. 113.
13 FJR december 2006, reactie door Joep Zander maart 2007.
14 FJR oktober 2007, reactie Jan de Wit februari 2008
15 Zie artikel Van Gijseghem blz. 47.
16 Spruijt, Ed; Scheidingskinderen 2007, blz. 52.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 135

De beleving van ouders en mediatoren over het voorkomen van ouderverstotingssyndroom zegt ons inziens niet erg veel over de daadwérkelijke prevalentie. Spruijt beweert dat PAS niet met syndroom vertaald mag worden, wat onrecht doet aan de letter S in deze afkorting. Het gebruiken van de term PAS voor iets wat blijkbaar ergens in de tekst iets heel anders zou moeten kunnen betekenen (??) werkt op zijn minst verwarrend.

Als mensen die het zelf nauwelijks begrijpen aan mediatoren en ouders moeten gaan uitleggen waar het over gaat mag je het ergste vrezen. Mediatoren zijn bovendien meestal geen gedragswetenschappers maar advocaten (werving voor het onderzoek via Vereniging van Familierecht Advocaten en Scheidingsbemiddelaars, VFAS). Mediatoren weten weinig van PAS en hebben er nog minder mee gewerkt. Voldoende kennis van ouderverstoting bij de gemiddelde Nederlandse advocaat of mediator is niet aangetoond, de relevantie van hun praktijkdata nog minder, en de natte-vinger-inschatting die van die gegevens is genoteerd maakt het nog minder betrouwbaar.

Ouders zijn in de regel nog minder deskundig, maar de kans dat zij een goede inschatting kunnen maken op basis van een aantal feiten is misschien nog wel groter. Zij kennen in ieder geval de feiten en worden niet vertroebeld door de filters van schijndeskundigheid, napraterij en partijdigheid.

In het overzicht dat Spruijt presenteert in zijn onderzoeksverslag[17] gooit hij prevalentie (hoe vaak komt het voor) en valentie (hoe ernstig is het) door elkaar en over elkaar heen. Daardoor komt hij uit op een onbegrijpelijke tabel waarin een matige gradatie hetzelfde lijkt als matig voorkomen (prevalentie), en uit de begeleidende tekst blijkt iets soortgelijks.

Verder presenteert Spruijt nog een tabel met de resultaten van een selectieve subgroep van 69 respondenten die gescheiden ouder zijn. De duidelijke waarneming dat daar de frequentie (en ernst?) van PAS hoger wordt gezien, leidt niet tot enige nadere verklaring; ergo slechts de algemene cijfers leiden rechtstreeks naar een conclusie.

17 Spruijt, A.P. e.a.; Het ouderverstotingssyndroom (PAS) in Nederland in EB, Tijdschrift voor Echtscheidingsrecht, 11, 103-110.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 136

Zijn leerling Esma Kaplan kwam in haar masterthesis op basis van een belevingsonderzoek onder kinderen, vaders en moeders tot de conclusie dat de prevalentiecijfers veel hoger zouden zijn[18]. Hoewel meer in de richting van onze schatting, moeten wij ook dit onderzoek helaas als onvoldoende betitelen.

Bovendien gaat het hier, ook volgens Kaplan zelf, om exploratief onderzoek. Het viel ons tegen deze masterthesis, waar wij ons aanvankelijk positief bevooroordeeld toe voelden, te lezen. Wat te denken bijvoorbeeld van de volgende conclusie van Kaplan: 'Verder is er geen samenhang gevonden tussen ouderlijke conflicten na de scheiding en PAS'. Eigenlijk zou dat betekenen dat ze concludeert dat PAS eigenlijk niet of nauwelijks kan bestaan: Gardner definieert immers het syndroom juist als optredend in de context van conflicten rond ouderlijk gezag.

Het onderzoeksverslag lezende denk je dat we het over Parental Alienation Syndrome (PAS dus) hebben, maar ergens op het eind komt de bewering dat PAS iets zou betekenen waar het woord syndroom niet in voor komt: 'Verder is het PAS in dit onderzoek vertaald met het begrip ouderverstoting, in plaats van het ouderverstotingssyndroom, aangezien er nog geen algemene erkenning is om ouderverstoting als syndroom te zien.' Gebruik dan ook een andere Engelse term, zou je zeggen. Op een aantal punten blijkt Spruijts leerling zijn fouten te hebben herhaald (vertaling van het begrip PAS, exploratief onderzoek gecombineerd met overvloedige statistische bewerkingen). Ook zij zal het haar respondenten niet hebben kunnen uitleggen.

Ed Spruijt heeft al eerder beweerd dat Gardner een soort 'hired gun' is. In zijn visie zou PAS misbruikt worden om werk op te leveren voor extern deskundigen als Gardner zelf. Op de eerste plaats moeten wij opmerken dat als er iemand een 'hired gun' is dat Spruijt zelf is, die zich regelmatig door justitieorganisaties laat inschakelen en betalen, zonder daar integer

18 Kaplan (idem) concludeert dat: 'ouderverstoting volgens vaders in 45% van de gevallen mild, 6% matig en in 21% van de gevallen ernstig te noemen is. Daarentegen geven 28% van de vaders aan dat er geen sprake is van ouderverstoting. Volgens moeders betreft het in 49% van de gevallen een milde vorm, 5% matig en 10% een ernstige vorm. 36% van de moeders vindt dat er geen sprake is van PAS'.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 137

mee om te gaan. Hij gedraagt zich als een verlengde, gewapende, arm van de overheids-'voorlichting'.[19]

Overigens lijkt ons het gevaar van extern deskundigen die bij de rechtbank contrair PAS proberen aan te tonen niet geheel denkbeeldig. Spruijt spreekt[20] echter, letterlijk van 'dreigtherapieën' en kernbommen in het gezagsconflict. En als er ingegrepen wordt door de therapeut conform de maatstaven van Gardner heet het dictatoriaal en autoritair, terwijl je met een beetje meer afstand ook zou kunnen spreken van autoritatief en decisief. Zo creëert hij een oorlog tussen de seksen waar hij zelf voor waarschuwt. Ook mét nuance kun je zeggen dat het niet de bedoeling is om de strijd in de rechtbank aan te dikken met contraire rapportages over ouderverstoting. Het is van het grootste belang om het bestaan van het ouderverstotingssyndroom te erkennen, daar preventief en curatief naar te handelen en kinderen te helpen die met het syndroom te kampen hebben. Als de wetgeving en de rechtspraktijk deugen, kunnen de meeste gevallen van ouderverstoting worden voorkómen.

Spruijt en de medestanders waar hij aan refereert[21] wijzen er graag op dat als er een conflict is over gezag, er vaak twee schuldig zijn. Dat kán, maar hoeft bepaald niet. En per saldo is er meestal één ouder die het kind niet ziet. Dat is vaak diegene die het meest vredelievend is. Vaak zit er weinig waarheid in de uitdrukking 'waar rook is, is vuur'. De twee-schuld-hypothese is overigens overvloedig bekend ter afleiding en bagatellisering van andere ernstige misdrijven die in het verleden maar moeilijk onder ogen werden gezien.

Met Kaplan merken we op dat rond het ouderverstotingssyndroom vooral nog veel onbekend is en onderzocht zou moeten worden. Graag zouden we bijvoorbeeld meer willen weten over het aantal keren dat herstel van het contact plaatsvindt op latere leeftijd. Afgaand op Gardner is de kans

19 Zander, Joep; Moeder-Kind-Vader, een drieluik over ouderverstoting, 2004 en Zander, Joep, Is fatherhood a scientific problem? About unsocial non-science in the Low Countries, 2003.
20 Spruijt, A.P. Eikelenboom, B. Harmeling, J. Stokkers, R. & Kormos, H; Het ouderverstotingssyndroom (PAS) in Nederland, in EB, Tijdschrift voor Echtscheidingsrecht, 11, 103-110.
21 Darnell, D; Divorce Casualties: Protecting Your Children From Parental Alienation, 1998.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 138

groot is dat ouderverstotingssyndroom een leven lang duurt. We kunnen deze veronderstelling vanuit onze ervaring onderschrijven. De mythe zegt desondanks dat het 'wel goed komt'. Dit vraagt om onderzoek.

Ondanks een gebrek aan deugdelijk onderzoek rest ons de opgaaf om op grond van de schattingen en onze interpretatie van onderzoeken een idee te geven over de prevalentie van het ouderverstotingssyndroom in de westerse samenlevingen. Wij zijn met Gardner geneigd aan te nemen dat in een behoorlijk percentage van conflictueuze scheidingen op zijn minst een matige vorm van ouderverstotingssyndroom voorkomt. Op grond van onze eerdere beweringen is minstens de helft van de scheidingen voor kinderen onbevredigend verlopen. Een percentage van 80% van die problematische scheidingen zal vermoeden wij op zijn minst énige vorm van ouderverstotingssyndroom opleveren. Slechts weinig kinderen zullen in staat zijn in een problematische situatie een andere oplossing te vinden voor het loyaliteitsconflict en het bijvoorbeeld niet internaliseren. Johnston[22] zegt dat ongeveer 20% van de kinderen uit conflictueuze scheidingen een ernstig negatieve houding ontwikkelen naar een ouder. Een percentage van 15% met een ernstige vorm van ouderverstotingssyndroom lijkt ons op grond daarvan een acceptabele schatting. Dan rest voor het percentage matige en lichte gevallen 65%.

We hopen dat in de komende decennia de westerse wereld het weer gewoon gaat vinden dat kinderen recht hebben op twee ouders, en het aantal kinderen die van opvoeding en verzorging door een van hun twee ouders ook na scheiding verstoken blijven naar de 0% zal reiken, en daarmee het ouderverstotingssyndroom zal zijn uitgebannen.

22 Presentatie 2006 zie: http://www.uea.ac.uk/swp/iccd2006/Presentations/thurs_am/Johnston%20Keynote%20Presentation.pdf.

Vader, moeder, economie en staat als belangen in de opvoeding
Een geschiedenis van ouderlijke zorg[1]

Joep Zander

Kinderen willen we graag een positie in zichzelf toekennen die los staat van aanspraken van ouders, staat of economisch belang. Die wens komt goed tot uitdrukking in de term 'belang van het kind'. De praktijk van dat 'belang van het kind' maakt echter des temeer duidelijk dat het een weerslag is van een idealisering. Het kind is in de loop der eeuwen onderhevig geweest aan de krachten, belangen en loyaliteiten die hem omringen. Gezien de relatieve afhankelijkheid van het kind is dat zelfs min of meer onvermijdelijk.

Een analyse van de assen waarbinnen deze afhankelijkheid zich aftekent kan meer duidelijkheid verschaffen over de krachten die op het kind inspelen. Het geeft ons de mogelijkheid onder ogen te zien aan welke loyaliteiten we het kind binden en maakt ons mogelijk de bestaande praktijk te bekritiseren. Die bestaande praktijk is (voor dit boek) de praktijk van het ouderverstotingssyndroom die zich primair voordoet als een loyaliteitsconflict ten opzichte van ouders, maar die ook elementen in zich draagt van, aan het kind trekkende, economische en staatsbelangen.

Het kind is in de loop van zijn geschiedenis onderhevig geweest aan loyaliteiten en belangentegenstellingen op drie assen. Voor al deze belangen geldt dat ze niet a priori aanwezig zijn, maar in de loop van de geschiedenis een waaier aan betekenissen hebben gekregen, die ik hieronder vooral als tegenstellingen belicht (waar ze elkaar uiteraard ook kunnen aanvullen e.d.).

1 Een meer juridische analyse van de geschiedenis, met name de recente is ook te vinden in dit boek in het artikel van Peter Prinsen op blz. 63.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 140

1. Moeder versus vader, de beide biologische ouders, en ook de maatschappelijke kijk op de genderposities van beide. De strijd tussen de seksen, soms over de hoofden van de kinderen heen.
   Vaders zijn niet minder dan moeders door de eeuwen heen sterk gevoelsmatig en persoonlijk bij de opvoeding van hun kinderen betrokken geweest. Dat is in de laatste decennia bij de geschiedschrijving van het gezin komen vast te staan door verbeterd bronnenonderzoek.[2] Maar jammer genoeg is dit wetenschappelijk inzicht nog lang niet altijd tot de media, rechterlijke macht en opvoedingsonderzoek doorgedrongen. Vaderschap wordt dan als minder relevant gezien, soms zelfs wel ingedeeld bij rechten of biologie. Zo spreekt de Nederlandse Encarta nog steeds over vaderschap als de biologische en juridische relatie tussen een vader en zijn kinderen.[3] Deze miskenning van de emotionele en sociale band tussen vader en kind heeft er veel toe bijgedragen dat ook de dramatiek van het verbreken van die relatie is miskend. Waar immers een kind geen emotionele band had, kon die ook niet verbroken worden.

2. Staat versus gezin (privéleven). Het kind als deel van het gezin waarop hij is aangewezen versus onderdeel van de gemeenschap op verschillende meso- en macroniveaus met als ultimum de staat.
   De gemeenschap heeft altijd een belangrijke betekenis gehad voor de opvoeding en de zorg voor kinderen. Dikwijls was ze aanwezig in een aantal schillen rond het kind. Die schillen konden de naam hebben van grootfamilie, stam, volk of dorp. In de loop van de geschiedenis is echter een wat meer polair beeld ontstaan van staat versus gezin. Kijkend naar de omschrijving van artikel 8 van het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens zien we deze tegenstelling ook benoemd. De staat mag zich niet zonder goede redenen inlaten met het gezin. Deze bepaling weerspiegelt het spanningsveld tussen ingrijpen en privacybescherming.

---

2 Bakker, N en Boer, F. (red.); Vaderschap in historisch perspectief, in Vaders, Speciale uitgave van tijdschrift Kind en Adolescent, 1998, blz.25-62. Voorts in dit hoofdstuk geciteerde schrijvers als Adrienne Burgess en Martin van Creveld. Ook L.A.Pollock, A Lasting Relationship, 1987; Delumeau en Roche, Histoire des pères et de la paternité, 1990; Mary Abbott, Family Ties, 1994.

3 Vaderschap, de biologische en/of juridische betrekking waarin een man tot een kind staat (online en diverse andere versies Encarta; http://nl.encarta.msn.com.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 141

3. Economische belangen versus humanitaire belangen. Geldmacht versus humaniteit: kinderen als goedkope arbeidskracht, consument en als bron van juridische productie.
   De kracht van de economie kan de kinderen buiten de opvoedingsverantwoordelijkheid van de ouders drukken. Dat gebeurde altijd al door kinderen in te zetten voor goedkope arbeid. In toenemende mate werden kinderen tevens tot consument gemaakt. Tegenwoordig met name ook door het misbruik van kinderen in het tweegevecht van het civiele procesrecht en in het op status, omzet, zelfhandhaving en groei gerichte familierechtbedrijf.

De sekse-as is in de klassieke gezinsgeschiedenis tamelijk onderbelicht, hoewel we hieronder schrijvers zullen noemen die er aandacht aan besteedden. De economie- en politieke assen zijn in minder expliciete mate terug te vinden in bijvoorbeeld het werk van Hugh Cunningham.[4]

Valkuilen en mogelijkheden van geschiedschrijving

Stel dat een geschiedschrijver in de 22ste eeuw wil onderzoeken hoe het ouderschap er in de twintigste eeuw uitzag, bijvoorbeeld door te kijken hoe het familierecht in de praktijk werkte. Hij of zij zou gemakkelijk in een valkuil kunnen belanden door griffieverslagen van rechtbanken, dossiers van Raden voor de Kinderbescherming en dergelijke als primair relevante en betrouwbare bronnen van kennis te zien, zoals die ook voor het verdere verleden vaak als betrouwbare bron worden gezien.[5] Een onderzoeker zou rapporten lezen als dat van de onderzoeksgroep B & A, dat voor een groot deel op dit soort dossiers berust.[6] Of, nog erger, dat van die onderzoeksgroep van de VU die het aan de vestigingen van de Raad voor de Kinderbescherming zelf overliet welke dossiers ze voor het onderzoek aan wilden dragen.[7] Geschiedvervorming dus.

4 Cunningham, Hugh; Het kind in het westen 1995.
5 Braun, Marianne; De prijs van de liefde, 1992. Met achterin integraal opgenomen rechtbankverslagen. Zie ook: Haks, Donald, Rechtspraak als historische bron 2007.
6 B & A Groep; De praktijk van het omgangsrecht, 1996. In opdracht van het Ministerie van Justitie.
7 Rooijen, C. van; Onderzoek naar de voorlopige werkwijze in echtscheidingszaken bij de Raad voor de Kinderbescherming, 2002.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 142

Zelfs in wetenschappelijk onderzoek wordt de moeder dikwijls als enige informatiebron gebruikt. 'Met name, maar niet uitsluitend, in het wat oudere onderzoek wordt de moeder als (vrijwel) exclusieve informatiebron benaderd. Gegevens over haar man en/of kinderen worden via haar verkregen.'[8] Een mooi voorbeeld daarvan is het proefschrift 'Gewoon geweld?' (1992) van Renée Römkens, waarmee zij promoveerde op het onderwerp huiselijk geweld na een onderzoek onder uitsluitend vrouwen. De populaire versie ervan was al in 1989 zwaar gesubsidieerd in massaoplage aan het publiek aangeboden. Römkens, die inmiddels hoogleraar huiselijk geweld is, laat nog steeds in de krant zetten dat 'de vrouw veruit de meeste klappen krijgt'[9] zonder dat zij ooit breed onderzoek waarin zij mannen ondervroeg over huiselijk geweld. Zoals eerder opgemerkt spelen onbewezen beschuldigingen van huiselijk geweld een grote rol bij het vergroten van de kloof tussen vaders en kinderen.

Wetenschappelijk onderzoek wordt blijkbaar soms al vol vooroordelen begonnen.

> *'Vrouwen in Europa zijn de afgelopen decennia meer gaan werken, zonder dat mannen evenredig meer zijn gaan zorgen. Deze taakverdeling tussen de seksen staat een hogere arbeidsparticipatie van vrouwen in de weg en belemmert daarmee de keuzevrijheid van vrouwen om te gaan werken,'*

was het uitgangspunt van het Verwey-Jonkerinstituut in 2004 bij de start van een onderzoek dat over mannen zou moeten gaan. Gezien vanuit mannen had het in ieder geval meer voor de hand gelegen om te stellen:

> *'Mannen in Nederland zijn de afgelopen decennia meer gaan zorgen, zonder dat vrouwen evenredig meer zijn gaan werken. Want de gecombineerde werk/zorgtaakbelasting is sinds 1998 voor mannen hoger dan voor vrouwen (CPB). Deze taakverdeling tussen de seksen staat een hogere zorgparticipatie van mannen in de weg en belemmert daarmee de keuzevrijheid van mannen om meer te gaan zorgen.'*

8 Tavecchio, Louis; in Gemist vaderschap, 2006, blz. 14. Een recent voorbeeld is: Moeders, werk en kinderen, rapport Sociaal-Cultureel Planbureau, model 2007.

9 Dagblad Trouw, 15 juni 2008.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 143

Lange tijd was er bij sommige rechtbanken in Nederland en België (Arnhem, Zwolle, Antwerpen, Dendermonde) op formulieren al voorgedrukt dat de kinderen werden toegewezen aan mevrouw. Alleen mevrouws naam hoefde nog te worden ingevuld. Hoewel dit al 15 jaar bekend is, kan niet gezegd worden dat dit feit en de daarmee samenhangende conclusie dat mannen objectief en direct worden gediscrimineerd, tot de officiële geschiedschrijving is doorgedrongen. Weliswaar heeft een aantal ministers erkend dat mannen ook last hebben van achterstelling, maar daar bleken ze toch veel zachtere vormen van achterstelling mee te bedoelen, zoals gebrek aan vaderschapsverlof.

Kortom, er is een opmerkelijke vereenzelviging tussen de beschrijving van gezinsgeschiedenis en vrouwengeschiedenis, alsof het twee van hetzelfde is.[10] Niet alleen het waarderen maar ook het plaatsen en zelfs het erkennen van feiten gebeurt dan met een subjectiviteit die met (verholen) belangen te maken heeft.

Een groot deel van de theorieën die in de 19de eeuw ontstonden ten aanzien van de geschiedenis van het ouderschap kunnen mogelijk beter verklaard worden vanuit de destijds oplevende verheerlijking van het moederschap. Theorieën kunnen dikwijls mede verklaard worden vanuit persoonlijke ervaringen.

In het verleden zijn diverse pogingen gedaan om de geschiedenis opnieuw te begrijpen vanuit een telkens nieuw perspectief. Daarbij werd een antithese gezocht met de op dat moment bestaande geschiedschrijving. Zo was er de beschrijving van de geschiedenis van de gewone man, van de arbeider, die een alternatief bood voor de geschiedschrijving van de machtigen der aarde. Zo was vervolgens de vrouwengeschiedschrijving een alternatief voor de algemene geschiedschrijving waarvan werd verondersteld dat die zich nogal op mannen te oriënteert.

De geschiedenis van de machtigen wordt vaak verbonden met de geschiedenis van mannen. Mannen dan als heersers van deze maatschappij, dominant, met de potentiële hoge hoed van de kapitalist, met een patriarchaal gezag in het gezin. De andere geschiedenis is dan die van vrouwen,

10 Kloek, Els; Gezinshistorici over vrouwen 1989. Kloek bekritiseert dat gezinshistorici weinig aandacht besteden aan de verhouding tussen de seksen (blz. 9), respectievelijk moederschap niet noemen (Philippe Ariès, blz. 79). Aan vaderschap wordt door haar echter ook weinig aandacht besteed.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 144

die economisch en politiek soms ondergeschikt zijn. Die op hun beurt een machtige groep kunnen zijn waar het gaat om familiezaken en kinderen. Weliswaar is veel door vrouwengeschiedschrijvers gesteld dat de macht van vrouwen binnen het gezin zich afspeelde binnen de kaders van het patriarchale gezag van de vaders.[11] Dit was soms waar. Maar vaak wordt dat patriarchale opgeblazen en negatief ingevuld, en worden de aspecten van zorg en betrokkenheid van vaders onderbelicht. Moeders die soms meer het dagelijks contact en de dagelijkse zorg voor hun kinderen hadden, hadden veel invloed op het nageslacht. Je kunt dan ook zeker wel spreken van macht. Hun mátriarchaat krijgt vaak een ongenuanceerd positieve betekenis.

De geschiedenis van de verhouding tussen vaders, moeders en opvoedeling is matig beschreven. Waar het feminisme de persoonlijke aspecten van geschiedschrijving heeft opgehaald, is dat vaak vanuit een ideaaltypische karakterisering en bevooroordeeldheid gedaan. Omdat de spanningsvelden tussen staat en privé en tussen economie en humaniteit in enige vorm eerder zijn beschreven, geven we in deze beschrijving extra aandacht aan de verhoudingen tussen moeder, kind en vader.

De verre oudheid

In *Das Mutterrecht* (1861) van de Zwitser Johann Jakob Bachofen meende deze uit oude mythen te kunnen afleiden dat de mensheid een promiscueus oerstadium had gekend waarin het vaderschap vaak niet was vast te stellen en er trouwens ook niet toe deed: kinderen hoorden alleen bij de moeder. Matrilineaire afstamming typeerde het tweede stadium, dat met Mutterrecht werd aangeduid. Bestaansmiddel was blijkbaar nog vooral de jacht. Maar met de overgang naar landbouw en een boerenbestaan kwam ook de overgang naar een patriarchaat. Dat zou hebben plaatsgevonden met de opkomst van het Romeinse Rijk.

Deze denkbeelden maakten enige school onder de naam evolutionisme. Een belangrijk voorstander was de Amerikaan Lewis Henry Morgan met zijn boek *Ancient Society* (1877), dat weer door Friedrich Engels werden geïnterpreteerd in zijn werk *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staate*s (1884). Anders dan Bachofen beschouwde Engels de overgang naar een patriarchaat als een totale verslechtering.

11 Zie bijvoorbeeld: Het vaderschap: FIOM, 1993, blz. 9 Edith Potjer.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 145

Het patriarchaat had een oervrede verstoord. Als in de toekomst dit juk van onderdrukking kon worden afgeworpen, zou ook die vrede terugkeren.

Engels meent dat de overgang naar dat bedenkelijke patriarchaat werd gemaakt om reden van het veiligstellen van het erfrecht van vader op zoon over de ontstane privé-eigendom, en niet van het veiligstellen van een emotioneel, betrokken vaderschap. Maar deze theorie kan eigenlijk, gezien de geringe bewijsvoering daarvoor, net zo goed de weerslag zijn van de slechte verhouding tussen Engels en zijn bourgois-vader. Een verhouding die wellicht meer dan een gemiddelde vader-zoon-verhouding door erfrecht werd getekend. Het begrip vaderrecht werd zo in ieder geval wel erg beperkt gedefinieerd.

Hoewel de theorieën van Bachofen en Engels al meerdere malen (ten dele) zijn verworpen, beleefden ze ook vele revivals. Zo stelde Ernst Borneman in 1975 met *Das Patriarchat* nogmaals, dat vaderrecht slechts eigendomsrecht is, een visie die tot op de dag van vandaag doorklinkt.[12]

Waar de feministische geschiedschrijvers en hun vele mannelijke aanhangers het woord patriarchaat gebruiken, doen zij dat net als Encarta in de betekenis van juridisch en biologisch, waarmee de emotionele en sociale poot onder de stoel van het vaderschap als vanzelf wordt weggeslagen. Daarentegen wordt het matriarchaat vaak als een, per definitie, vredig opvoedend klimaat weergegeven.

Het denkbeeld van een matriarchale oervrede wordt dus door vrijwel geen enkele wetenschapper meer aangehangen. Toch is het bepaald denkbaar dat matrilineaire afstammingsprincipes en andere kenmerken van matriarchie in de verre oudheid meer aanwezig waren en dit nogal impact heeft gehad op de positie van het vaderschap. Waar biologisch vaderschap niet aan te tonen was, en hoe verder we in de geschiedenis teruggaan hoe minder dat het geval was, was de positie van vaders sterk afhankelijk van het bestaan van een vorm van familieband en het daarmee samenhangende recht. De familie was ook de uitdrukking van de sociale en emotionele band van de vader met zijn kinderen.

De feministische ideaaltypering van het 'vredige' oermatriarchaat speelde overigens wel een belangrijke rol in de feministische strijd, en zegt dus

12 Borneman, Ernest, Das Patriarchat, 1975, blz. 14.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 146

meer over de verhouding tussen vaderschap en moederschap in de negentiende en twintigste eeuw.

De oudheid

De culturen van de oudheid waren niet alle patriarchaal. In de landbouwmaatschappij van het oude Egypte had de vrouw een gelijkwaardige rechtspositie. Het gezin was matrilineair. Kinderen kregen de naam van de moeder, die het thuis ook voor het zeggen had. De taak van de vader beperkte zich er veelal toe het erfgoed van traditie en geloof aan het nageslacht door te geven. Als de man wilde scheiden, moest hij een hoge boete betalen, als de vrouw wilde scheiden, betaalde zij niets.[13]

Uit de Griekse tijd zijn reeds beschrijvingen bekend van het verschijnsel couvade (fantoomzwangerschap bij de man) die duiden op een emotionele betrokkenheid van vaders bij kinderen.

Bij de Romeinen had de pater familias onbeperkt gezag en was niemand verantwoording schuldig. De vrouw was handelingsonbekwaam en zelfs als zij vroeg weduwe werd, had zij geen gezag over de kinderen. Wel had zij het recht die te verzorgen. Ook de kinderen bleven, zolang de vader leefde, privaatrechtelijk onzelfstandig. In beginsel had de vader zelfs het recht hen als slaaf te verkopen of te doden, maar dat was meer dreigement; in werkelijkheid was bij het bestraffen van kinderen gematigdheid troef.[14] De vader was alléén voor het levensonderhoud van vrouw en kinderen verantwoordelijk.[15] Ook was hij aansprakelijk voor de schulden die zijn vrouw maakte.

Overigens is het opmerkelijk dat de late Romeinse staat ingreep in de opvoeding en de macht van de vader. Sommerville beschrijft hoe het ingrijpen van de Romeinse staat meer en meer het gezag van de pater familias ondergraaft, met niet altijd gunstige gevolgen. Het primaire verantwoordelijkheidsgevoel van de pater familias nam erdoor af.[16] Het kind werd eigenlijk vooral bruikbaar om in te zetten waar de staat het nodig achtte.

13 Van der Does de Willebois, A.E.M; Het vaderloze tijdperk, 1983.
14 Bakker, N; Vaders in de geschiedenis, in: Vaders, speciale uitgave van het tijdschrift Kind en Adolescent, 1998, blz. 27.
15 Mead, Margaret; Male and Female, 1949.
16 Sommerville, C. John; Geschiedenis van het kind, blz. 42.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 147

Overigens zou keizer Augustus, die zijn eigen vader vroeg had moeten missen, een gunstige uitzondering geweest zijn die werkelijk wat voor kinderen deed.

Middeleeuwen en vroeg-moderne tijd

Vóór omstreeks 1750 zou het kind volgens sommige historici nauwelijks in liefde zijn opgevoed. Het kind werd als een lastig maar noodzakelijk aanhangsel van de volwassene gezien. Kindersterfte zou dikwijls nauwelijks opzien of zorg gebaard hebben. Dit beeld lijkt geënt op het imago van het juridische patriarchaat der Romeinen maar heeft ook daarmee te maken dat historici vaak vooral aandacht geven aan de koele en strenge publieke kant van vooraanstaande mannen. Kindheid zou geen beschermde, gekoesterde positie zijn in de maatschappij. Dit meenden sommige geschiedschrijvers af te leiden uit de manier waarop kinderen als volwassenen gekleed gingen op schilderijen in die tijd. Er zijn echter weinig andere feiten te vinden die deze stelling ondersteunen. Sinds enkele tientallen jaren richten geschiedschrijvers, met name in Engeland, zich veel meer op egodocumenten (dagboeken, brieven, autobiografieën) waaruit juist veel persoonlijke oudergevoelens naar voren komen.[17] Er is speelgoed gevonden en er zijn beschrijvingen die op zijn minst wijzen op enige sympathie voor kinderen.[18]

Lené Dresen-Coenders ziet in de vroeg-moderne tijd een machtsbalans tussen mannen en vrouwen, waarbij overigens ook de rolverdeling minder specifiek lijkt dan veelal wordt aangenomen, en zelfs minder specifiek dan in onze modern-feministische tijd praktijk is. Zo heeft zij het onder andere over vrouwelijke leiding op handelsschepen.[19]

Thomas More prononceerde in 1517 zijn vaderschap met de volgende woorden: *Het is niet zo vreemd dat ik met heel mijn hart van je hou, want de vaderband valt niet te verloochenen. In haar wijsheid hecht de natuur ouders onlosmakelijk aan hun kinderen.*[20]

17 Burgess, Adrienne; Het vaderinstinct blz. 49 e.v. Zie ook Cunningham, Hugh, Het kind in het westen, 1995.
18 Sommerville, C. John; Geschiedenis van het kind, 1982, blz. 70.
19 Dresen-Coenders, Lené; De machtsbalans tussen man en vrouw in het vroeg-moderne gezin, in: Vijf eeuwen gezinsleven; liefde huwelijk en opvoeding in Nederland in 5 eeuwen gezinsleven, 1988, blz. 67.
20 Geciteerd door Burgess, Adrienne; Het vaderinstinct, 1995.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 148

Moederliefde; opwaardering van het kind?

Zoals gezegd ontwikkelt zich vanaf het eind van de 18de eeuw een gedachtegang waarbij de liefde van de moeder als steeds belangrijker wordt gezien ten opzichte van het gezag van de vader. Dat had vooral te maken met de vooraanstaande pedagogen uit die periode (Rousseau, Pestalozzi, later Fröbel), die een grote emotionele betrokkenheid van vaders afraadden. Het kind moest vooral gelukkig zijn en moeders zouden het daarin beter aanvoelen. Nabijheid van de moeder en afstandelijkheid van de vader werd voor het kind het beste geacht. Dat was het begin van de idealisering van het moederschap zoals die tot in onze tijd voortduurt.[21] Moeder wordt de hoedster van het gezin, toch blijkt uit veel bronnen dat ook deze tijd veel warme vaderliefde kende.

In het begin van de 19de eeuw werd in de Code Civil in Frankrijk en in vergelijkbare wetboeken in andere landen nog wel vastgelegd dat kinderen bij echtscheiding naar de vader gingen, die als hoofd van het gezin nu eenmaal vooral ook financieel voor hen verantwoordelijk was. De moeder had zelfs geen omgangsrecht. Maar hoewel mannen hun vrouw in die tijd dus met gemak buiten het gezin konden sluiten, maakten zij van die juridische mogelijkheid vrijwel geen gebruik: het aantal echtscheidingen was zeer gering.

De veronderstelde meerwaarde van moederliefde voor jonge kinderen – in Engeland aangeduid met de vakterm Tender Years Presumption – begon in de loop van de 19de eeuw ook juridisch tanden te krijgen. Een eerste stap was de Engelse Telfourd Act van 1839 waarbij moeders de mogelijkheid kregen om bij echtscheiding de hoede over hun jonge kinderen (tot 7 jaar) te eisen en omgang te verkrijgen met hun oudere kinderen, die nog naar de vader gingen. Nog was een voorwaarde dat zij niet de schuld aan de echtscheiding hadden. In Nederland liep de ontwikkeling in grote trekken gelijk op.[22]

21 Bakker, N; Vaders in de geschiedenis, in: Vaders, speciale uitgave van het tijdschrift Kind en Adolescent, 1998, blz. 29-30.

22 This 'tender years' doctrine advanced by the English lawyer and author Justice Thomas Noon Talfourd, though intended to determine custody only until the children were old enough to be returned to the father's custody, provided the first major challenge to the paternal presumption. intellectual underpinning in the 1940s from Freudian →

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 149

Ondertussen ging het bergaf met de beeldvorming van vaders. Burgess noemt[23] het voorbeeld van vader Brontë. Die wordt door Gaskell in haar biografie (1857) van zijn dochter, de beroemde schrijfster Charlotte Brontë, omschreven als harteloos en gewelddadig, ja als de oorzaak dat al zijn kinderen relatief jong stierven. Nadat het boek verschenen was kwamen veel mensen die Patrick Brontë hadden gekend daar tegenin, maar het zou nog tot zijn eigen zorgvuldige biografie van 1965 duren voordat zijn vaerliefde van blaam gezuiverd was.

De industriële revolutie

De opkomst van de industrie maakte het leven niet aangenamer.

> *'Als vaders harder werden jegens hun kinderen, kwam dat doordat de wereld om hen heen ook harder was geworden. Niet uit wreedheid, maar uit bittere noodzaak dwongen veel ouders hun kinderen lange dagen te werken; gezinnen met "lastige" ouders die hun kinderen niet lieten werken, werden uitgesloten van armenzorg,'*

meldt Burgess[24] over de gevolgen van de industriële revolutie voor het vaderschap. Vooral voor kinderen uit de lagere klassen kende men geen mededogen. 'Mijn werk was het weefgetouw en als ik geen garen spoelde, leerde mijn vader mij lezen, schrijven en rekenen.' Als reactie daarop groeide de vanzelfsprekendheid van de moeder-en-kind relatie verder. Wat later werd arbeid van kinderen en vrouwen wettelijk beperkt, wat als een grote verbetering werd gezien. De gezinshistoricus Donald Haks ziet dat moment ook als een begin van de verbetering van de positie van moeders.[25] Tegelijkertijd gingen hoger opgeleide vrouwen een beroep doen op toegang tot hogere maatschappelijke posities.

---

psychoanalytic theory, which emphasized the mother's role as 'unique ... the first and strongest love object ... the prototype of all later love relations.' The subsequent body of theory and research on the development of infant attachments to the mother was equally influential in supporting the maternal preference. Kelly, Joan B; The Determination of Child Custody, in Children and divorce vol. 4, no. 1 1994.

23 Burgess, Adrienne; blz. 65.

24 Burgess, Adrienne; op. cit., blz. 73.

25 Haks, D; Vrouwengeschiedenis en de vroegmoderne tijd, in: Kloek, Els; Wie hij zij, man of wijf, 1992.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 150

Vrouwen hadden het hoe langer hoe meer over 'hun' domein (mijn fornuis, mijn aanrecht), terwijl het gevoelsleven van mannen langzaam van dat huiselijke domein werd losgemaakt. Het cliché van de dronkelap en bullebak kwam op. Achter deze negatieve gevoelswaarde verdween het positieve feit dat 'working hero' pappa steeds meer alleen de kost verdiende voor het gezin waar hij pas 's avonds weer bij kon aanschuiven. De vrijstelling van kinderen en later vrouwen van loonarbeid, liet de vader in de fabriek achter. Meer liefde van de vader werd voortaan uitgedrukt in meer werken en dus meer afstand tot zijn gezin. De bekende schrijver over vaderschap Warren Farell noemt dat de catch22 van het vaderschap. De loyaliteit van de vader aan zijn bedrijf bracht hem op gespannen voet met de loyaliteit aan zijn kinderen.

De volgende juridische mijlpaal was dat vanaf 1873 de moeder bij scheiding ook de hoede over kinderen tot 16 jaar kon eisen. En veel belangrijker nog, dat haar eventuele eigen schuld aan de echtscheiding (die meestal uit ontrouw bestond) die hoede niet meer wettelijk in de weg hoefde te staan.[26]

In Nederland werd het in 1901 wet dat de ouder die bij echtscheiding niet de dagelijkse zorg over de kinderen kreeg daarmee tegelijk ook het juridische medegezag verloor. Hij had zelfs geen omgangsrecht. Omdat moeders in de praktijk steeds vaker de kinderen kregen, was dus in 100 jaar tijd de vader/moeder situatie bij scheiding precies omgedraaid. Op één punt na: de afgedankte ouder (ooit de moeder, voortaan de vader) bleef nu financieel aansprakelijk.

Vóór 1901 hadden vaders dus altijd het formele juridische gezag over hun kinderen gehad, althans als deze vaders bekend waren of bekend mochten zijn. En binnen het huwelijk hadden zij dat alleengezag dus ook daarna. Maar dat betekende bepaald niet dat vader in alle situaties de baas was. Dikwijls had hij helemaal niet de tijd om zich met het gezin te bemoeien. Hij werkte buitenshuis en moeders deden dat, vooral sinds ongeveer 1920, steeds minder. De moeder was zeer bepalend voor de ontwikkeling van de kinderen en had daardoor een grote macht. Had de vader naast zijn juridische gezag wel een daadwerkelijk gezag? De vader van Ciske de Rat (uit een bekend, verfilmd Nederlands kinderboek) blijkt machteloos als hij zijn zoon de zorg wil geven die deze nodig heeft.

26 Van Creveld, op. cit., blz. 254.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 151

In de periode van 1900 tot 1980 werd de moeder als de beste verzorgster en opvoeder op een voetstuk gezet. Zij was de hoedster van huisgezin, hygiëne en moraal. Vader was kostwinner, droeg in het beste geval wat bij aan de afwas of het verschonen van luiers. Moeder was huisvrouw. Het gezinsideaal was huiselijkheid en een intiem gezinsleven. De opkomende moederverheerlijking[27] werd gevoed door de opkomende Freudiaanse psychologie.[28]

De idealisering van het moederschap heeft het vaderschap uitgehold. Hoe meer moeders geïdealiseerd werden, hoe noodzakelijker het werd negatieve ideeën af te splitsen en ergens anders onder te brengen. Het vaderschap werd daarvoor de logische vergaarbak.[29] Met betrekkking tot de oorzaak van het verlies van het contact tussen vader en kind ontwikkelde zich een blinde vlek.

Een factor is ook het traumatische verlies van vele vaders in twee wereldoorlogen. De staat eiste de vaders op. Kinderen misten hun vader niet alleen voor de duur van de oorlog, veel vaders kwamen helemaal niet meer terug. En dat trauma zette zich voort. In de jaren 1945-58 moest er economisch hard aan worden getrokken om het bestaan weer op te bouwen. Er was weinig tijd voor een herstel van de opgelopen psycho-sociale problemen. Niet alleen wisten vele opgegroeide kinderen, inmiddels zelf vaders, niet uit eigen ervaring wat vaderschap was, het probleem werd nog vergroot door de dringende behoefte aan mankracht voor de economische wederopbouw, mannen die hun kroost daardoor gedwongen op een urenrantsoen zetten.

Met name in vooruitstrevende kringen waren vaders ook steeds meer de wil kwijt om nog leiding te geven. Voor zover sprake was van opvoedend gezag en autoriteit werd die meer uitgeoefend door de immens gezaghebbende, in dertig talen vertaalde, boeken van dr. Spock[30] met zijn be-

27 'Mama, je bent de liefste van de hele wereld,' zong de jeugdige zangster Heintje Simons.
28 'Freudian psychoanalytic theory, which emphasized the mother's role as 'unique .. the first and strongest love object ... the prototype of all later love relations. The subsequent body of theory and research on the development of infant attachments to the mother was equally influential in supporting the maternal preference.' Kelly; Joan B. The Determination of Child Custody, in Children and divorce Vol. 4, no. 1, 1994.
29 Burgess, Adrienne; op. cit., blz. 33.
30 Spock, B; The commonsense book of baby and child care, 1946. Dr. Spock talks with mothers, 1961.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 152

ginsel van vrije zelfontplooiing van het kind. Dit zette de toon voor een institutioneel vaderschap van deskundigen en staat.

De wettelijke voorrang van de aan de echtscheiding onschuldige ouder werd opgeheven. Dit, gepaard aan de anti-huwelijkse moraal van het feminisme en de experimenteerdrift van het beginnende hippietijdperk, veroorzaakte een groei van het aantal echtscheidingen. Deze werden meestal door moeders aangevraagd. Bij die scheidingen stonden kinderen vaak in het brandpunt en in de vuurlinie. Bij de toewijzing van de kinderen aan de ouders deed een aantal principes na elkaar en soms naast elkaar opgeld. Van Gijseghem[31] noemt naast het tender-years principe; de egalitaire tendens, belangen van moeders, het 'kind is koning'-principe en het principe van 'het belang van het kind'. Dit laatste principe heeft de air van een finale synthese in zich, hierover verderop een paar kritische opmerkingen.

Een nieuwe emancipatiegolf, een nieuwe scheidingsgolf, 1968

De jaren zestig bewerkstelligden in de westerse wereld een sterke hang naar gelijkheid en vrijheid, en geloof in maakbaarheid van de wereld.

Als gevolg van de daarmee gepaard gaande ideologische veranderingen kwam er een sterke nadruk te liggen op de gelijke behandeling van de seksen. Dit betekende enerzijds een hang naar een gelijkwaardigere positie voor de vader als opvoeder. Anderzijds leidde het tot een emancipatiebeweging die de positie van vrouwen als opvoeder versterkte (tweede feministische golf). Zo kwam het tender-years-principe onder druk te staan en werd in naam vervangen door het principe van de voorrang voor de verzorgende ouder. Anderzijds werd het vooroordeel in stand gelaten dat die verzorgende ouder eigenlijk per definitie de moeder was. De alomtegenwoordigheid van moeders in huis leek hier ook voor moeders te pleiten, maar zag een aantal kwalitatieve aspecten over het hoofd. Vaders die een egalitaire taakverdeling wilden, stuitten bovendien op den duur op de ingesleten patronen.

Het recht van de vrouw om voltijds huisvrouw te kunnen zijn en niet buitenshuis te hoeven werken, een of twee generaties eerder als een overwinning ingehaald, werd nu gekenschetst als een (eeuwenoude) onderdrukking van de vrouw door de man.[32] Het feminisme eiste voor de moeder recht op arbeid buitenshuis.

31 Zander, Joep; Moeder-Kind-Vader, een drieluik over ouderverstoting, 2004 blz. 68.
32 Kool-Smit, Joke; Hé meid, ze houden ons eronder, 1972.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 153

In theorie nam het feminisme ook afstand van de moederschapsideologie. Daarbij kwam niet altijd in de eerste plaats de vader binnen bereik. De afschaffing van de als onderdrukkend benoemde gezinsstructuren leidde vooral tot de idealisering van de groepsopvoeding.

Simone de Beauvoir neemt[33] flink afstand van het moederschap en predikt zelfs afschuw van de zwangerschap. Het moederschap wordt gezien als strijdig met de feministische inzichten over maatschappelijke onafhankelijkheid. Een herverdeling van opvoedingstaken aan het kleine (woongroepen) en grote collectief (de staat) werd als een bevrijding beschouwd. In de praktijk blijkt echter dat dikwijls toch voor moederschap wordt gekozen. De afhankelijkheid van het patriarchaat, onder andere via de kinderen, wordt vaak radicaal opgelost door ten principale afscheid te nemen van de vader-kind band. De persoonlijke historie van de Nederlandse feministe Anja Meulenbelt, zoals verwoord in haar boek ‘De schaamte voorbij’, geeft hierin een goed inzicht.

De Beauvoir’s ideologie van bevrijding van het moederschap werd nog voortgezet door Borneman[34] en Shulamith Firestone[35], die daarbij pleitten voor een algehele losmaking van fysiek, en biologisch ouderschap.

De tweede feministische golf viel dus samen met een scheidingsgolf die vaak een vadervijandig karakter droeg. De onverbrekelijkheid van de huwelijksband was traditioneel een bescherming van de gezamenlijke opvoeding van de kinderen. Met het loslaten hiervan werd, al dan niet opzettelijk, ook de onvoorwaardelijke gezamenlijke opvoeding door de ouders van de kinderen losgelaten. Toen in Nederland in 1971 het schuldbeginsel bij echtscheiding werd afgeschaft en scheiding op eenzijdig verzoek mogelijk werd, hoefde een vrouw zich nog maar bij de rechtbank te melden om alimentatie en kinderen toegewezen te krijgen. Dit gebaseerd op een voorrang die natuurlijk nergens in een wetboek kon zijn aangegeven. Elders werd deze voorrang wel verdedigd.

33 ‘Gewoonlijk is moederliefde een vreemd mengsel van narcisme, altruïsme, dromen, oprechtheid, onoprechtheid, toewijding en cynisme’. Simone de Beauvoir, De tweede sekse, 1949, blz. 603. Volgens De Beauvoir projecteert de moeder de ervaring van onderdrukking vaak op een sadistische of masochistische wijze op haar kinderen.

34 Borneman, E; Das Patriarchat, 1975.

35 Firestone, Shulamith; De dialectiek van de sekse, 1979.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 154

'De laatste jaren proberen vrouwen met enig succes haar rechten als moeder op het patriarchaat terug te veroveren. Daarbij gaat het haar niet om de 'macht' over de kinderen maar om de mogelijkheid onafhankelijk van een man moeder te zijn. Nu een zelfstandig moederschap ontstaat, zien we dat mannen naar een oud en vertrouwd patriarchaal wapen grijpen: instelling van een door de staat afdwingbare macht over vrouwen en kinderen'.[36]

'Onafhankelijk' betekent hier niet meer dan gebruik maken van de partijdigheid van de rechterlijke macht gebaseerd op een vooroordeel over moederliefde dat nog kwistig door de sociale wetenschappen wordt aangehangen.[37] Een wettelijk recht op omgang tussen gescheiden vaders en hun kinderen kwam er in Nederland sowieso pas sinds 1992 en elke moeder weet dat zij de omgang met de vader, ook nadat die een recht was geworden, zonder meer naast zich neer kan leggen. 'Hij kwam nog een keer terug met zijn familie die het kind kwam bezichtigen. Ik heb ze niet binnengelaten'.[38]

En zo werd het laatste kwart van de twintigste eeuw de periode van een massaal verbroken omgang tussen vaders en kinderen. Tegen de 50% van de minderjarige kinderen heeft na scheiding niet of nauwelijks meer contact met een van de ouders, bijna altijd de vader.[39]

'De emancipatie van de vrouw werd door ons (eerst) vooral nog binnen de economische ontwikkeling begrepen. Maar men zou ook kunnen uitgaan van veranderingen die er in de betreffende periode zijn opgetreden in de ideeën over moederschap... In de feministische beweging zijn ingrijpende veranderingen van gedachte opgetreden. Kort na de oorlog hadden pedagogen en psychologen (John Bowlby met zijn hechtingstheorie bijvoorbeeld) nog de nadruk gelegd op het belang van een altijd aanwezige moeder'.[40]

In het boek *De schaamte voorbij*[41] zet de schrijfster zichzelf neer als bar slecht in het huishouden. Niettemin krijgt zij bij echtscheiding zonder

36 Verbraken, Annick; Socialistisch-feministische teksten, 1981.
37 Shorter, E; De wording van het moderne gezin, 1975, blz. 23.
38 Meulenbelt, Anja; Het moederboek, 1975.
39 Orbons, Wim; in NRC/Handelsblad van 12 oktober 2004. Meerderjarige thuiswonende kinderen die het contact met de vader verliezen niet meegerekend (naar schatting 10.000). Zie ook het artikel van Orbons en Zander, blz. 127.
40 Levering, Bas; De overschatting van de macht van de opvoeder, 1995, blz. 79.
41 Meulenbelt, Anja; De schaamte voorbij, 1976.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 155

meer het zoontje toegewezen, waarna zij weer dagonderwijs gaat volgen, de vader alle omgang weigert en haar eigen maatschappelijke en seksuele ontplooiing volkomen voorop stelt. De opgroeiende jongen gaat gebukt onder een sterk dominante moeder die zichzelf tot de enige ouder heeft gebombardeerd.[42]

De vooronderstelling dat de moeder door haar zachtaardigheid nu eenmaal de beste ouder is, begon vanaf ongeveer 1975 internationaal formeel terrein te verliezen, als eerste in de Verenigde Staten. Er kwam een nieuw beginsel op: in een maatschappij met totaal gelijke kansen, waarin ook vrouwen desgewenst straaljagerpiloot, hartchirurg of echtscheidingsadvocaat konden worden, moesten vrouw en man ook als vader en moeder na scheiding gelijke kansen hebben ('the sex blind rulings'). In 1979 werd dit beginsel bij voorrang wet in Californië en tegen 1991 had het zich uitgebreid over 40 van de Amerikaanse deelstaten. In de staten van het Noordoosten ('Nieuw Engeland') hadden de gouverneurs het, vaak na feministisch lobbywerk, door hun veto tegengehouden.

In Nederland werd de strijd tussen de tender years presumption en de gelijkheidsideologie minder scherp tot in de hoogste rechterlijke instanties gevoerd, en juridisch feitelijk nooit beslecht. Wellicht is dit een van de oorzaken van de uitgesproken vaderdiscriminerende Nederlandse wetgeving rondom erkenning, die kinderen het fundamentele recht op een volwaardige vaderband ontzegt.

Er ontstaat zelfs een discours van pertinente vereenzelviging van het belang van vrouwen en kinderen. '75% van de wereldbevolking zijn vrouwen en kinderen', stelt de kop boven de werving voor de grote vrouwenconferentie in Peking in 1995. Daarmee wordt het belang van het kind wel erg eenduidig aangeduid als hetzelfde als dat van de moeder, en dus met een secundaire, of helemaal geen rol voor de vader, en met veronachtzaming van het gevaar dat ook moeders, vooral alleenstaande, voor kinderen mee kunnen brengen. Niet alleen leidt dat tot een voortzetting van verouderde patronen, de zorg van vaders word zelfs gewoon ontkend of onmogelijk gemaakt. Het is dan niet verwonderlijk dat hoogleraar demografie Jan Latten spreekt van de opkomst van de matriarchale samenleving.[43]

42 Interview met Armin Meulenbelt in Weekblad Vrij Nederland van 26 april 2008.
43 Latten, Jan en Hintum, Malou van; Liefde à la carte, 2007.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 156

Anderzijds staat het primary-care-principe inmiddels onder druk. Onderzoek, van onder andere Wallerstein en Kelly, toont vanaf de 80-jaren[44] juist het belang van gelijkwaardig ouderschap aan.

De grondgedachte van gelijkwaardig ouderschap is de laatste tijd in opmars.[45] In Frankrijk is bij echtscheiding de résidence alternée sinds 4 maart 2002 voor de rechters een mogelijkheid, in België is verblijfsco-ouderschap (na echtscheiding afwisselend verblijf van het kind bij vader en moeder) sinds de wet-Onkelinx van 15 september 2006 bij voorrang verplicht.

In Nederland wordt er met het afschieten van het wetsvoorstel Luchtenveld en het aannemen van dat van Donner over voortgezet ouderschap echter een stap terug gezet. Zelfs een manifest over de integriteit van het ouderschap samengesteld door onder andere Peter Prinsen en Wim Orbons, gedragen door tientallen wetenschappers, mocht niet baten.[46]

Er komt steeds meer nadruk te liggen op het principe van het 'belang van het kind', dat echter vaak weer wordt vervlakt tot datgene wat het kind zégt of ergo wat een gedragswetenschapper daar dan weer van maakt. Hierin speelde ook de verdere bloei van de psycho-sociale wetenschappen een rol. Deze gingen op een vermeend onafhankelijke wijze de publieke opinie en, niet te vergeten, de rechtbanken voorlichten over het beste belang van het kind. Dat zij daarbij zelf dikwijls niet geheel los stonden van moederschapsideologie en erger, verwevenheid met staatsbelangen, leidde eerder tot meer dan minder zelfingenomenheid.[47]

Daarbij kwam het idee van de zogenoemde zelfbeschikking en emancipatie van het kind in aanvaring met het onvoorwaardelijk ouderschap.

44 Wallerstein en Kelly geciteerd in: van Wamelen, Carla; De rol van zorg bij echtscheiding. De eerbiediging van een zorgrelatie. In: Nemesis, 1996, 3, mei/juni, blz. 76-82.

45 Zie ook de verklaring van Langeac; papa.nl.nu/langeac.html.

46 Meer over de recente juridische geschiedenis in het artikel van Peter Prinsen op blz. 63.

47 Finally, the determined entrance of the social and behavioral sciences into custody issues toward the end of the twentieth century changed not only the legal rules governing custody but the proceedings themselves. Overwhelmed by the volume of divorce cases and frustrated by indeterminate standards after the abolition of the maternal preference, lawmakers and judges increasingly looked to social and behavioral scientists to provide guidelines for what constituted the best interests of the child, employing expert witnesses to evaluate the relationship between the parent and the child. In this story of child custody children are seen but rarely heard (Mary Ann Mason, 1994, boekbespreking).

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 157

Met behulp van de jongerenhulpverlening (Jongeren Advies Centra) had de staat hulp verleend, maar had ze tevens positie betrokken tussen ouders en kinderen. Met de vanzelfsprekendheid van consumeren, zo kon het ook zijn ouders benutten en bekritiseren. De parallellen met de Russische jonge pionier Pavlik Morozov die zijn ouders verraadde aan de staat, leken dichterbij gekomen. We zien de opkomst van de rechten van het kind, het kind in zijn vermeende koninkrijk. Wat het kind dient is gezamenlijk ouderschap, wat het zegt kan heel wat anders zijn.[48]

En overigens, consumeren bracht het de kinderen weer in een heel nieuwe versie van hun belangenpositie versus de economie, namelijk die van consumenten in plaats van arbeiders.[49] De productieve economische positie was sterk geïntegreerd in het gezinsleven en leverde vaak veel zelfrespect op. Het consumentendom speelde zich hoe langer hoe meer af in een met formele rechten omklede gedistantieerde positie.

Afsluiting

Ik ben van mening dat er een tendens van toenemende spanning tussen de loyaliteiten van het kind is. Ik wil beklemtonen dat met deze korte geschiedschrijving slechts een aantal vraag- en uitroeptekens zijn gezet. Analyse en onderzoek zal moeten worden gedaan. Daarbij is het noodzakelijk dat dat onderzoek de belangen op de assen die nu juist zo noodzakelijk in kaart gebracht dienen te worden, overstijgt. Dat onderzoek zich dus vrijmaakt van het economisch en staatsbelang en dat het zich ook niet vereenzelvigt met een vrouwenbelang onder de noemer van feminisme.

Onduidelijk blijft ondertussen hoeveel gestrande pogingen vaders in het verleden hebben ondernomen om de zorgende rol op zich te nemen. Onduidelijk ook waar die pogingen strandden. Bij de moeder? Bij de werkgever? Bij allebei? Of bij een lastig te omschrijven verinnerlijkte positiebepaling ten opzichte van deze twee? Ook al weet je niet hoe diep de zee

48 Gijseghem, Hubert Van; lezing weergegeven in: Zander, Joep en Smulders, Emiel, Gemist Vaderschap 2006.

49 Hugh Cunningham spreekt van een verschuiving van het machtsevenwicht zowel op emotioneel als economisch terrein tussen ouders en kinderen. Cunningham, H; Het kind in het westen, 1997, blz. 215 e.v.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 158

is en hoever de overkant, niet iedereen probeert dat uit voordat hij beslist de overtocht maar niet te wagen.

Willen we de geschiedenis in al zijn kale feitelijkheid achterhalen, dan is naar mijn mening een archeologische manier van geschiedenisonderzoek noodzakelijk. Niet alleen letterlijk- er wordt al steeds meer met feitelijke en fysieke bronnen gewerkt- ik bedoel dat vooral ook in figuurlijke betekenis. Dit kan soms alleen door een falsificatievraag te poneren. We gaan niet zoeken naar wat in onze theorie past, maar naar wat er is en we zoeken dat zijnde in de diepte door de schep bij wijze van spreken stevig ter hand te nemen. En voor het op de proef stellen van de heersende inzichten en opvattingen kan een gerichte alternatieve theorie van dienst zijn, bijvoorbeeld een waar vaders wel in aan de orde komen, waar de loyaliteitsspanningen rond het kind aan de orde komen. Geen beperking van onderzoek tot formele en officiële documenten.

Deze archeologische methode is bruikbaar en nodig voor het verre verleden, maar mogelijk nog noodzakelijker voor de recente geschiedenis. Wat er aan problemen onder water ligt als een Koersk van de moderne samenleving kan niet aan het oppervlak worden waargenomen. Alleen gericht diepgravend speurwerk kan een deel van de werkelijkheid aan de oppervlakte brengen. Daartoe zijn mensen nodig die duikboten en Russen kennen. Mensen die het onwaarschijnlijke begrijpen.

Rest ons op te merken dat er ons een toekomst te wachten staat waarin op zijn minst het vaststellen van het vaderschap hoe langer hoe minder een probleem zou hoeven te zijn. Daarmee is ook het belang van het algemene gezinsverband voor het behoud van het vaderschap van relatief minder belang geworden. De bevrijding uit het gezin kán dus óók de bevrijding van de man dienen. Merkwaardigerwijze is het nu zo, dat het functioneren van het recht maakt dat vaders zich aan het moederschap moeten aanpassen en binnen het gezin moeten blijven om hun vaderlijke band niet te verliezen. Ik wens hier niet te pleiten voor de opheffing van het gezin, maar wel voor het oplossen van nodeloze knel-en kwelpunten. Minder dwang en meer waarborgen zullen wellicht juist leiden tot een opleving van het gezin.

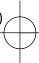
Is het kind gebaat is bij een lossere familiestructuur en kan het zich goed vinden in een, over twee opvoedingsplekken verdeeld, ouderschap? Ik

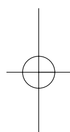
Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 159

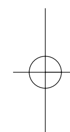
meen dat een kind per definitie gebonden is aan een onvoorwaardelijke opvoedingsrelatie met beide ouders, die beide een relatief waardevol voorbeeld kunnen zijn. Soms zullen ouders daartoe eerder moeten kiezen om bij elkaar te blijven, soms niet. Ouders zullen ook moeten kiezen hoe ze hun werk- en zorgtaken verdelen. Het maken van dit soort doordachte keuzes dient de ontwikkeling van een geëmancipeerd ouderschap. Een goede recente ontwikkeling in dit kader is ook het zogeheten fem**a**nisme[50] dat anders dan het feminisme op de eerste plaatst beoogt ouderschap te emanciperen. Daarmee geeft deze beweging een antwoord op de meest knellende kwestie die het feminisme als maatschappelijke praktijk achter liet; het uit elkaar drijven van ouders.

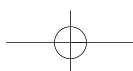
50 Wouters, Roos; Fuck, ik ben een feminist, 2007.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 160

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 161

Paradoxale toewijzing als centrale remedie
Een gesprek met Professor Peter Hoefnagels

Emiel Smulders en Joep Zander

In 2006 voerden Emiel Smulders en Joep Zander een aantal gesprekken met Peter Hoefnagels over zijn persoon en zijn werk. Een deel van de gesprekken ging over het ouderverstotingssyndroom, het voorkómen daarvan en de paradoxale toewijzing als oplossing.

De molens

Je hebt de molen op het erf van Peter Hoefnagels en je hebt de ambtelijke molens. De verhouding tussen die twee is wat moeizaam. Als de 'ambtelijke molens' langskomen dan dreigt men de Lindense molen plat te leggen. Als er meer dan 50 mensen in dit plaatselijke theateretablissement moeten passen, dan moet de molen aan allerlei wettelijke en onmogelijk technische en dure eisen voldoen. Alle stoelen moeten met ijzer aan elkaar gemaakt en een voetpad van 42 centimeter en een trap naar boven die dan buiten de molen zou moeten beginnen, of je zou de molen plat moeten leggen. Peter zegt dat hij zich graag neerlegt bij die ambtenarij omdat er toch niets aan te doen is. Dan maar níet meer dan 50 mensen tijdens concerten in de molen.

Als Peter elders tegen de ambtelijke molens vecht dan denk je wel eens dat hij een Don Quichotte moet zijn. Zijn a priori overgave intrigeert ons. Hij is een vechter, iemand die met de moraal in de hand het onrecht bestrijdt, als schrijver, als hoogleraar en als politicus. In verband met dat laatste denken we aan zijn pakkende politieke vragen in 1990 aan toenmalig staatssecretaris van justitie Kosto. Hij vroeg zich af, of het nieuwe recht op omgang wel een einde zou maken aan de onrechtvaardige situatie waarin vaders buiten de omgang met hun kinderen worden gestoten. 'De fractie van de Partij van de Arbeid kan de relatie nooit zo sturen als de blik van de verzorgende ouder dat kan. Moeders wil is wet en de rest kan met blote benen naar bed.'

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 162

De geschiedenis van de wetgeving over familierecht, en de daaruit voortvloeiende jurisprudentie, laat zien hoe moeizaam het is om de, in dit geval juridische, molens te verzetten.

Altijd gezocht naar vrede

Peter Hoefnagels is emeritus hoogleraar jeugd- en familierecht en criminologie aan de Erasmusuniversiteit. Hij was lid van de senaat namens D'66 en is een begenadigd schrijver van veel boeken. In al deze hoedanigheden, hij heeft er nog meer, hield hij zich veel bezig met de gevolgen van scheiding en met name de positie van kinderen daarin. Hij is inmiddels 45 jaar gelukkig getrouwd en is opvoeder en vader geweest van 3 zonen. Daarvoor heeft hij een scheiding meegemaakt.

De betrokkenheid van Peter bij dit onderwerp heeft ook te maken met zijn eigen geschiedenis. Over de eigen scheiding van zijn eerste kinderen en alle pijn, verwarring en boosheid wil hij nu slechts met mate vertellen. Dat is verleden tijd en hij vindt het pijnlijk om het weer op te rakelen.

'Mijn huwelijk was een knotsfout huwelijk. Wie er meer over wil weten kan mijn boek 'Dansen op het terras' lezen. Van mijn huwelijksleven lusten de honden geen brood. Het slechtste wat ik ooit gedaan heb is met die vrouw te trouwen. Ik wist toen bij god niet dat er slechte huwelijken waren. Toen het huwelijk mis ging, trok ik me, met mijn klarinet, terug op mijn zolderkamertje. Ik ben hier nog voor mijn kinderen, prentte ik mij zelf in. Ik wilde desnoods celibatair aanwezig blijven voor mijn kinderen. Van hen wilde ik niet scheiden.

'Maar uw vrouw kan er niet langer tegen,' zei haar psychiater en via hem zette zij een scheiding in. 'Ik ga hier niet weg voordat de omgang met mijn kinderen geregeld is,' zei ik. 'Bel die advocaat van mij maar, je ziet maar.' Maar die advocaat vond het goed ... tsja dan had ik het toch zelf moeten doen. Aardige man, maar geen vechter.

Natuurlijk stuurde zij over mij de wildste verhalen de wereld rond. Dat ik de kinderen nooit zou willen zien, dat ik ze in de steek gelaten zou hebben. Sterker nog, ze heeft de kinderen verteld dat ik een soort van Hitler ben. Al die manipulaties, waar ik niets mee te maken had, hebben bij mijn kinderen ook veel schade veroorzaakt. Over vaders kan van alles verteld worden, alle leugens die je maar wilt. Mannen zijn daarin machteloos en de kinderen ook. Dat maakt kinderen kapot en geeft verwijdering.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 163

Kinderen beschermen zich tegen moeder door hun vader af te stoten. Ik heb mijn kinderen uit dat huwelijk lange tijd niet gezien, maar nu heb ik er weer contact mee.

Mijn kinderen hebben van hun moeder valse verhalen over mij gehoord en zij zijn daarin gaan geloven. Ze snapten eerst niet dat het valse verhalen waren die verzonnen zijn. Zelfs nu nog, 45 jaar later, heeft hun moeder het er moeilijk mee als ze mij bezoeken. Het contact met de kinderen uit het oude huwelijk is deels wel aanwezig maar na 40 jaar vervreemd. Nou ja een van mijn kinderen heeft het er nog erg moeilijk mee. Ze verwijt mij dat ik ben weggegaan. Ze is gehersenspoeld.'

Peter onderstreept de mogelijke kwalijke gevolgen van dit soort geestelijke mishandeling. Het kan leiden tot ziekten die de dood tot gevolg kunnen hebben. Bijvoorbeeld anorexia.

Wat had er volgens Peter destijds bij zijn scheiding moeten gebeuren om het niet zover te laten komen? Zijn antwoord 'je moet altijd bemiddelen' ligt voor de hand, in tweede instantie vermeldt hij dat dat in zijn zaak waarschijnlijk niet zou hebben geholpen: 'daarna liegt ze gewoon de hele boel weer bij elkaar'. Hij besluit: 'Ik heb altijd gezocht naar vrede.' Meer wil hij over die scheiding van 45 jaar geleden niet kwijt en we stappen over naar de meer politiek/maatschappelijke kant van de zaak.

Kinderen valt niks te verwijten

'Moeders indoctrineren (bewust en onbewust) hun kinderen, ze vertellen gemene verhalen over hun vaders en zetten ze tegen hem op. Ze verzinnen maar raak. Ik ben dat in veel rechtszaken waarin het over de toewijzing van kinderen gaat tegengekomen. De uitspraken van, vooral vrouwelijke, kinderrechters kunnen me dan ook verbazen. Op de een of andere manier hechten ze geloof aan de verhalen van moeders. Maar inmiddels zijn rechters wel zo ver dat ze niet meer in alle wilde incestbeschuldigingen geloven. Maar ondanks dat tegenwoordig wel duidelijk is dat kinderen recht hebben op de omgang met hun vaders en dat goed voor hun welzijn is, blijven moeders de omgangsregelingen traineren, gesteund door rechters die het recht niet laten spreken.'

Er zijn kinderen die een hele leuke vakantie met hun vader hebben gehad, vervolgens na drie weken naar hun moeder gaan en als ze terugkomen

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 164

zogenaamd ineens slachtoffer heten te zijn van mishandeling en incest. Die kinderen gaan daar dan in mee, op een enkeling na. Er is steeds een uitzondering, een op de vier ongeveer, die niet mee gaat in dit anti loyaliteitsplan. Ze houden zich gedeisd, maar doen wel een beetje met de moeder mee. Dan komt die zaak voor. En die rechters kunnen, zeggen ze dan, niet tegen de moeder op. Beter één ouder dan twee ruziënde, zeggen ze. Dat vormt de neergang naar ouderverstoting.

In 1990 schetste senator Hoefnagels in de Eerste Kamer – avant la lettre – al de lijnen van ouderverstoting:

> *Het frustreren van een relatie tussen ouder en kind op eigen, rancuneuze gronden zou ik wel de ongeschreven misdaad van de eeuw van het kind willen noemen. Maar deze misdaad wordt*
> *zelden gepleegd in de vorm van weigering. Het goedwillig of kwaadwillig frustreren van de omgang vindt plaats via een schat van huishoudelijke details, noodzakelijkheden, pseudo-noodzakelijkheden, huiswerk, schoolwerk, clubs, sportclubs, noem maar op en vooral door de betekenis die de verzorgende ouder aan die omgang geeft. Die betekenisverlening wordt aan het kind zichtbaar door verbale en non-verbale uitdrukkingen, door de kleur op het gezicht van de ouder bij het weggaan, door de mondstand bij het weer thuiskomen. Daaraan weet het kind feilloos of de verzorgende ouder die relatie nu wil of niet. Op den duur wordt die betekenis voor de meeste kinderen, zowel voor de jongere als de oudere , in hun loyaliteit of identificatie met de verzorgende ouder, of vanwege het omzeilen van sores, beslissend. En dan zegt men: het kind 'wil' zelf niet meer, in een aantal gevallen zelfs niet meer als het kind meerderjarig is.*
>
> *Dat is triest, dat is droevig; voor een deel is dit ontstaan doordat ons scheidingsrecht zo polariserend is en helaas is gebleven. Ik wil de staatssecretaris vragen of hij van plan is met een nieuw wetsvoorstel scheidingsprocesrecht te komen. Voor een deel is de geschetste situatie*
> *ook om andere redenen ontstaan. Ik zeg het met respect, maar node: voor een deel is die ontstaan doordat deze ouders niet wijzer zijn dan de wet, zoals verreweg de meeste ouders wel zijn. Wat kan in die gevallen de kinderrechter nog? Wat wil de wetgever hier sturen? En wie stuurt er hier nu eigenlijk?*
> *De staatssecretaris mag sturen wat hij wil, in deze aangebrande gevallen, die 5% van gejuridiseerd conflict over omgang met kinderen kunnen hij en de fractie van de Partij van de Arbeid de relatie nooit zo sturen als de blik van de ver-*

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 165

zorgende ouder dat kan. Moeders wil is wet en de rest kan met blote benen naar bed. [1]

Senator Hoefnagels gaf hiermee aan dat de moeder en in bredere betekenis de ouder die de kinderen bij zich heeft, bepaalt of omgang haalbaar is. Als de moeder er geen zin in heeft bepaalt de rechter dat het niet haalbaar is. Dit heet het haalbaarheidscriterium.

Je moet je niet afvragen of degene die achter tegen iemand aanbotst wel schuldig is. Hij is schuldig omdat hij geen afstand hield. Als je het contact van de kinderen met de andere ouder niet respecteert ben je ook schuldig en verdien je een maatregel.

Tegen deze problematiek liep Peter niet alleen te hoop maar hij nam ook het initiatief tot het ontwikkelen en promoten van scheidingsbemiddeling. Dit leidde onder andere tot zijn bekende standaardwerk *Handboek scheidingsbemiddeling,* met daarin een aantal vernieuwende methodes (scheidingsmelding, paraplugesprek) om problemen tussen ex-genoten op te lossen en de kinderen te ontzien. 'Ik kan me snel inleven,' zegt hij over zijn inzet in dit soort bemiddelingen. Als fundamentele juridische reactie op ouderverstoting propageerde hij de paradoxale toewijzing, Het principe van paradoxale toewijzing heeft veel weg van het oud-testamentische salomonsoordeel.

Paradoxale toewijzing

'In 1992 heb ik het idee van de paradoxale toewijzing in een artikel uitgewerkt. Nu wordt dit voorzichtig toegepast en onlangs in een zaak in Leeuwarden is de paradoxale toewijzing ruimhartig toegepast,' zegt Peter Hoefnagels. Paradoxale toewijzing is daarmee jurisprudentie geworden. Het is in meerdere gevallen[2] succesvol door mannelijke rechters uitgesproken[3]. Paradoxale toewijzing geeft de man het gezag terug, dat hij als vader verdient, en de macht van de moeder wordt redelijkerwijs beperkt. Dwangsommen en dreigen met gijzelingen helpen niet om vrouwen zo

1 Senator Hoefnagels Eerste Kamer; behandeling wet 18964 4-9-1990.
2 LJN: AS6020, Gerechtshof Amsterdam, 1330/04 LJN: AU5495, Rechtbank Leeuwarden, 71177, 72436 en 6000.
3 Het heeft inmiddels ook bij vrouwelijke rechters navolging heeft gekregen.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 166

ver te krijgen dat ze kinderen naar hun vaders laten gaan. Met de paradoxale toewijzing haal je de angel met gif uit het conflict en dat heeft alles met macht en gezag te maken.

Paradoxale toewijzing wil zeggen dat het gezag over het kind naar de andere ouder verhuist wanneer een ouder, meestal de moeder, niet meewerkt aan een ruimhartig omgangsrecht of omgang saboteert en het kind indoctrineert. De paradoxale uitspraak houdt in dat de man het gezag krijgt zijn kinderen op te halen en omgang te hebben. Als dat niet werkt kan hij aan de rechter vragen om hem het eenhoofdige gezag te geven. Als het saboteren van omgangsrecht dan toch doorgaat, kan de vader zelfs een verzoek indienen om de verblijfplaats van het kind te wijzigen. Het gezag dat de man op die manier krijgt zal de onrechtvaardigheid en het uitoefenen van de negatieve macht door de vrouw[4] beperken.

De kinderen kunnen hun vader weer ervaren als iemand die gezag heeft en die niet bedelend en vragend met lege handen aan de deur hoeft te staan. Ook de gedwongen loyaliteitskeuze van de kinderen vervalt, want het gezag van de vader wordt ondersteund door de rechter. Kinderen kunnen weer respect voor hun vaders hebben. Kinderen hoeven ook niet meer bang te zijn dat ze hun vader of hun moeder moeten verliezen, dat geeft rust.

Mannen moeten weer leren om het gezag uit te oefenen. Het heeft geen zin om aan de deur te schreeuwen dat ze het recht op hun kinderen hebben. Die machteloosheid is met deze uitspraak voorbij. Mannen kunnen op een rustige manier tegen de moeders van hun kinderen zeggen dat ze recht hebben om met ze om te gaan. Dat kan met een gewone, maar gezaghebbende stem. In de zaak in Leeuwarden is gebleken dat met deze stok achter de deur het jarenlange traineren door de betrokken moeder is opgehouden. Zij voelt aan de kinderen, en de kinderen voelen aan haar, dat het menens is. Ze kiest nu eieren voor haar geld want anders raakt zij het gezag over haar kinderen kwijt.

Paradoxale toewijzing heeft meerdere voordelen; het werkt niet polariserend maar verbindend. De verzorgende ouder wordt gestimuleerd om positieve in plaats van negatieve energie te steken in haar kinderen. Kinderen kunnen vrij en zonder de hijgende adem van moeder in de nek te

4 Peter sluit hier aan bij de gebruikelijke situatie waarbij de vader werd buitengesloten. Het lijkt ons duidelijk dat een paradoxale toewijzing ook aan een moeder kan gebeuren als een situatie daarom vraagt.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 167

voelen een eigen relatie met hun vader opbouwen. Als vader dan afgewezen wordt is dat op basis van zijn eigen gedrag en niet door manipulatie van de ander. Vader zal positieve energie in de omgang met zijn kinderen moeten steken. Rechters zijn bij het gebruikmaken van paradoxale toewijzing minder afhankelijk van het idee 'beter één ouder dan twee die ruzie maken'.

Paradoxale toewijzing bestaat in twee formele vormen. De wisseling naar eenhoofdig gezag of de wijziging naar eenhoofdig verblijf. Het wijzigen van de verblijfplaats is het beste alternatief, dan hoeft de moeder het gezag niet te worden afgepakt.

Mensen zouden als ze er nog geen hebben onmiddellijk naar een advocaat moeten gaan die een paradoxale toewijzing kan aanvragen. Daar heb je die advocaten dus wél voor nodig.

In goede volgorde beveelt Peter het volgende aan:
1. Probeer er samen uit te komen, eventueel met behulp van anderen
2. De rechter beproeft forensische mediation, en dan wel met iemand die echt weet wat bemiddelen en wat een scheidingsmelding is.
3. De rechter legt een paradoxale toewijzing op.

Als het bovenstaande niet lukt heeft het zelden of nooit zin om te procederen of daar geld en aandacht aan te besteden. Twee-advocatenprocedures zouden wat Peter betreft al helemaal verboden moeten worden. Hopeloze procedures kosten meer tijd, geld en kinderjaren.
Het is eigenlijk een geluksschot of je een goede rechter voor je krijgt die iets snapt van paradoxale toewijzing.

Paradoxale toewijzing stelt een grens:
1. Het is de erkenning van de man als vader.
2. Het versterkt de rechtspositie van de vader in plaats van die te ontkrachten.
3. De rechter spreekt uit dat als de moeder de omgang bemoeilijkt, ze haar gezag kwijt raakt.
4. Mannen kunnen nu via hun advocaten paradoxale toewijzing aankaarten.
5. Advocaten zouden het principe van paradoxale toewijzing moeten kennen en vaders en moeders daarop moeten wijzen.

(Uiteraard kan een paradoxale toewijzing ook tegen een vader worden uitgesproken die zijn positie misbruikt.)

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 168

Het interview met Peter Hoefnagels is voorbij, hij doet ons uitgeleide door de slagboom voor de parkeerplaats bij de molen opzij te draaien. Wij rijden weg en hebben het gevoel dat met zijn ideeën over de paradoxale toewijzing veel mannen gediend zullen zijn en veel kinderen niet meer voor de keuze hoeven te staan hun vaders te verstoten en te ontkennen dat ze een deel van hem zijn. Ook geeft de paradoxale toewijzing vrouwen rust doordat ze niet meer op oneigenlijke wijze de liefde voor hun kinderen hoeven te bevechten. Voordelen dus, maar anderzijds bekruipt ons enig cynisme over de zich nog steeds partijdig gedragende rechtspraktijk. Rechters hebben nog geen gehoor willen geven aan staatssecretaris Kosto die in 1990, naar aanleiding van het eerder vermelde betoog 'moeders wil is wet' van Peter, stelde dat er een eind moest komen aan het haalbaarheidscriterium (zie citaat).

Het principe van de paradoxale toewijzing kan nu echter de handgrepen bieden om de wet alsnog uit te gaan voeren en tevens de ruimte te scheppen voor een gewenste bemiddeling tussen de ouders. Voor ons staat vast dat Peter Hoefnagels een grote bijdrage heeft geleverd aan een menselijkere benadering van het familierecht en daarmee een meer humane benadering van ouders en kinderen.

> *'Mijn uitgangspunt is dat meer sturing in de wet terzake van de ontzeggingsgronden gewenst is. Uit het verleden is immers bekend dat een open formulering alle ruimte biedt om het zogenoemde "haalbaarheidscriterium" opnieuw ingang te doen vinden. Daarmee doel ik op het criterium, waarbij de oudervoogd in feite beslist of na de scheiding omgang plaats zal vinden. Hij of zij bepaalt de haalbaarheid. De situatie keert dan terug waarin een ouder-voogd de omgang met het kind kan weigeren (het kind wordt verstoken van contact met de andere ouder), om redenen die onder het mom van het belang van het kind worden gepresenteerd.'* [5]

5 Staatssecretaris Kosto naar aanleiding van vragen van Prof. Hoefnagels in de Eerste Kamer. Kamerstukken 18964, nr. 117a EK, nota n.a.v. het verslag, blz. 2.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 169

Biografie bij de notaris

Peter Hoefnagels

‘Ik kom een beetje bij u sterven
want ze willen toch wat erven
ook al zijn ze groot genoeg
om zelf wat te werven.

Ik kom maar even bij u langs
want u gaat toch over mensen
die te oud zijn nog te wensen
ik ben oud, leef desondanks

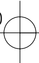
Getrouwd, gehuwd, da’s lang geleden
als je van de trap af valt ben je gauw beneden
en zo ging het. Onder d’oude wet
werd ik uit het huis gezet, maar was niet ontevreden

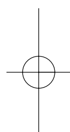
De kinderen, vraagt u? Ja ik hield
veel van de kinderen en dat wist ze
dus mocht ik ze niet meer zien
Waarom? Daarom nooit meer zien

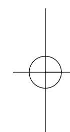
Ze heeft veel slechts van me verteld
er is veel slecht aan me, maar om dat
over kinderen uit te spreiden
dat hebben ze toch niet verdiend

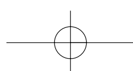
Ik kom een beetje bij u sterven
want ze willen vast wel erven
al heb ik ze nooit meer gezien
ik hou nog van ze en misschien...
dan hebben ze wat van hun vader
al is ’t niet veel, ’t brengt toch nader
Laat me maar een beetje sterven
want ze willen toch wat erven.’

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 170

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 171

Literatuur- en informatieverwijzingen

Er is, vooral in het buitenland, veel literatuur over het ouderverstotingssyndroom, ook 'peer reviewed'. In Nederland zijn er de andere, hieronder genoemde, boeken van Rela en de in het hoofdstuk cijfers besproken publicaties van Ed Spruijt cs. Er is ook een aantal artikelen in kranten en tijdschriften verschenen.

In Nederland kunt u meer informatie over het ouderverstotingssyndroom vinden via het internetadres papa.nl.nu/pas. Hier vindt u ook een verwijzing naar artikelen en Nederlandse en internationale sites. Hiervan is met name rgardner.com uw aandacht waard.

Er is een folder beschikbaar met een korte uitleg over het ouderverstotingssyndroom. Deze folder is tegen verzendkosten verkrijgbaar via Rela Publishing. Er is een recente folder met tips uitgegeven door ouderverstoting.nl. Deze treft u bij dit boek aan.

Een uitgebreide literatuurverwijzing kunt u vinden op de Duitse en Amerikaanse websites, die via papa.nl.nu/pas staan doorgelinkt.

In dit boek staat aan te bevelen literatuur bij diverse artikelen afzonderlijk vermeld. Wij hebben hieronder tevens een kleine keuze gemaakt uit de relevante literatuur.

A Guide to the Parental Alienation Syndrome van Stan Hayward. Op internet op: parentalalienation.org.uk. Een uitstekend, handzaam en begrijpelijk overzicht van alles wat met PAS te maken heeft met veel aanwijzingen over de manier waarop je ermee om kunt gaan.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 172

Rituale der Umgangsvereitelung (12/95) Klenner, Zeitschrift für das gesammte Familienrecht, 42. Jahrgang Heft 2a, 15. Dezember 1995, Op internet te vinden op www.vev.ch/presse/fa151295.htm. Een 'Ah Erlebnis' voor de vaders die het meemaken.

Moeder-Kind-Vader; een drieluik over ouderverstoting van Joep Zander, Rela Publishing 2004. Uitwerking aan de hand van interviews met kind en beide betrokken ouders, terugblikkend op een geval van ouderverstotingssyndroom. Aanbevolen door Professor Hoefnagels in het Tijdschrift voor Familie-en Jeugdrecht

Gemist Vaderschap van Joep Zander en Emiel Smulders, Rela Publishing 2006. Verhalen van vaders die niet meer de opvoeder van hun eigen kinderen kunnen zijn. Plaatsing in een breed maatschappelijk perspectief. Hoofdstukken over traumatisering van vaders, vaders en kunst, vaders en wetenschap en de geschiedenis van de vaderbeweging. Voorbeelden van ouderverstoting.

Vergiss dass es Dein Vater ist - Ehemals entfremdete Kinder im Gespräch. Door Elisabeth Schmidt en Allard Mees. Een bijzondere Duitse bundel waarin een gesprek tussen een aantal (kind)slachtoffers van het ouderverstotingssyndroom onderling en met publiek hun ervaringen uitwisselen. In Nederland verkrijgbaar via Rela Publishing.

Het leven van: Sterre. Een kinderboek van Annemarie Bon over een kind dat zich door ouderverstoting heen slaat.

Das Parental Alienation Syndrom (PAS). Boch-Galhau, Wilfrid von; Kodjoe Ursula; Andritzky, Walter & Koeppel, Peter; Eine interdisziplinäre Herausforderung für scheidungsbegleitende Berufe. Internationale Konferenz, Frankfurt (Main), 18.-19. Oktober 2002.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 173

De schrijvers

Emiel Smulders (1948) is communicatietrainer, meditatieleraar en beeldend kunstenaar. Eerder werkte hij als psychotherapeut en maatschappelijk werker, was trainer in het bedrijfsleven en freelance journalist bij een kleine krant. Hij schreef het oefenboek *'T'ai Chi Chúan de innerlijke weg'* en met Joep Zander het boek '*Gemist Vaderschap*'. Zijn interesse in het thema van dit boek is persoonlijk, omdat hij weet hoe het is zijn kinderen niet te zien, en professioneel als hulpverlener. Hij hoopt dat de liefde van vaders voor hun kinderen in de toekomst geen 'verboden liefde' meer hoeft te zijn en dat zijn boeken een inspiratie zijn om problemen in harmonie op te lossen. Zie: art-aware.nl.

Erik van der Waal (1958) bezit een (professionele) bachelor in de elektrotechniek en informatieverwerking en is vanaf 1998 business/ict consultant en directeur/eigenaar van een adviesbureau voor interim-management. Hij houdt zich tevens bezig met de ontwikkeling en het vermarkten van productideeën en concepten. Daarnaast is hij coördinator van Eigen-Kracht in Noord-Brabant en sinds augustus 2004 oprichter/auteur van ouderverstoting.nl.

Guy Swennen (1956) is gecoöpteerd senator voor de Belgische SP.a en hij is 2^{e} Ondervoorzitter Senaatscommissie Justitie. In de vorige zittingsperiode was hij voorzitter van de subcommissie Familierecht en lid van de Justitiecommissie van de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Hij heeft een licentiaat (master) in de rechten, en is advocaat. Guy Swennen legde mede de grondslag van de wet op het verblijfsco-ouderschap in 2006 en de nieuwe echtscheidingswet in 2007. Hij is auteur van verscheidene Belgische wetsvoorstellen inzake familierecht.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 174

Ghislain Duchâteau (1937) bezit een licentiaat (master) in de wijsbegeerte/letteren - Germaanse filologie. Hij is didacticus Nederlands en erelector aan de Xioshogeschool Hasselt en voorzitter van het Netwerk Didactiek Nederlands (NDN). Hij is gescheiden vader van twee PAS-kinderen en sinds 1980 actief in de ouder- en scheidingsproblematiek, onder andere als webmaster van de Goudi site (Gescheiden Ouders Dienstbetoon door Informatie). Zie: goudi.be.

Hubert Van Gijseghem (1941) is hoogleraar psychologie aan de universiteit van Montreal. Hij bezit een licentiaat (Katholieke universiteit Leuven) en een doctoraat (Université de Montréal), beide in de psychologie. Hij is gespecialiseerd in psychopathologie, ontwikkelingspsychologie en forensische psychologie en schreef verschillende boeken en een paar honderd artikelen over o.a. seksueel misbruik, het verhoor van kinderen, het politie-onderzoek bij gevreesde mishandeling en ouderverstoting. Hij is geboren in Vlaanderen en geeft geregeld lezingen in Europa over onder andere het ouderverstotingssyndroom. Hij heeft veelvuldig cursussen gegeven, zowel op de universiteit als voor magistraten, advocaten en politiemensen.

Joep Zander (1952) is afgestudeerd als kunstenaar en pedagoog. Hij publiceerde artikelen in kranten, tijdschriften en boeken en schreef boeken over familierecht, vaders, kinderen. Ook zijn kunst staat voor een deel in dat licht. Hij kent het onderwerp van binnen uit als zorgende vader van twee kinderen. Joep zet zich ook maatschappelijk en politiek in voor verbetering van het familierecht en de positie van ouders, vaders in het bijzonder. Internet is een belangrijke manier om zijn activiteiten te verbinden. Kijk voor zijn publicaties en kunst op joepzander.nl.

Peter Prinsen (1941) studeerde schattings- en detectietheorie aan de Technische Universiteit Eindhoven en werkte als wetenschappelijk onderzoeker bij de Organsatie voor Toegepast Natuurkundig Onderzoek TNO. Van 1984 tot 1988 studeerde hij Nederlands recht aan de rijksuniversiteit te Leiden. In 1989 begon hij in Den Haag een advocatenpraktijk die als basis diende voor het ontwikkelen van theoretisch inzicht in het functioneren van het familierecht. Daarover publiceerde hij in vakliteratuur en publieksmedia.

Na zijn pensionering in 2007 is hij zich gaan toeleggen op het verder ontwikkelen van een rechtspsychologische theorie over het familierecht.

Zander:Vonk 28-01-2009 10:00 Pagina 175

Peter Prinsen is lid van de Vereniging voor Wijsbegeerte van het Recht. zie: peterprinsen.nl

Rob van Altena (1931) kan de nestor van de Nederlandse en Belgische vaderbeweging worden genoemd. Er staan een flink aantal artikelen op zijn naam over vaders, het Belgische en het Nederlandse rechtssysteem, in boeken, tijdschriften en kranten. Hij schreef ook dikwijls in samenwerking met anderen. Hij vertaalde een belangrijk werk van de bekende Amerikaanse schrijver over vaderschap Warren Farrell: *Wat mannen niet zeggen kunnen vrouwen niet horen.* Meer over hem is te lezen in het boek '*Gemist Vaderschap*'.

Wim Theunissen (1945) heeft theologie, filosofie en vervolgens orthopedagogiek gestudeerd en is afgestudeerd in de forensische psychologie. Hij bekleedde functies in het gevangeniswezen, was hoofd van de afdeling rijksinrichtingen en vervolgens plaatsvervangend sectormanager jeugdinrichtingen bij justitie. In 1992 werd hij plaatsvervangend directeur directie zuid-west en, vanaf 2006, adviseur centrale directie van de Raad voor de Kinderbescherming.

Hij hield zich binnen de kinderbescherming bezig met het ontwikkelen van richtlijnen voor het omgaan met scheiding en omgang en de richtlijnen voor externe deskundigen. Samen met Goos Cardol voerde hij de redactie van het boek *'Het kind, bijzonder belangrijk'.*

Wim Orbons (1955) is gezondheidseconoom, jurist en voormalig bestuurder van diverse gezondheidsorganisaties. Hij schreef een groot aantal artikelen over familierecht en de rechtstaat in het strafrecht. Hij was betrokken bij de ontwikkeling van de wetsvoorstellen Luchtenveld en Donner, onder andere via een mede door hem in 2004 opgerichte expertgroep.

Voor informatie over bestellingen en over andere uitgaven van Relapublishing kunt u terecht op de website relapublishing.nl.